

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PETER BECK

DANSK DRENG
I SUNDEVED

DANSK DRENG
I SUNDEVED

PETER BECK

DANSK DRENG
I SUNDEVED

1973

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I kommission hos
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København

ISBN 87 7016 082 1

TH. LAURSENS BOGTRYKKERI A-S - TØNDER

Gården

Helt ensomt, én km i luftlinie fra kirken, ligger gården, omgivet af marker med tætte levende hegn. Enkelte høje træer rager op, spredt tilfældigt ud over landet. To veje fører op til byen. Den ene, »bagop«, kunne ikke befærdes om vinteren. Den var meget bred med yppig trævækst på begge sider: hassel, tjørn, ask, pil, »æbren« (elm) osv. i lystig blanding. Vejen var så bred, at man lod alt vokse, som det ville. Om aftenen var man ikke glad for at gå der; da havde naturen antaget en anden karakter, og en tyk stynet pil eller ask kunne antages for en mand, der sad på lur i hegnet.

Blev der kørt hø eller korn hjem, blev der altid lidt hængende; det blev med en hørive halet ned bagefter. Vild kørvel og de gule smørblomsters blade var det første grønne om foråret, og havde solen skinnet et par dage, kom de første gule blomster frem; de blev plukket og hjemme sat i vand i et snapseglas, men de visnede snart.

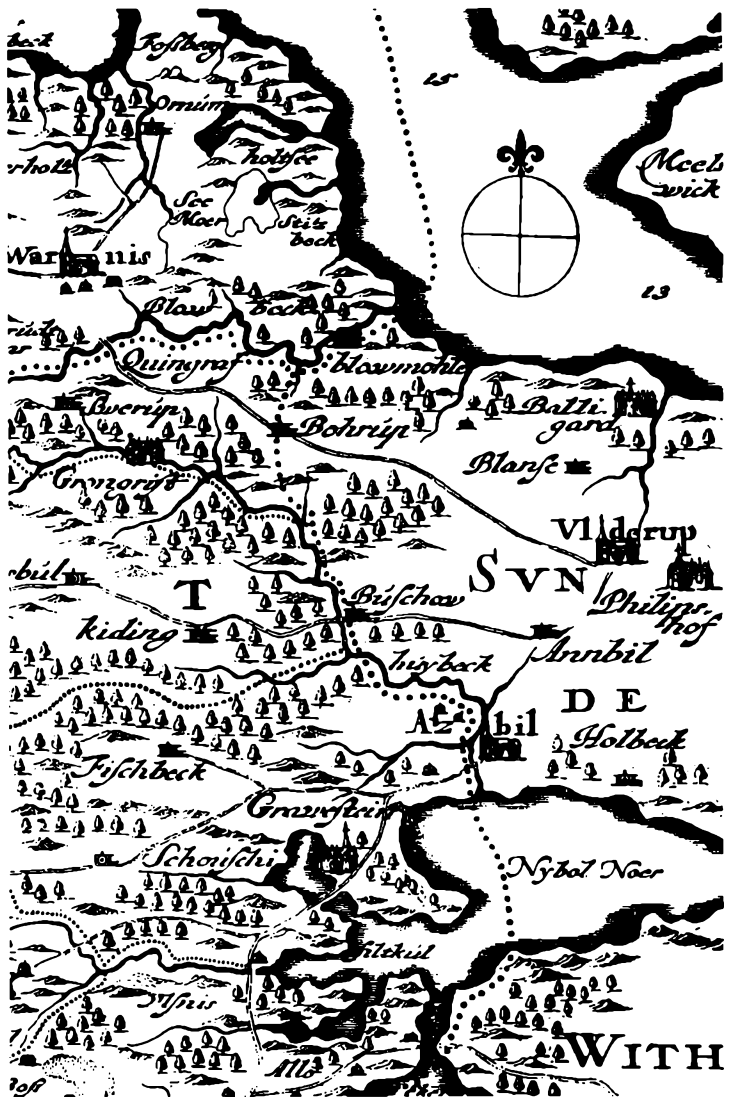
Ved at gå sådan en ensom vej mange gange lærte man selvfølgelig alle planter at kende, også de små skjulte. Bare vi dog havde haft botanik i skolen; vi kunne have lært navnene på dem allesammen ved et par timer nogle gange om året at gå den ti minutters gang fra skolen ud på sådan en vej.

Nogle stynede elmetræer havde på toårsskuddene en meget fin riflet bark. Sådanne fingertykke lige grene blev en tid brugt til blomsterborde. Stativet til et sådant var tykke hasselgrene, sat sammen sådan, at der tre eller fire steder kunne slås en lille rund træskive

fast i forskellig højde. Rundt om den blev der fastgjort flækkede elmegrene, den ene tæt ved siden af den anden og fint skåret til i en spids foroven. Urtepotterne med blomster blev så sat ned på bakkerne. Et sådant »blomboe« blev anbragt i »æ pissel« (den fine stue). Det lykkedes mig at lave et sådant brugeligt bord til tre blomster.

Den anden vej »forop« til byen var noget bedre, men ikke meget; der var dybe hjulspor med en stor græsbulk i midten. Den gik forbi det sagnomspundne Philipsborg. Det kunne man læse et par bemærkninger om i Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. 1864, som vi havde hjemme. Navnet hidrører fra hertug Philip af Lyksborg, der lavede en kunstig høj, og på den byggede han et slot, omgivet af vand. Det bestod af tre længer i to etager, og den 28. august 1636 indviedes i en af bygningerne en kirke med tårn og to klokker, som slog halv- og kvarttimeslag så tydeligt, at det kunne høres nede ved Allsund. Mange præster var til stede, bl. a. pastor Brandt fra Nordborg, der i sin kirkebog har skrevet: »11. søndag i trinitatis var jeg på Filipsborg udi Sundved, og blev samme tid og dag den nystiftede kirke indviet af hofpræsten, udi fyrstelige, adelige og borgerlige standspersoners nærværelse. Og blev samme tid et fyrsteligt gæstebud anrettet, samt og holdt et bryllup, med en saddeler og en vadskepige.« Stenene til slottet hentedes fra Lundsgård, som blev nedrevet. Der blev aldrig rigtig brug for slottet, det forfaldt, og inden århundredet var til ende, blev stenene hentet til en gen-

Udsnit af Åbenrå Amt med en del af Sundeved, hvor Philipsborg (Philipshof) er indtegnet. Fra Caspar Danckwerth: Neue Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich und Holstein, 1652. I teksten står der om Philipsborg: Philipshoff ein fein Schloss, dabey eine Mühle.

opførelse af avlsgården, da den gamle var væltet i en storm. Højen ligger der stadig, beplantet med løv- og nåletræer og på alle fire sider omgivet af den kunstige eng. Den er som et kæmpeminde over en herlighed fra det 17. årh., der hurtigt kom og svandt. Nu venter den på at blive udgravet med kyndig bistand. Hvor ville man ikke gerne som barn have set slottet og hørt klokkeslagene!

1787 udstykkedes godset og deltes i otte gårde, en af dem er det nuværende Philipsborg, en gård på ca. 50 ha. De otte gårde blev solgt ved en auktion, og parcel nr. 7 blev den 31. juli 1787 solgt til »Tischler Christen Christensen zu Satrup«. Parcellen bestod af en stor mark, der hed Junkerskoppel, og på den byggede Christen Christensen straks et stort stuehus med tilhørende lader. Gården kaldte han Junkershof – et mærkeligt tyssklingende navn. Stuehuset, der nu er tækket med røde tagsten, står endnu. Trods forsøg på at kalde den Junkersgård, lidt mere danskpræget, har den stadig bevaret det gamle navn. Tæt indtil huset blev der plantet lindetræer, der hvert år blev klippet. De rådnede ned i slutningen af halvfemserne. Jeg kan endnu huske fordybningen på gårdspladsen, hvor de havde stået – i regnvejr blev det til store vandpytter. Den store firkantede gårdsplads var på de tre sider omgivet af bygninger, den fjerde mod syd over for stuehuset afgrænsedes af fire mægtige lindetræer, plantet 1787. De var noget rådne i toppen, og for 40 år siden blev de fældet. Stenene i stuehuset er de smalle gule sten, men »bagehuset« var bygget af røde munkesten fra Philipsborg Slot, der så måske oprindelig var kommet fra Lunds-gård!

En lang eng strækker sig fra Philipsborg til Junkershof (nu er den agerjord). Man sagde, at man i gamle dage kunne sejle hele vejen mellem de to gårde; det er

No. 1758

Indt. nr. 197/80

I. 5766/80 - 11776/80
Sire Rigsdaler.

Brudgave

1787

König. Viller-Göe-Ster
Kauf-Brief

für den Eigenthum Christen Christensen zu Sabrys,
in dem die zum mündergalugten Abweisung d. Philippot-
burg, in dem die Sonderburg, geförig zuon fann
Kurzum N. 7.

sub dato

Friedrichsberg den 31. July 1787.

Skødet på parcel nr. 7, der blev solgt til min tipoldefader Christen Christensen 1787.

muligt. Ved opdæmning og stærke regnskyl fik man det næsten bekræftet. Afslutningen af det lange engdrag var vor store dam bag gården med haven mellem den og stuehuset.

Hvor langt kan man huske tilbage? Det er svært at sige, da meget er iblandet de ældres fortælling. Det interessante ved de fleste erindringer, især fra den tidligste barndom, er årsagerne til, at de huskedes.

To år gammel var jeg kravlet et par trin op ad en gammel trappe; den blev fjernet 1902, derfor ved jeg,

at jeg var to år. Grunden til at dette huskes er de voksnes forskrækkelsesråb. Jeg husker også det slidte grå og ligesom lidt støvede trappetrin; mon det sidste nu er rigtigt? Er det ikke et senere indtryk af et sådant trappetrin, der på et vist tidspunkt er blevet knyttet til begivenheden?

Noget mere konkret husker jeg fra dengang, jeg var tre år; dette sagde min søster til mig med en mærkelig indtrængende stemme. Hvad et år ville sige, havde jeg selvfølgelig ingen forestilling om. Erindringen er knyttet til flg.: Jeg sad på en stor flad kampesten og slog med en hammer stykker af gamle tagsten til smuld, der blev hældt ned i en stor, tung, vanddrukket kasse. Jeg kiggede ned i kassen for at se på den pyramideformede dyng. Kassen var langt fra fyldt, men det skulle gøres. Med hundrede procents sikkerhed husker jeg, at jeg gjorde nytte! Solen skinnede lige ind fra sydøst en skøn forårsformiddag, og min far gik med mig om bag møddingen, hvor der under et gammelt gråstenæbletræ i brændenælder og stærktduftende »gedekål« lå gamle tagsten. »Her er et godt stykke«, sagde han, og så fortsatte jeg med arbejdet, stadig opfyldt af tanken om at gøre et nyttigt arbejde . . . Så var det, min søster kom hen til mig og sagde, hvor gammel jeg var.

Selv om jeg meget tit var alene, har jeg sjældent kedet mig, men det kunne ske. Så sagde min mor: løb tre gange frem og tilbage om til »æ lej« (leddet, grænsen mellem vor jord og Philipsborg). Det gjorde jeg næsten altid, og så kedede man sig ikke mere. Men ellers gik man på opdagelse omkring gården og ud på mark og eng.

Spændende var dammen, den var stor, og far havde lavet en lille pram til tre mand. Der var tre anløbsbroer, og derfor kunne der arrangeres fast skibsfart mellem stationerne, der hed Ballebro, Sottrup Skov og Søn-

derborg. Det var så spændende, at man kunne få karle-
ne og pigerne til at lege med. Søtrafikken var selvføl-
gelig ikke gratis. »Penge« blev lavet på den måde, at
man lagde en mønt under et stykke hvidt papir, og så
gned man med den stumpe ende af en blyant rundt
over mønten, og snart aftegnedes mønstret af mønten
med dens værdi sig tydeligt på papiret; bagefter blev
de klippet ud og lagt i en pung.

Dammen var dyb og mudret, så lidt uhygge var der
ved legen. Da jeg var lille, troede jeg nemlig på »æ
krogmand«, dvs. en mand der boede i mudderet og
med en lang krog halede børn ned til sig – et grimt,
men temmelig effektivt skræmmemiddel. Dammen var,
som før nævnt, afslutningen på et langt engdrag med
høje skrænter på to af siderne. Den sydlige skrænt var
om foråret tæt besat med smørblomsternes små grønne
blade. Snart blomstrede det gult over det hele; et par
uger senere var alt skjult af det tætte elmekrats ud-
sprungne grene.

Ænderne sørgede for, at dammen ikke groede helt til
med »andemad«; desværre generede de også de fine,
hvide åkander, som vi havde hentet i Lundsøen i Avn-
bøl-Østen. De var blevet trukket op af vandet, plantet
i en gammel »torrekorre« (en stor flettet kurv af pile-
grene, som blev brugt til at bære tørv (torre) og andet
brændsel ind i køkkenet) – derpå blev kurven fra bå-
den sænket ned i mudderet, og åkanderne slog hurtigt
rødder. En langbenet vandhøne havde sin rede i et util-
gængeligt hjørne, men forsvandt hurtigt, når nogen kom
ned til dammen.

Haven mellem huset og dammen var ikke særlig stor,
alligevel var der tre græsplæner, samt tre græsstrimler
i udkanterne – det var den tids mode. Jorden var leret,
så det var et stort arbejde at skuffe de mange gange,
og noget kunstnerisk i anlægget sporedes ikke. Det så i

grunden ejendommeligt ud, når vi om sommeren havde gæster, og konerne to og to spadserede rundt i mørkt tøj i de planløst snoede gange. Nogle af konerne var af mægtigt omfang, og de dannede en påfaldende kontrast til alt det grønne med de brogede blomsterbede – et godt motiv for en maler ville jeg tro.

Bedenes antal og blomsterbestanden var konstant: stedmor, asters, levkøjer, roser, begonier og reseda. Roserne var storblomstrede, og ikke bare farverne, men også duften hos de tre sorter: Kaptajn Christi, La France og Snedronningen var forskellig. De kedeligste blomster var resedaerne, de blev kun sået for duftens skyld.

Så var der lathyrus, der blev almindelige i 1910. De blev sået i udkanten af et rundt bed og groede op ad tyndt ståltråd, der var fastgjort et stykke oppe på en tjæret egepæl, der var gravet ned midt i bedet. Det spændende var, at pælen var spidsen af den gamle klokkestabel fra Ullerup, der blev revet ned i 1902, da kirken fik et tårn. Lidt af en åbenbaring var den helt nye, fine og fremmedartede duft, lathyrusblomsterne havde – og denne overdådighed af de små sommerfugleagtige blomster i alle farvenuancer.

Stor opstandelse blev der, når der blev råbt: »Æ gris æ i æ kalgå,« (grisene er i haven); så var det bare om at komme ud for at jage dem væk. Det var dog lykkedes dem engang at nuffe hele begoniebedet op, så de fine knolde – indforskrevet fra Wesselburen i Ditmarsken – måtte nyplantes og unægtelig blev hæmmet noget i væksten. Trods ulykken morede man sig dog over grisenes emsighed. Sjældent så man levende væsener så optaget af et arbejde, der *skulle* gøres.

Helt gået af mode er det såkaldte bladbed, et cirkelrunt bed, der var højest i midten. Når gartneren i Blans eller Vester-Sottrup fik at vide, hvor stort det var, ordnede han det fornødne. Den yderste ring be-

stod af gulbladede planter, den næste af rødbladede osv., og oppe på toppen blev der sat en stor majsplante. Et sådant bed så meget dekorativt ud.

I et hjørne havde far opkastet en stor jordhøj, og der stod to elmetræer. En begivenhed var det, da vi lavede et lysthus under træerne med hvælvet loft og vinduer og døre, så man kunne være der, når det ude var for koldt. Her læste jeg ofte lektier. Når vejret var godt pinedag, udsmykkede jeg rummet med friskplukkede lindegrene, rundstykker blev hentet hos bageren, og så fik vi morgenkaffe derude.

Græsplænen mod vest afgrænsedes af en lang række nøddebuske, der aldrig bar noget. Bagved lå den store køkkenhave med en lang gang i midten. På den ene side var der stikkelsbær af de samme sorter som i dag, hindbærrene bar aldrig, men jordbærrene var gode nok. På den anden side stod der en lang række ribs- og solbærbuske, langt fra så gode sorter som i dag. Der blev dengang brugt en mængde saft; pastor Jepsen fortalte således engang, at de havde lavet 70 flasker ribssaft! Mellem hver busk stod der en klynge vintergækker, påske- eller pinseliljer.

Jeg husker bedst den lange gang i en april måned, den var så tør, at man kunne suse frem og tilbage. Jeg standsede ved en påskeliljeblostm. En eller to af de mange knopper havde sprængt hylsteret, så man skimtede blomstens fine gullig-grønne farve. Den opadgående sol skinnede stærkt og lyst gennem de mange træers endnu nøgne grene. Jeg lagde mig på knæ og skilte det visne slør ad, det slør, der endnu sidder neden under den helt udsprungne blomst, og så ringede begge kirkeklokker, en time før påskedags gudstjeneste kl. halv ti. Snart sad jeg sammen med far i kirken og hørte påskeevangeliet om linklæderne, der lå i graven, viklet sammen ved hovedgærdet – graven var sprængt,

Jesus opstanden. Jeg forbandt ikke de to oplevelser i haven og kirken, men de oplevedes jo lige efter hinanden og blev af den grund ofte erindret sammen. Senere har jeg i over fyrré år undervist i dansk litteratur i gymnasiet, bl. a. i Grundtvigs digt, Sig mig blomst! Hvad vil du her? Heri findes verset:

Bondeblomst! men er det sandt.
Har vi noget betyde?
Er vor Prædiken ej Tant?
Kan de døde Graven bryde?
Stod *han* op, som Ordet gaar?
Mon *hans* Ord igjen opstaar?
Springer klart af gule Lagen
Livet frem med Paaskedagen?

I trediveerne kom der et nyt moment til. Ved en gammel kones død viste det sig, at hendes ligsærk, der mange år havde ligget i en skuffe, var blevet gullig, og hendes døtre fik travlt med at vaske den, før liget fik den på. Jeg forstod, hvorfor Grundtvig taler om det gule lagen, der sprængtes ved opstandelsen. I hvert fald er det den gule farve, der hos Grundtvig er bindeleddet mellem påskeliljen og påskeevangeliet. Han skriver:

Paaskeblomst! en Draabe stærk
Drak jeg af dit gule Bæger,
...
Vaagnende jeg ser de døde
I en Paaske-Morgenrøde.

Begyndelsen til en kombination af påskeliljen med opstandelsen blev gjort i barndommens have denne lysedag i april.

For at blive ved Grundtvig kan jeg anføre et eksem-

pel til. I Den signede Dag's oprindelige form findes verset:

Nu sagtelig skrid, du Pinse-Dag,
Med Straaler i Krans om Tinde!
Hver Time, til Herrens Velbehag,
Som Bækken i Eng henrinde,
Saa frydelig sig den sidste snor
Op under de grønne Linde.

Læser jeg første og tredje linie, er jeg i fantasien straks hjemme på Ullerup Kirkegård. Det er pinsedag, og solen skinner. Folk kommer ud af kirken, mange går hen til de afdødes grave for at se til de kranse, de har lagt der aftenen før. Men snart står folk samlet i små klynger og snakker med hinanden. Alt arbejde er gjort, kun tiden går. »Nu sagtelig skrid, du Pinse-Dag . . . hver time til Herrens Velbehag«. Kirken, kirkegården, alle de kendte ansigter og de omkringliggende huse med lindetræerne melder sig i erindringen.

Men så tales der i verset om bækken, der snor sig hen under de grønne linde. Det landskab har jeg aldrig oplevet og måtte forme det i fantasien. Det er meget poetisk, men erindringsbilledet fra Ullerup er virkeligt og har en fylde, som fantasibilledet aldrig kunne få. Uden at kunne gøre rede for det er jeg sikker på, at en mængde barndomsoplevelser danner basis for en senere mere udviklet forståelse. Oplevelsens styrke og forundringsevnen er i ens første leveår meget stor, men tankevirkomheden som oftest ufuldkommen.

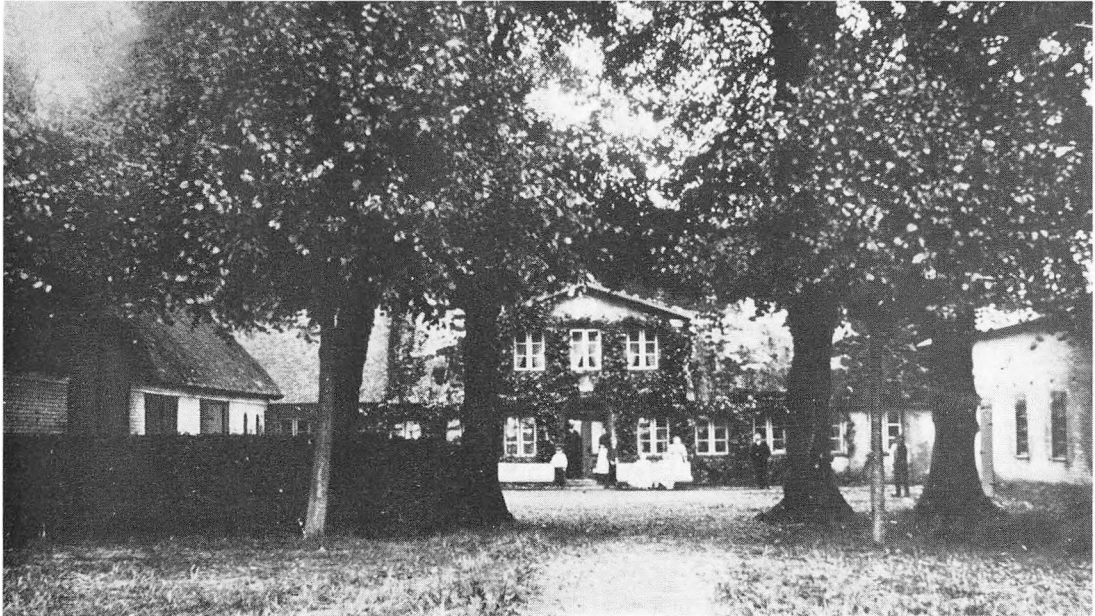
På den anden side af gården mod syd lå vor store frugthave med 52 frugttræer. Det var pastor Jebsen, der omkring århundredskiftet fik far og flere andre, bl. a. Hans Christian Clausen, der senere vil blive omtalt, til at plante frugttræer – selv havde pastor Jebsen sog-

nets største frugthave. Af æblesorter, der stadig findes, havde vi Cox Orange, Filippa, Gråsten og Boskop, alle de andre er gledet ud i vor tids rationalisering. Af pærer var Grev Moltke næsten de eneste spiselige. Jeg synes ikke, at æblerne i dag er stort bedre end dengang, men det er pærene ved indførelsen af de fine franske sorter. Vi hørte nok til de første før 1914, der sprøjtede frugtræerne, og det skete med »Roms automat-sprøjte«, som vi fik fra København efter en annonce i »Haven«, som vi holdt. Om foråret blev der sprøjtet med blåsten og kalk og om sommeren med »Schweinfurter Grün«, en meget stærk gift, og virkningen var meget stor.

Helt nede mellem frugtræerne stod bistaderne med flyvehullet mod øst. På grund af hvidkløver, de mange lindetræer og en lille boghvedemark havde vi megen honning, og indtægten af solgte æbler og honning var ikke ubetydelig. Et besvær var det at få græsset mejet ved bistaderne; det kunne biernes politibetjente ikke lide, så stak de. Da vi under krigen havde fået en russisk krigsfange til karl, kom han en dag løbende derne fra og sagde på sit ufuldkomne sprog: brr, brr, süss, Clementi galop! – Det var let at forstå!

De mange bygninger gav anledning til mange kroge og hjørner. Alle var en verden for sig, og man kunne frit vælge mellem dem. Ofte groede der en hyldebusk et sådant sted – det sørgede fuglene for – og selvfølgelig har jeg oplevet en høne, der »lagde æg under den krogede hyld«.

Mod øst lå »æ maj« (engen), hvor plantevæksten var anderledes end ellers med kabbelejer og forglemmigejer. Også enghøet var anderledes; det havde en anden duft, og det var meget lettere end kløvermarkens. På afstand så det lange græs i engen meget ensartet ud, men nær ved var det anderledes, for bøjedø man det til

Junkershof. Stuehuset er bygget 1787; de store lindetræer er plantet samme år. Kvisten er bygget o. 1890.

Gården set fra syd ca. 1916. Foran ses den smalle eng, der strakte sig fra Philipsborg og gik til højre om gården til vor store dam bag stuehuset. Engen afgrænses af vejen »forop«.

Min gode ven Thor med briller og min »Klassenmütze« på.

side, var der mange blomster længere nede, jeg husker især mange røde.

Hvor engen holdt op, stod et stort elmetræ, der omkring 1. juli ødslede med at nedkaste frø, og resultatet var blevet en ungskov rundt omkring. Omgivet af hensynsløs ungdom stod her et gammelt ussel æbletræ, stammen var lang og tynd og helt bøjet til siden. Et eller to æbler kunne der være helt oppe i toppen. Hvor ondt gjorde det ikke, når man klatrede op ad den knortede stamme; man klemte sig opad, da der intet fodfæste var. Om vinteren var træet næsten sort i forhold til de omgivende unge brune elmetræer. Det stakkels træ fik man ondt af, det blev til et levende væsen, og længe før jeg hørte om Darwin, forstod jeg, hvad kampen for tilværelsen ville sige, at det stærke ubønhørligt overvinder det svage.

Men selv i den tryggeste tilværelse undgår man ikke angsten for det onde og farlige. Dybet i dammen er nævnt, og så var der mørket om aftenen, rotter og sno-ge, der holdt til i møddingen. Jeg har overværet, hvordan en gammel, grim rotte sad og viste sine gamle gule tænder over for en stor vred snog. Rotten for hen og bed i snogen, der gjorde gengæld. Det var utåleligt, jeg tog mod til mig og løb med en stor stok hen til dem og fik dem skilt.

Der var mange andre ting, man var bange for: en hingst, en tyr eller en ung, vild kvie, der rejste hovedet, eller at gå over en stor og bar mark, hvor der var langt til et hegn. I sådanne øjeblikke var man værgeløs i naturens vold, sådan som fortidens mennesker ofte må have været det.

Mindre selvdøde dyr (grise, høns eller en spædkalv) blev simpelt hen begravet i møddingen. Uhyggeligt følte det, når skeletterne kom til syne, når gødningen senere blev kørt ud på marken. På den måde kom der

til at ligge mange løse knogler på marken. Nu havde de mistet al uhygge; ofte har jeg samlet sammen for at sælge dem (sammen med gammelt jern og klude) til »æ poltmand« (kludehandleren), der hed Georg; det var en lang karl, der kom fra Adsbøl og sad på en lille vogn, forspændt med en stor hest, der var »koktrin«, en morsom fantasifuld sønderjysk glose for spat. Hestens seletøj var primitivt – det ene hammelreb kunne godt være et stykke ståltråd, men det generede ikke Georg.

Af andre, der med visse mellemrum kom kørende til gården, var »æ fsegemand« (fiskehandleren) og »æ potmand«, (pottemageren). Han havde mælke- og grødfade liggende i halm på vognbunden. Et fad, der var gået midt over, blev ikke altid kasseret. Det blev lagt til side for at blive klinket af »gammel Rossen å æ bjerre« (på bjerget). Han borede små huller under fadet, to lige over for hinanden, bøjede et stykke ståltråd til rette hen over revnen og stak enderne i hullerne, og så blev det hele smurt til med almindelig glarmesterkit hen over ståltråden. Det hele holdt godt sammen, men var temmelig uhygiejnisk.

Med mellemrum kom hestslagter Bertram fra Kasmosedam med hestekød. Det lå på bunden af vognen, men dækket godt til. Han havde skåret det til hjemme i ulige store stykker. På et lille stykke papir havde han skrevet prisen, som var klemt ned i en pind, stukket ned i kødet. Så havde han også små poser med rasp, der skulle bruges til hestefrikadellerne. De smagte godt, dog skulle der lidt mere salt og peber i dem end i oksekød, da de ellers ville få en lidt for sødlig smag.

En smuk forårsformiddag omkring 1. maj sad far på den høje stentrappe og lavede tøjrl til køerne. De var ellevilde og brølede af velvære, når de blev trukket ud af stalden og var næsten ikke til at styre. Nu er kører ikke

netop elegante dyr, og morsomt så det ud, når en gammel adstadig ko på den mest kluntede måde prøvede at leve op til det begyndende forår; det store yver slog tungt mod benene. Lidt senere blev de ude på græsmarken optaget af livets behov, og snart havde de med deres ru tunge afgnavet en halvcirkel ind i det grønne græs. Kun den store tyr måtte alene blive inde i stalden, i grunden var det barbarisk.

Til bestemte tider skulle den gamle røgter Jens flytte kørerne, i alt 6 gange, og han bestemte græsrationen. To af de 6 gange skulle han desuden trække dem hen til mergelkullen til vanding. Fra gården kunne man se, når han med køllen slog på tøjrepælene, men på grund af den lange afstand hørte vi først lyden af slagene lidt bagefter. – Når en ko var syg, fik den rugbrød, overhældt med snaps.

Om sommeren, når stalden næsten var tom og skuret ren, sad en mand fra byen der og lavede lange bånd af rughalm. De blev brugt til at binde to eller tre neg sammen ude på marken; så gik arbejdet hurtigere! Jeg var gode venner med manden, og vi snakkede fornøftigt sammen. Jeg havde fortalt ham, at min bror var fem år ældre end jeg, og det var lidt kedeligt, derfor havde jeg samtidig sagt, at han nok havde sprunget et eller to år over. Manden fortrak ikke en mine, men gengav mine ord til de andre, der lo ad mig. Det sårede mig dybt, at han havde svigtet mig.

Det mest eftertragtede sted var svinestalden. Far, der havde en god sangstemme, kunne få alle grise til at være musestille, når han begyndte at synge eller fløjte; men kun et øjeblik; når én gris bare gav et lille grynt, var det signalet til, at en fuldttonende skrigekoncert satte ind på ny, og der blev ikke ro, før de var blevet fodret. Morsomst var de små grise. Jeg husker tolv, der i en lige række åd af truget. Hos de elleve drejede hale-

krøllen til venstre, på den tolvte til højre. Man kunne så læne sig over jernlågen og stikke en finger gennem alle de tolv krøllehuller, og så sænkedes halerne, men kun et øjeblik, snart krøllede de op igen, hos de elleve til venstre, hos den tolvte ubarmhjertigt til højre; sådan var den nu blevet skabt. Når grisehandleren kom, løftede han grisene op i et bagben og kunne så uden at tage den halvlange pibe ud af munden sige for eksempel 38, dvs. 38 pund!

Det mest spændende sted på hele gården var det store snedkerværksted oven over svinestalden med et flere kvadratmeter stort kasseret kirkevindue og to andre store vinduer, så høvlebænk og drejelad fik den rigtige belysning. Der var kakkelovn deroppe, og en petroleumslampe kunne drejes i forskellige retninger med en simpel mekanisme, som min far havde hittet på. Der var også plads til et lille drejelad og en høvlebænk til min bror og mig. Et bedre sted kan næppe tænkes til at øve sig i praktisk arbejde, noget jeg har haft gavn af livet igennem. På risten i kakkelovnen blev snedkerlimen kogt i en meget tung blypotte, hvori limen længe kunne holde sig varm. Det kunne også ske, at vi stegte æbler deroppe. Når solen var gået ned, og ingen var oplagt til at tænde lampen, sad vi hyggeligt på en bænk og snakkede, indtil ilden var gået ud i kakkelovnen, og det blev for koldt. Duften deroppe var en fin blanding af friskhøvlede fyrrespåner og af tobakken fra fars shagpibe. Blev noget lavet af ege- eller elmetræ, var duften en mere syrlig, og egetræ kunne farve ens hænder grå-blå.

Et par begivenheder husker jeg nøje, på grund af det store indtryk de gjorde. I en mørk nat kom vi alle ud af sengen, fordi en stor gård brændte i Snogbæk. Karlen begav sig straks af sted for at hjælpe ved slukningsarbejdet. Vi stod alle på et højt sted bag gården

og kunne derfra se det kæmpestore flammehav, hvorfra gnisterne fløj op i luften, og vi kunne også høre ildens knitren. Før den tid kendte jeg kun den fredelige ild på komfuret og inde i ovnen, eller den fest det var at brænde tjørnestakkene af fra hegnene på marken. Det var de voksne, der gjorde mig bange; jeg må have spurgt, hvad det hele var for noget, og en sagde: »Det er brand.« Det blev sagt med uhygge og skræk i stemmen. Ordet »brand« udtales på sønderjysk med meget langt a; derved blev der lejlighed til at udtrykke uhyggen endnu kraftigere. Jeg blev meget bange. I mange af den slags tilfælde ville man have ønsket: bare de voksne havde taget situationen mere roligt! Et barn bliver tit mest forskrækket, netop når det ikke forstår årsagen. Barnet er simpelt hen i ukendte kræfters vold.

Mindre uhyggeligt, til trods for at det var langt farligere, var et lynnedslag. Far og jeg stod i stuen ved vinduet, det var helt mørkt af sorte tordenskyer. Pludselig kom en ildkugle susende ned ad et af de store lindetræer. Den spaltede sig et stykke oppe på træet. Den ene halvdel fortsatte ned i jorden, den anden sprang over mod stalden og slog et stykke af paptaget, så nogle stumper fløj brændende rundt på gårdspladsen. Lynet gik ind i stalden, her spredtes det og lavede små huller i muren, før strålebundtet forsvandt ned i jorden. Flere steder kunne vi stikke et halmstrå ned i de små huller uden for staldbygningen. Lynet tændte ikke, men hele stalden var opfyldt af en svovlagtig lugt. Kun en lille kalv var derinde. Den havde fået et lille sår oppe på haleroden uden i øvrigt at have taget skade. 16 vinduesruder i den side af stuehuset, der vendte ud til gårdspladsen, var blevet suget ud. Far og jeg var de eneste i stuen, alle de andre var i køkkenet, og da lynet slog ned, syntes de, at de for et øjeblik havde været omgivet af ild.

En uforglemmelig dag blev det også, da karlen på en varm eftermiddag kom hjem fra marken med begge heste. Han havde mejet kløver, og den ene hest havde fået skåret senerne over på det ene bagben i kniven. Uden at give et kny fra sig gik hesten helt rolig som sædvanlig med hoven bøjet ind- og opad – det må have gjort frygtelig ondt. Der blev straks sendt bud til hesteslagter Bertram fra Kasmosedam. Hesten stod helt stille ude i loen. Bertram satte et lille apparat med en patron i op mod dens pande. Med en hammer slog han på en knap, og ubarmhertigt faldt det store dyr til jorden, som når et stort træ blev fældet. Og så husker jeg det lange og dybe suk til sidst.

Et andet minde knytter sig til en smuk forsommerdag, hvor vi på skolen gik og så mod solen gennem farvet eller sværtet glas. Først på eftermiddagen ville der være en næsten total solformørkelse. Det var en ejendommelig belysning; himlen var skyfri, det blev helt koldt ude, og hønsene gik i hus, narret af den usædvanlige situation. Bagefter fik vi at vide, at nogle havde skadet øjnene ved at se ind i solen uden sværtet glas.

En begivenhed var det også, da et stort Zeppelinluftskib fløj over skolen. Alle kom ud af husene. Farten var meget langsom efter nutidens begreber. Det sidste man så, var dens cigarformede profil, der lignede en blå sky. Det var alt sammen meget interessant, men en væsentlig ting var, at de oppe fra luftskibet kastede »bom« (bolsjer) ned til os.

Men ellers gik livet på gården sin stille og rolige gang. Vi havde to piger og to karle. Det var en selvfølge, at en pige eller karl blev tre til fire år. Det var for længe, men når én flyttede før, spurgte man mistroisk om årsagen. En mand fortalte, at han kun havde haft »én plads i syv år, og det var en skidt!« Den ene af

karlene var en gammel fodermester, der hed Jens Naumann, som vi havde i over ti år. Hans løn har sikkert været lille, men en del af den var en snaps om formiddagen og én om eftermiddagen, desuden en kaffepunch efter middagsøvnene. En to-tre gange om året besøgte hen bekendte i Snogbæk og Ullerup. Overalt fik han kaffepuncher, og disse ture var hans livs højdepunkter. Han endte i reglen sin rundgang hos Jacob Jøssen i Ullerup. Da var Jens efterhånden så besværet, at Jacob måtte trække ham hjem, og den næste dag var han uarbejdsdygtig. Så gav han sit sangrepertoire fra sengen. Uanset årstiden bestod det af de to første linier af Et barn er født i Bethlehem og Fuglen sit Øje lukker. Med lidt god vilje hørtes den rigtige melodi – den blev nemlig ofte afbrudt af nogle skrål, når livsglæden kulminerede. Jens slog aldrig dyrene, men skældte dem frygteligt ud. Jeg har dog set ham klø løs på gedebukken med resterne af en ny stråhat, som den havde maltrakteret. En tid havde vi nemlig en gedebuk i stalden som et middel mod kalvekastning. At dømme efter lugten, den udsendte, burde midlet være effektivt.

Vi fik om sommeren fem måltider om dagen. Tidligt om morgenen »davre«. Den bestod af rugbrød med sukker, sirup eller honning og ét stykke franskbrød med smør – ellers brugtes margarine. Jens fik desuden grød i varm »futmælk« (skummetmælk), når han kom med den fra mejeriet. Klokkeren 10 serveredes smørrebrød.

Middagsmaden fik vi præcis kl. 12. Forretten var tit vælling af boghvede, byggryn eller ris, godt skindbelagt, eller forskellig slags grød. Til efterretten hørte altid sovs og kartofler. Der var ikke megen variation, og noget af det, vi fik, ville nutiden med god grund kassere, for eksempel kogt fedt flæsk, serveret koldt med

kartofler og tyk hvid sovs med løg. Noget af det værste var de frikadeller, der var lavet af fedt flæsk med mel og mælk. Og så den skrækkelige blodsuppe, når vi havde slagtet. Vi købte en to-tre mægtige klipfisk ad gangen; de hang oppe på loftet ved siden af det røgede flæsk. Gule ærter og grønkålssuppe kogtes altid til to dage. Men vi fik også almindelige »sønderjyske« frikadeller, lavet af skært kød, bøf og steg, og tit slagtedes en høne, om efteråret ænder og gæs; endvidere fik vi kødsuppe med både mel- og kødboller, der laves meget større end i dag. På kødløse dage fik vi fisk, æbleskiver og pandekager til »vandvælling« (sød-suppe). Desuden ovnkage, en formkage, der blev skåret i stykker som søsterkage; den serveredes varm og overhældtes med saftsovs. Den blev bagt i en stor riflet lertøjsform, der købtes hos »æ potmand«. Rismelsbudding blev serveret på samme måde.

Kl. 4 om eftermiddagen fik vi igen et hovedmåltid: rugbrød med alle slags pålæg og kærnemælk og kaffe. Aftensmaden kl. 7 bestod kun af et stort fad grød, mest boghvedegrød uden smør eller sirup. Alle langede til det samme fad, undtagen Jens, han fik sin portion solo. Når man havde taget en skefuld grød fra fadet, dyppede man den ned i en kumme med mælk, og så spiste man. Det var højst uhygiejnisk, da der var en to-tre om den samme skål mælk. Mælken blev efterhånden lunken, og på bunden lå tabte grødklatter, som den, der kom sidst, spiste. Også her var Jens en undtagelse. Alles skeer blev samlet, vasket op, undtagen karlens; han slikkede den ren og stak den ned ved vindueskrogen, som han sad med ryggen til. Man pillede selv de kartofler, man skulle bruge. De, den enkelte fik tilovers, samlede sammen og blev senere brugt til stuvning; næppe nogen vaskede fingrene før middagsmaden!

Jens var ikke så ren som de andre. I de ti år, han var hos os, fik han kun ét bad; på grund af lus måtte han grundigt skures i en balje. Hans hovedlidenskab var tyk skråtobak, der købtes i Sønderborg. Den var godt sovset, men ikke godt nok for Jens, derfor måtte far supplere med pibesovs, når der var lejlighed til det. Jens havde skrå i munden døgnet rundt, dog blev den ofte spist i løbet af natten, men jeg mindes ikke, at han nogen sinde har haft ondt i maven. Min far skræde også, men brugte en mildere slags. Det havde de tyske soldater lært ham i 64, da han var fem år, og som skråtobaksnyder opnåede han at holde et sikkert sjældent 75 års jubilæum.

Om vinteren stod vi senere op og holdt før op med arbejdet om aftenen, derfor blev formiddagsmåltidet i den tid strøget.

Ofte blev det daglige arbejde afbrudt af noget ekstraordinært. Således kan jeg huske, at vi støbte lys. Vi havde dertil et rundt bord, hvis skive kunne drejes – men det kan ses på mange museer. Tælle til støbningen fik vi hos slagteren eller fra et fedt får, vi havde slagtet. Hvert lys var meget langt og ikke tykkere end et julelys. Min bedstemor fik 1/4 af dem, det var en del af aftægtskontrakten. På samme måde fik hun 1/4 af æblerne fra de træer, som bedstefar i sin tid havde plantet. Vi er nok holdt op med at støbe lys o. 1910.

Ca. hver 3. uge blev der bagt nede i bagehuset i den store ovn. Tidligt om morgenen begyndte far at fyre op. Selvfølgelig forestillede jeg mig præcist ovnen sådan i Grimms eventyr Hans og Grethe, hvor heksen får sin velfortjente straf ved at blive skubbet ind i den. Aftenen før var dejen blevet æltet i det store bagetrug, og surdejen, der stod nede i kælderen, blev iblandet dejen, så var den passende sur den næste morgen. Til sidst lavede man et kors i dejen med en finger, og en

hvid bordduk blev lagt over. Hver gang var det spændende, om brødet *helt* var lykkedes, da alt blev gjort skønsvist.

Når en gris blev slagtet, stod pigerne tidligt op for at koge vand i de to store grukedler i bagehuset. En rigtig hjemmeslagter havde et læderbælte spændt om, hvor de lange knive og hvæsestålet hang, så han var nærmest i uniform! Det så drabeligt ud, når han satte den lange kniv tværs i munden, holdt fast af hvide tænder, indrammet af sort fuldskæg. Men den måde at holde kniven på er åbenbart en gammel historie. I Holbergs Politiske Kandestøber tales der om en rådmand, der holder pennen i munden på den måde, fordi han er en forhenværende slagter!

Grisen skreg frygteligt, og når skriget gik over til en uhyggelig rallen, var det slut. En af pigerne holdt en spand under halsen på svinet for at opfange blodet, samtidig rørte hun rundt med en stor »masge« (træske), for at blodet ikke skulle størkne. Hvis det skete, duede det nemlig ikke til den frygtede »sotsop« (sort suppe). Når indvoldene var taget ud og børsterne skrabet af, blev grisen hængt op i køkkenet ved hjælp af en svingel og hang der til næste dag; så blev det »skåret ned«, dvs. parteret på en ganske bestemt måde. Efter saltningen i et stort kar blev noget af det røget i eget røgekammer, der på loftet var i forbindelse med skorstenen. I den tid, det foregik, måtte der kun fyres med træ, ikke med kul og tørv, for at skinkerne kunne få den rette smag.

Hvert efterår fik vi en fjerdedel af en kvie eller stud, der om sommeren var fedet på marsken. Den sendtes med toget fra slagter Lorenzen i Flensborg, og han bestemte, om vi fik en bagfjerding eller en forfjerding; at få det sidste var altid lidt af en skuffelse. Det magre røgede oksekød hørte til vort bedste pålæg. Nutiden

forstår næppe helt, hvilken revolution indførelsen af køle- og fryseskabe har betydet for ernæringen.

Man vaskede ca. hver fjerde uge, og det var et stort arbejde. Aftenen før blev alt tøjet lagt i blød i et par store kar nede i bagehuset. Vandet hentedes i dammen, og om sommeren var det ikke altid helt rent, da dammen på den tid ikke havde afløb. Derfor hentede vi ofte bedre vand i mejerispande fra en mergelgrav på en af markerne. Den næste dag var mor og pigerne tidligt oppe for at koge vand i bagehuset. Under krigen brugte vi hjemmelavet sæbe, der slet ikke var dårlig. Om vinteren måtte tøjet tørres oppe på stuehusets store loft, og det var meget besværligt. Her stod også den store tøjrulle af træ. For at være effektiv var rullens store vogn gjort tung af en gammel jernkakkellovn og almindelige mursten, og rullen lavede et skrækkeligt spektakel, når den var i gang.

Gamle billeder, deriblandt de mange skolebilleder, giver et godt indtryk af den tids beklædning. Hver søndag morgen fik man en ren skjorte på, og den fungerede også som nattøj. Strømperne var altid hjemmestrikkede. Almindelig for drenge var en matrosbluse med blå og hvide striber – skulle det være rigtig fint, var den hvid med en blå marinekrave. Forneden strammedes blusen med en kraftig elastik, der var så stærk, så den kunne holde på en tre-fire æbler. Uheldig var blusen som beholder for overmodne blommer og stikkelsbær, der blev mast, så den røde saft trængte igennem. Mange drenge gik barfodet om sommeren. I en familie var det en lov, at når gøgen hørtes første gang, måtte drengene trække strømperne af, og det skete omgående!

Om en mand fortaltes det, at han hvert efterår købte et par solide underbenklæder af en uldkræmmer; dem gik han i hele vinteren, og når foråret kom, pløjede han

dem under, hvad de vel sagtens trængte til!

Inden døre den lange vinter igennem har vi hygget os godt i den dybe, smalle og mørke dagligstue. Mørke gardiner var på den tid nødvendige, da osen fra petroleumslampen og røgen fra kakkelovnen hurtigt ville have gjort hvidt til sort. Hvor ofte gentoges ikke sætningen: »Det er godt at være indenfor«, især når der var snestorm, og den hule blæst hørtes helt oppe fra de høje træer. I mørkningen måtte lampen ikke tændes med det samme, petroleum var dyr, men en sådan spareforanstaltning følte ikke tyngende. Henne ved kakkelovnen lå vor gode hund Thor, og så lagde jeg mig ned med hovedet på dens bløde hals. Den nederste kakkelovnsdør ind til askeskuffen var åben, og jeg kunne så se, hvordan de små gløder gennem risten faldt ned i asken. Når lampen omsider blev tændt, samledes vi efterhånden om det store ovalformede bord. Næppe nogen ville i dag have nøjedes med et sådant møblement: gamle stole af forskellig slags med hårde voksdugssæder; den store sofa var også uden fjedre. Pladsen omkring bordet var snæver til så mange. Man læste, kvinderne sad med deres håndarbejde, man snakkede, fik hen på aftenen æbler og spillede lidt kort, men aldrig om penge. Der blev fortalt skrækkelige historier om, hvad kortspil kunne føre til, en overdreven vrangforestilling, som jeg senere aldrig helt har kunnet frigøre mig for. At spille kort var det samme som synd. Og endelig havde man sit legetøj.

Thor ville også gerne ligge i sofaen, især bag mors ryg, hvad den fik lov til. Den var en racehund, indforskrevet fra Schlesien. Den lignede en Grand Danois, men var meget mindre og kaldtes i annoncen en Ulme-Dogge, så vidt jeg husker. Ørerne var klippet, da vi fik den, og en stor stamtavle fulgte med. De for voksne noget sentimentale eller barnlige overskrifter i bør-

nelæsebøger om hunde kan jeg kun bekræfte: »Den tro hund« eller »Menneskets bedste Ven«.

Thor kunne lukke alle døre op, derfor kunne den hver morgen besøge alle ved sengen. Den satte sin kolde, våde snude lige ind i ansigtet på én, men ikke uden bagtanke. Blev den ikke jaget væk, lagde den sig med forkroppen over i sengen. Blev der stadig ikke ydet modstand, prøvede den med bagpoterne at få fodfæste oppe på sengekanten. Var den kommet helt op, ville den under dynen og dækkes til. I begyndelsen opførte den sig mådeholdent med hensyn til plads; dog snart blev den fræk, og med sine stærke forpoter presset imod sengefjælen trykkede den mig over i den anden side. Den varmede godt, og jeg husker tydeligt den varme hundelugt, når jeg åbnede dynen, smed den ud og selv stod op. Når vi ville gå aftentur, og den måtte med, var den vild af glæde. Så røg den ud ad døren og for efter alt levende i nærmeste omegn, så bl. a. hønsene fik en slem forskrækkelse.

Også ved middagsbordet var Thor en god ven, når jeg uset listede fedt flæsk eller andet uspiseligt ned til den; det hjalp den mig af med på en stilfærdig og diskret måde. Kom jeg hjem fra skolen ved totiden, var maden blevet sat ind i kakkellovnen til mig. Ofte spiste jeg den ikke op og lod resten stå på køkkenbordet. Var Thor alene derinde, sprang den forsigtigt op på stolen, hældede sig ud over bordet og tog kødet og sovsen, men lod kartoflerne ligge – lydløst kom den, og lydløst forsvandt den.

Engang imellem talte mor hønsene, for at se, om Mikkell, der boede i den lille skov Vestermark, havde tyndet ud i bestanden. Tællingen skete på den måde, at hun åbnede døren på klem, så kun én høne kunne slippe ud ad gangen. Så stod Thor i et par skridts afstand derfra, og efter hver høne, der kom ud, gav den

et lille snap ud i luften, som om den også talte dem. Utallige andre ting kunne jeg fortælle om Thor. Den sidste dag, den levede, nåede den ikke helt ind i sovekammeret for at hilse på os; den faldt om i døren, og bagkroppen var helt lammet. Op ad dagen døde den og blev begravet nede i haven med de første vintergækker strøet over sig.

Døgnet og årets gang fremkalder på en gård mere end andre steder gentagelser. Foråret begyndte med såtiden, så kom høhøsten, den rolige tid i juli, hvor stalden blev kalket og taget tjæret, kornhøsten, roernes optagning, efterårsplojning, vintertærskning og træhugst ind imellem roligere perioder. Man levede sig sammen med naturen: Nu springer træerne ud, nu blomstrer de vilde roser, nu var der duft af modent korn, nu påvirkedes vi af det vemodstemte efterår. I februar begyndte dagene at blive længere, det var lyst om morgenen, når man stod op. Alt sammen gentagelser i en næsten uoverskuelig mangfoldighed. En tidlig morgen vågnede man og undrede sig over den mærkelige belysning, man rejste sig op i sengen og opdagede, at den første sne var faldet. Det var noget nyt, men samtidig det samme som at møde en gammel bekendt – sneen fra i fjor var ikke glemt. Alle disse gentagelser giver trykthed og ro i sindet. Man kunne godt være nervøs for høsten i en våd tid; roerne kunne blive små, når der i september og oktober var tørke osv. Men nervøsiteten slog sjældent eller aldrig nogen ud.

Men ikke bare naturen levede man sig sammen med, også historien. Kriegergravene på kirkegården mindede om 48 og 64. Veteranerne fortalte gerne om krigsoplevelser. Endelig blev man fortrolig med de mange sagn, der var knyttet til egnen.

På marken mellem levende hegn

På marken mellem de levende hegn oplevedes årets gang.

Hele det samlede jordareal var inddelt i ni marker, og hver mark omgivet af levende hegn. I en niårig periode begyndte man med havre, ind imellem to gange byg, dog ikke to år i træk, én gang vintersæd, (mest hvede til salg og så megen rug, så der var nok til bagning et år), én gang roer med et lille stykke kartofler til husholdningen og så endelig havre, iblandet græs- og kløverfrø, og så afsluttedes perioden med tre års græsmark.

Pløjningen om efteråret kunne strække sig over et par måneder, og karlene glædede sig til den; skafte-støvlerne blev efterset og eventuelt sendt til forsåling. Sværest for hestene var det at pløje græsmarken. Når man var færdig med den, skulle de hegn stynes, der nu havde fået lov til at vokse ni år. Og to særdeles nyttige forhold faldt her sammen: Hegnene var højest, når der var græsmark og gav derfor det bedste læ til kreaturerne, hvad der var nødvendigt i det tidlige forår og den kolde oktober, og desuden fik man det største brændselsudbytte, idet tjørn og hassel vokser meget langsomt, når de bliver ældre end ni år. At bruge hegnenes brændsel var nødvendigt. Sundeved er fattigt på skov, til trods for at man ser skov alle vegne, men de enkelte arealer er kun små. Før oliefyrets og det elektriske komfurs tidsalder kunne de på ingen måde brændselsnære egnen, og tørvemoser er der ingen af. Træet fra hegnene blev lagt i tre rækker efter kvalite-

ten. Længst borte lå det ubrugelige: vilde roser og især slåentjørn. I den midterste række lå hamborgertjørn, lange og slanke med få torne og stor brændelsesværdi, inderst resten, især hassel og pil.

Det ubrugelige blev forket sammen til en tre-fire store bunker, og når det henimod foråret var tørret noget, blev det brændt. Det foregik en tåget morgenstund, for at det kun kunne ses af så få som muligt; man kunne ellers oppe i byen tro, at der var gårdbrand et eller andet sted. Om sommeren voksede havren særlig godt på brandstederne, og vi kunne sige til hinanden: Nå, var det dér, vi i foråret brændte træet af. Da var der tåge, nu et par måneder senere skinnede solen, og alt var vidunderligt grønt. Der var gro- og livskraft og fysisk velvære i alt, og udefra hørtes ingen støj der forstyrrede den nære og intime tilknytning til naturen. En brumbas (humlebi) havde travlt i hegnet, og fra en lille skov (Vestermærk) i nærheden kurrede en skovdue. Så stod vi stille. Når den havde kurret tre gange, havde den ligesom ikke flere kræfter. Tredje gang var allerede lidt svagere, og i fjerde omgang blev det kun til et lille guk. Så var det konstateret, og så kunne vi gå videre.

Roedytningen i maj var et langsommeligt og kedeligt arbejde for de fleste.

Sidst i juni foregik høhøsten. Det var et svært arbejde at sætte høet i stak, og det skulle der kendskab til: stakken måtte ikke vælte, og den sidste forkefuld skulle lægges omhyggeligt til rette, så den glattedes ned over stakken, for at den ikke i en regnfuld tid skulle suge for meget vand. På den mest afsides mark var en høstak næsten jævnet helt ud. Mikkell med sine unger havde brugt den til legeplads. Efterladte fjer viste, at legetøjet havde været en høne. Ungerne var blevet grundigt undervist og forberedt til deres fremtidige

Dammen ca. 1917. På »halvøen« ses far og mor i baggrunden; mine søstre har hvide forklæder på. Ved siden min søsters dreng Holger Hansen, der nu ejer gården. Den hvidklædte er en feriepigge fra Kiel. I båden th. for mig Timosé fra Ukraine og tv. Mikael fra Polen, to krigsfanger, der blev behandlet som venner, og som fik almindelig karleløn.

De store elme- og egetræer øst for gården er grænsen mellem engen foran og markerne bagved. I baggrunden skimtes gårde i Snogbæk.

livsgerning. Det friske kløverhø duftede dejligt, og hele laden blev opfyldt af dets duft – og hvor kunne der være varmt under hældfaget.

Årets største begivenhed var kornhøsten. Indtil 1915 havde vi kun en »Aflægger«. Det var en slåmaskine, der ikke bandt negene. Morsomt var det at gå bagefter maskinen. Kornet rystede lidt, idet det blev skåret af, og faldt så ned på »bordet«, hvorfra maskinens vinger ragede det ned på jorden i passende bunker på et negs størrelse. Alle mand på gården bandt op. Kom maskinen ned i en lavning, fornåm man de dejligste dufte af krydderurter. Mærkeligt var det, når en agerhøneredes beboere blev forstyrret. De små bitte kyllinger løb utroligt hurtigt til alle sider på deres små tynde ben, der slet ikke var til at se med den fart. I øvrigt skulle der passes på, at hunden ikke var kommet med ud på marken, da den meget nemt kunne få et ben skåret af mellem de ubarmhjertige knive. Når kornet var tilpas tørt, blev det sat i »skok«. En skok bestod af seks neg, når det var sommersæd og tolv, når det var vintersæd. Overtro har jeg mødt meget lidt af, men vor gamle fodermester ville ikke skokke de sidste neg, da der meget let kunne blive et til overs. Den, der stod med et sådant ensomt neg i hånden »skulle sove hos en gammel kvinde om natten«; sådanne udsigter til den kommende nat fristede ham ikke.

Når alt korn var mejet, fik vi kaffe, og når alt var kørt ind også kaffe, men finere, da der så blev hentet wienerbrød og kager hos bageren. Det sidste læs hed æ fok. Vi sad på læsset og råbte konstant: Fok, fok, hurra, og ved hjemkomsten fik vi hindbærsaft. Den sidste høstdag kom der gerne et par og hjalp til, for at de kunne komme med til høstgildet. Den aften fik vi steg med hjemmebrygget øl og bagefter »stor« kaffe.

Det hårdeste arbejde var nok om efteråret, når roer-

ne skulle tages op. Især kålrabi var hårde at trække i. Fire rækker blev lagt i en dobbeltrække med roden mod hinanden. Og så skulle toppen hugges af. Før krigen skulle roerne læsses på med hænderne, da man fejlagtigt troede, at roer, man havde stukket forken i, ikke var så holdbare – det gav ondt i ryggen.

Det mest spændende på marken var de levende hegn. Jeg tror ikke, at de nogen sinde er blevet bedre beskrevet end af H. P. Hanssen i den berømte Hygumtale fra 1906:

»Jeg var i Sundeved. Benveddens røde bær lyste i hegnene – disse hegn, min barndoms glæde! Her har jeg samlet sneglehuse og plukket smørblomster i den tidlige vår og lange græsstrå fulde af saftige jordbær i den varme sommer. Dejlige er mine hegn i foråret, når pilen står med gule gæslinger og slåtjørnen med hvide blomster, mens det mangefarvede løv pipper frem spædt og fint i den første fagre grøde – i sommertiden, når den vilde hyben strækker sine blegrøde roser ud til alle sider, og kaprifoliens sødtduftende blomsterklaser ligger henkastede over løvhængen – i efteråret, når brombærrankerne fulde af glinsende sorte bær strækker sig ned over de smalle veje, og de brune hasselnødder sidder så løse i klaserne, at man kan ryste dem ned i vognen – og ved vintertide, når man efter fygevejr kører en kanetur i måneskin og under bjældernes sagte klang i forbifarten fortrylles af de mange fantasifulde skabninger, som snestormen har formet og de dunkle skygger givet liv! Og bag hegnene de tavse hvide kors –«

Det anførte stykke indeholder dog ikke kun poesi, men som den realist H. P. Hanssen også var – kendsgerninger, der præcist fortæller om de levende hegns forfatning efter århundredskiftet. Forstmæssigt, eller hvordan det nu skal udtrykkes, var de i forfald; de

vilde roser, kaprifolier, brombærranker og slåentjerne kan ikke gøre gavn. Der fandtes kun ganske få hegn, der var »rene«, det vil sige bestod af én slags planter, og det var tjørn; ikke de almindelige, men de føromtaltte hamborgertjørn, kedelige at se på. Dem havde min far plantet i halvfemserne. I mange hegn *anede* man kun den gamle plantebestand, idet der for eksempel i oprindeligt rene pilehegn kun var enkelte ældgamle piletræer tilbage med en kort, ofte revnet stamme, hvor jeg ofte har fundet vilde stikkelsbærbuske med små gule eller røde bær. Ofte har jeg også i hegnene fundet vilde blomster, både blå og gule af samme slags som dem vi havde i haverne, bare mindre.

Ualmindeligt mange hasselbuske forrådte, at der oprindeligt var plantet et nøddehegn, men vinden og fuglene sørgede for, at slåen, hyld og benved trængte ind alle vegne. I et hegn kunne der også findes et kraftigt kirsebærtræ, der var blevet modertræ til en flok »unger« flere meter til hver side. Men også det rene »ukrudt« som vilde roser og et utal af variationer af brombærranker bredte sig og gav hegnene deres poesi.

Smukkeste var de langs de smalle markveje, lige før de stynedes; især var vejene smalle i Snogbæk. Buskene var ofte groet sammen i toppen, så man gik eller cyklede som gennem en uendelig lang portal. Hvert øjeblik var der et hul i hegnet med et smukt markled, der hang på to groft tilhuggede granitsten. Snart så man ind til en grøn havremark, snart ind over gulnet byg med høstmoden duft, snart en roemark osv. Men så pludselig skete den store overraskelse: denne gang viste hullet ikke ind til en kornmark, men en dansk krigsgrav. Vi er på Sundeved. Det må være de krigsgrave, H. P. Hanssen tænker på, når han taler om de tavse kors bag hegnene.

Men til ca. 1920 var der endnu knyttet et værdifuldt

stykke materiel kultur til de levende hegn, det Martin A. Hansen med et udmærket udtryk kalder »gammel-livet«. Når far og jeg gik langs hegnene, og han så en kraftig benvedbusk, kunne han vemodigt konstatere, at de ingen værdi havde mere. Før kunne man bringe de grove grene til en skemager, og ejeren af træet fik så halvdelen af skeerne, den anden halvdel beholdt skema-geren selv til salg, sikkert en ringe betaling. »Disse skeer var i begyndelsen ru i munden, men senere blev de glatte og behagelige«, sagde far.

Når løvet var faldet om efteråret, gik vi en tur langs det hegn, der i vinterens løb skulle stynes, for at se, om nogle af hasselgrenene egnede sig til skovleskaft. Et sådant skaft skulle ikke bare være krumt i den ene retning, men helst også lidt i den anden, så først ville det komme til at »ligge i hånden«. En sådan gren fik en linnedstrimmel bundet om sig, så karlen, der stynede hegnet, vidste, at den skulle lægges til side. Et sådant skaft havde en personlig værdi for den, der havde fundet det, og man kunne ligefrem sørge, når det knækkede, et udmærket eksempel, mener jeg, på det lige omtalte Martin A. Hansen'ske gammelliv-begreb.

Far og jeg kunne også gå langs et hegn og finde nogle højstammede vilde roser; de egnede fik et bånd bundet om, og når tiden var inde, podede far haveroser ind oppe på stammen. Når podekvisten så var groet passende til, blev træet gravet op og plantet i haven, og i løbet af et par år havde vi en hel række af højstammede roser i alle farver, omhyggeligt bundet op, hentet ind fra de levende hegn!

Men det var i de såkaldte »gode gamle dage«, da en landmand havde tid nok. I vor tid er hegnene nærmest til besvær, og mange kilometer er i de senere år blevet ryddet. Det har været en nødvendighed, da de gamle marker var alt for små til nutidens store meje-

tærskere. Jeg synes ikke, at større skade er sket indtil nu; et landskab kan let blive for tæt af hegn og derved hindre det store overblik. Når vi i dag kører ind til Sønderborg ad de tre smukke hovedlandeveje (over Gråsten eller over Ullerup eller over Blans), er landet smukt som i gamle dage. Man savner dog de enkeltstående store træer, der stod hist og her i hegnene.

I vor tid har brændslet ingen værdi mere, men læ for kreaturerne er stadig nødvendigt. Og så må man ikke glemme hegnenes betydning for jagtvildtet; desuden nedsætter de vindhastigheden og højner derved temperaturen, og blomsterne i dem giver næring til bierne og humlebierne uden for raps- og kløvermarkernes korte blomstringssæson.

Vi skulle nødtigt undvære med *alle* sanser at opleve foråret mellem levende hegn. Vi *hører* det »langs med vejen hækken, hvor fugleskaren bor«, som Edv. Lembcke siger det i den sønderjyske nationalsang; vi *ser* det, som H. P. Hanssen beskriver det, og vi fornemmer *duften* i hyldebuskenes og kaprifoliernes blomsterklaser.

Landsbysamfundet

Tre byer: Ullerup, Avnbøl og Blans, samt nogle mindre bebyggelser, udgør Ullerup sogn. Midtpunktet er Ullerup Kirke med den meget smukke trekantede kirkeplads foran. Før 1920 var der lindetræer omkring hele pladsen, og uforglemmelig er duften af lindeblomster og summende bier i juli måned. Kirken skæmmes dog af kirketårnet, bygget af en arkitekt fra Kiel »in landesüblich einfacher Erscheinung«! Man fristes til at tro, at arkitekten næppe har set kirken, så dårligt står tårnet til skib og kor, men menighedsrådet – deriblandt min far – var glad for det ligesom de fleste andre. Dog ikke Johan Andresen, der erklærede, at »det hældede til alle sider!«

Det mest spændende at læse om ved kirken var de to kirkeklokker. Den mindste af dem blev som omtalt andetsteds taget ned til krigsbrug i den første verdenskrig, men dens historie er flg.: En lille middelalderlig klokke vejede 1630 pund; den revnede 1726 under ringningen ved hertug Philip Ernsts anden hustru Christines død. To år senere omstøbtes den af en klokkestøber fra Husum og havde indskriften:

Et Fyrste-Par gav i min Trang
Til Guds og Kirckens Æres-Sang,
mig min Forlaarne søde Klang.

Så følger navnene på fyrsteparret med alle deres titler på tysk, og endelig stod der på latin: »Mens jeg på rette vis sørger over hertuginde Christines død, mister

jeg selv livet, og en revne betager mig min lyd, men fædrelandets fader og moder gengav mig livskraften, Gud bevare begge liv.« Den gamle klokke kom til at dele skæbne med de mange faldne i den første verdenskrig – den nåede dog at ringe for mange af dem før sin egen »død« i 1917.

Den anden og større klokke, der endnu hænger i kirken, har en endnu mere »romantisk« historie. Den blev 1632 omstøbt til Lidt Kirke på den nordfrisiske ø Nordstrand, men byen forsvandt fuldstændig ved stormfloden 1634. Efter et gammelt sagn fandt en gammel kone klokken på stranden og meddelte det til myndighederne. I findeløn fik hun valget mellem at få den fyldt med penge eller boghvedegryn. Hun valgte grynene. 1640 blev den købt af Ullerup Kirke for 800 Mark, og i Trap kunne man læse, at den blev »afhentet i Husum på en stor vogn med 8 heste for.« Fire personer hentede den og fik for kørslen 48 mark. Klokken har en plattysk indskrift, der ikke har noget med Ullerup at gøre. Står man oppe ved den, kan man se, at den er ordentlig slidt af brugen. Jeg har altid syntes, at den har en mærkelig indeklemmt sørgmodig klang.

Det smukkeste inde i kirken er prædikestolen i ufarvet mørk eg med rustningsklædte mandshoveder i felterne; de latinske indskrifter står med guldbogstaver, og det eneste, man var i stand til at læse, var, at der nedenunder stod Johs. 10,4 osv.

Straks ved indgangen til kirkegården fra kirkepladsen til højre står det store mindesmærke for de faldne danske fra 1864. Det smukke vers:

Klang som malm har blodets røst
Døves ej i kampens bulder
Sorgen selv med lønlig trøst
Hælder sig mod håbets skulder.

er skrevet af en præstedatter fra Fyn, der var gift i Blans.

Husene omkring kirkepladsen er næsten alle strå-tækte, og i dag er de bedre vedligeholdte end nogen sinde før; i sidste udgave af Trap findes et billede af det smukkeste. Lidt tilbagetrukket fra kirken ligger den gamle skole (nu fabriksbygning). Dammen foran var omgivet af piletræer og vilde roser, men nu er idyllen helt forsvundet. Kirkekroen er nu nedlagt. »Kyds gode kro« står der kort og godt i H. V. Clausens rejsebog over Sønderjylland. Før i tiden var der langt flere lindetræer i byen; næsten foran hvert hus stod der nogle, hvis der var plads til det. Kører man i dag på Angel, får man et indtryk af, hvordan det så ud på Sundeved for 40 til 50 år siden. Med en enkelt undtagelse lå alle gårde mere eller mindre et stykke uden for byen.

De toneangivende i byen var de store bønder – fem dansksindede i alt – og så den før omtale kroejer Kyd. Min far var den af de fem bønder, der havde den mindste gård (28 ha), og ved landdagsvalgene var han den eneste af de seks, der hørte til anden klasse. Valgordningen var meget ejendommelig. Alle afstemninger var offentlige og valgene indirekte. Vælgerne deltes i tre klasser, der hver betalte en trediedel af et distrikts samlede skat. Den første klasse bestod derfor kun af ganske få og den tredje af det store flertal. Da valgene som omtalt var offentlige, vidste alle, hvem der havde stemt dansk og hvem tysk. Til rigsdagsvalget derimod var der lige stemmeret, og det var hemmeligt. Sprogforeningens mangeårige formand Jakob Petersen har fortalt mig, at den tyske valgbestyrelse godt kunne sætte et lille mærke på en stemmeseddel til rigsdagen for så bagefter at se, hvordan vedkommende havde stemt. Denne fremgangsmåde anvendtes på embedsmænd – lærere for eksempel – hvis nationale sindelag

man var i tvivl om. Havde en lærer stemt dansk, blev han senere uden videre forklaring forflyttet sydpå til helt tyske egne. Holsten for eksempel.

Vi havde hjemme flere slags aftenselskaber. De fine var de omtalte seks, »de byssens«. Det næste selskab i rangklassen bestod af dem, der havde mindre gårde. Den tredje slags endelig nogle håndværkere, og disse tre klasser var skarpt adskilt.

Traktementet bestod af kaffe med mange kager, og her i Sønderjylland blev alle slags sendt rundt lige efter hinanden, så kagetallerkenen var ofte helt overfyldt. I et selskab satte en, der ikke var forvænt med mange kager, resolut overkroppen ned på borddugen for også at fylde underkoppen. Efter 1920 var der mange fra kongeriget, der ikke kunne vænne sig til den sønderjyske skik; vi syntes, der var langt mere ro over selskabet, når tallerkenen nogenlunde fyldtes med det samme. Når gæsterne kom, blev kvinderne anbragt i den »lille« stue, mændene i dagligstuen. Lidt senere serveredes kaffen i »æ pissel« (den fine stue). To kvinder sad i sofaen og resten ned ad den ene side, mændene ved den anden og far for den nederste bordende; selskabeligt set var det et dårligt arrangement. Pigen gik rundt og skænkede kaffe, og når hun så, at en næsten havde drukket ud, sagde hun: Værsgo å drikk aw, og når det var sket, skænkede hun i igen. Senere på aftenen fik mændene en romtoddy – kvinderne i reglen ingenting! Ved en sådan lejlighed serveredes Jamaica-rom til to mark flasken. Ved mindre festlige lejligheder brugtes »daglig« rom til 1,50 mark. Sidst på aftenen fik man æbler og pærer.

Det kunne også ske, at man fik smørrebrød; dertil blev et særligt smukt formet hjemmebagt rugbrød ud-søgt – mange var nemlig under bagningen revnet i siderne. Pålægget var hjemmelavede kødvarer (pølser,

kold steg osv.). Det fineste pålæg var hårdkogte æg, belagt med ansjoser, som ellers aldrig købtes. I den anledning blev der også købt et stykke »god« ost hos Kyd. Til daglig brugtes udelukkende »mejeriost«, der var meget mager og lavedes på det stedlige mejeri. Til smørrebrødet serveredes øl og te.

Et selskab af en helt anden art end de tre nævnte bestod af embedsmændene: degnen og gendarmen, og så var politik bandlyst. Gendarmen og hans kone talte tysk, men forstod dansk, som alle de andre talte.

Det fornemste var at have besøg af præsteparret sammen med nogle andre fra sognet. Præstekonen var den eneste, der tituleredes med »fru« – hun hed simpelt hen »æ fru«. Præstefruen titulerede de gifte koner »madam«. Til præsten sagde man »hr. pastor« eller »De«. Da provst Andersen ved Genforeningen blev sognepræst, kaldtes hans kone »æ provstind'«, og »æ fru« forsvandt ud af sproget.

Til de seks hørte som sagt mine forældre, desuden Hans Christian Clausen på Holmbogård, den mest velhavende i sognet. Han havde oprindeligt to gårde, men havde solgt Lundsgård og anbragt alle pengene i en bank i Flensborg; de mistede dem alle ved den tyske inflation efter 1920. Det var venlige og godgørende mennesker – deres søn Nis, der senere fik gården, var en af mine bedste kammerater i Ullerup skole.

Johan Iversens gård lå lige ind til byen. Han var en bror til H. P. Hanssens kone Helene. Om Johan Iversen sagde far altid: Han er en respektabel mand. Hans kone Stinne var en dame af mægtigt omfang, der roste og respekterede alle, der »bestilte noget«. De havde ingen børn, og der var tale om, at H. P. Hanssens søn P. Chr. Hanssen skulle have gården. Det var Stinne Iversen ikke glad for, og desuden mente H. P. Hanssen, at der ingen grund var til at sende en dansksindet mand til

det udpræget danske Sundeved! Derfor fik han Nygård uden for Aabenraa, hvor der var mange tysksindede!

Så var der købmand Kyd og hans kone Sine, der af omfang lignede Stinne Iversen. Hende skulle man helst se en søndag formiddag i et kæmpestort forklæde, struttende af »amdam« (stivelse), når hun serverede en opstrammer til de kirkegængere, der var kørende i hestevogn, havde spændt fra i kroen og havde en lang vej hjem. Når en havde spændt fra i en kro, fik staldkarlen altid drikkepenge, men desuden var man som betaling for husly af vogn og heste forpligtet til i kroen at »få en gang å drikk'« (at få en genstand). Når vi havde aftenselskab, havde Sine altid en pose fine bolsjer med til os børn. Kyd synede ikke meget ved siden af sin kone, trods langt skæg; i skænkestuen gik han rundt i hjemmesko af mørkerødt fløjl.

Den stærkeste personlighed, nationalt set, var Johan Andresen (hans navn kunne undertiden forkortes til Johandresen). Han var gift med en søster til H. P. Hanssen. Han var ikke afholdt p. gr. af sit noget bryske væsen; min bror, der tjente der, syntes godt om ham. Han ville gerne dominere ved møder og i selskaber. Det havde han også en vis ret til, da han var den eneste af de seks, der kunne optræde offentligt og lede et møde. Bedst husker jeg ham ved den store afstemningsfest den 10. februar 1920 i Kyds kro.

Hans Chr. Clausen, Johan Andresens nærmeste nabo, var såkaldt Flensborg-mand, delvis i protest mod Johan Andresen! Min far var også en tid tilhænger af, at Flensborg kom med til Danmark og blev i den anledning skældt grundigt ud af den udmærkede Johan Iversen, men den episode glemtes hurtigt.

Johan Andresens søn Kresten faldt i den første verdenskrig, og hans mor udgav senere hans breve. Kre-

sten og hans farbror højskoleforstander P. Andresen, Vinding Højskole, skriver meget følsomt og lyrisk og ligner tilsyneladende ikke ret meget Johan Andresen. P. Andresen glemte ikke sin hjemstavn og er begravet på Ullerup kirkegård. Min søster, bror og andre, der har været på Vinding Højskole, mindes deres ophold der som en god tid.

Johan Andresens danskhed var ubetinget, og han afskyede alt tysk. Han var tillidsmand i Vælgerforeningen og havde derfor ord at skulle have sagt op til Genforeningen. Da jeg i 1919 rejste til Kolding Latinskole, udstedte han et pas til mig. Det fortælles, at den meget tysksindede degn Franzen i 1919 traf Johan Andresen på gaden og spurgte, om han kunne blive som lærer i Ullerup. Johan Andresen svarede kort og godt: Do! Do hæ wæt en skidt karl olle daw! (Du! Du har været et dårligt menneske alle dage). Johan var ikke diplomat. Hans kone Marie havde sin families store fortællerevne og kunne være morsom og levende – vel at mærke, når humøret var til det.

Vor nærmeste nabo var Mathias Christiansen på Philipsborg, og da han var mors fætter, stod de os nærmest af alle de førnævnte. Hans søster Line var giftovre på Als og var mor til H. P. Hanssens trofaste meningsfælle, landdagsmand Nis Nissen. Mathias selv var af natur munter og optimistisk, men det var hans kone Anna ikke. Hun blev religiøst vakt af pastor Mahler, kapellanen i Ullerup, som tilhørte den strengeste Indremission. Hun var en klog kone, der i selskaber sagde meget lidt. Anna var fra Dybbøl og søster til den meget respekterede Peter Hansen på »Dybbøl-Langbro« (denne gård er nu nedlagt). Peter Hansen var en meget smuk mand, som man straks lagde mærke til, for eksempel når han fint i tøj, uden overfrakke, med hat og stok i hånd kom gående ind til Sønderborg. Det spidse

fipskæg var fint klippet, og der var stil og naturlig værdighed over ham. Annas familie var vi tit sammen med på Philipsborg.

På grund af samfundsforholdene dengang var disse familier og mine forældre de toneangivende i byen og det i alle forhold, også i det nationale. At nogen af dem skulle gå hen at blive tysksindet var en helt umulig tanke.

Af de mindre bønder, vi kom sammen med, var Jakob Jøssen (Jørgensen) absolut den morsomste. Han havde en lille gård til to heste, og vi var »landliggere«, dvs. vore marker grænsede op til hinanden.

(På denne gård boede før de folk, som H. P. Hanssen har skrevet om i novelleform i Hejmdal; senere optrykt i Erindringer 2. bind side 156–164). Endnu som gammel kunne han finde på de sjoveste ting. Engang i et selskab fik han alle mændene, der sad i en stue for sig, til at liste sig hjem, uden at konerne mærkede det. Da de omsider anede uråd og gik ind i mændenes stue, lå manden i huset på sofaen og »sov«.

Jacob Jørgensens kone havde tilsyneladende det modsatte humør, og talte i ét væk med en mærkelig monoton, sørgmodig stemme. »Nu har jeg været med til to bryllupper, og derfor har jeg lovet min kone, at hun skal komme med til to begravelser«, sagde han engang, og alle syntes, at den fordeling af »festerne« var den rigtige. Engang mødte Jacob Jørgensen H. P. Hanssen-Nørremølle og Peter Iversen fra Avnbøl (en bror til Johan Iversen og fru Helene Hanssen), der var på jagt. Jacob Jørgensen tog hatten af for H. P. Hanssen. »Vil du ikke også tage hatten af for mig«, spurgte Peter Iversen. »Åh-va, der sidder mere under hatten på ham end under din«, var svaret.

Interessante mennesker i byen var mejeribestyrer Callesen og hans kone. Da bestyrerpladsen på mejeriet

skulle besættes, var der to favoritter, Callesen og en til. Bestyrelsen holdt møde, men kunne ikke bestemme sig, begge var lige gode. Men da de to ansøgere gik, lagde man mærke til, at Callesen »slog et slag på bukserne« (smøgede benklæderne op) – og så valgte man ham! Callesen var tit noget nervøs om morgenen, og det gik ud over dem, der kom for at hente mælk. Hans kone Henny var god i aftenselskaber, hun fortalte morsomt og kunne berolige manden, når der var lidt i vejen. Callesen var en meget dygtig mejeribestyrer og fik tit præmie for smør.

Der var to købmandsbutikker i byen: Kyds butik og »æ Kronere« (navnets betydning er dunkel). Vi sørgede altid for at handle lige meget hvert sted, og hos begge havde vi en »Kontrabog«, der betaltes to gange om året. Kyds butik var et lille firkantet mørkt rum, der var overfyldt, og den ville næppe blive godkendt i dag; duften derinde var den mærkelige ubestemmelige af skråtobak og andet. En snæver trappe førte op til et større rum på loftet. Her var der hvert år juleudstilling af legetøj, som blev afprøvet af børnene. Flere flyvemaskiner hang i en sejlgarnssnor under loftet, og når de blev trukket op, fløj de i cirkelflugt omkring kroge i loftet, de var bundet til. På den måde blev en del legetøj slidt op, før det nåede at blive solgt.

Den fineste butik i byen var urmager Bendixens. I det ene vindue var ure og sølvtøj, i det andet cykler med tilbehør. Bendixen var invalid, det ene ben var tyndere og kortere end det andet, og han gik altid med stok. Han havde selv konstrueret en cykel, hvor han udelukkende trådte pedalen med det stærke ben, og stokken kunne på en fiks måde anbringes på cyklen, uden at det generede kørslen. Han optrådte også som klaverstemmer, noget han var mindre velegnet til. Der var ikke få i byen, der havde klaver. Han kunne ikke

spille efter noder, men han kunne »geleide« – som han kaldte det – violinspil på klaveret. Bendixen var tysk-sindet, hvad hans børn ikke var. Han havde således i begyndelsen af august 1914 en stor plakat i udstillingsvinduet med billede af de kanoner, hvormed tyskerne indtog fæstningen Lüttich (Liège) i Belgien.

Jeg som andre fik undervisning i klaverspil hos »Matelde«. Hun hed Mathilde Lorenzen og var datter af »gammel degn Lorenzen«. Hun boede i Jørgen Jørgensens fine hus på kirkepladsen og havde derfra udsyn over, hvad der foregik. Hun var meget lille og buttet med udpræget humoristisk sans. En mørk aften, da hun gik på gaden med en lygte i hånden og kastede lange skygger, råbte en fuld mand til hende: »Er du bange for din egen skygge, din lange laban!« Når hun havde været en tur i Sønderborg eller Gråsten, var hun ladet med oplevelser, når hun kom hjem. Engang hun havde fået en ny kjole, sagde hun: »Tøjet har kostet 98 Pfennig, jeg har selv syet den, og der er frit grin« (frit = gratis).

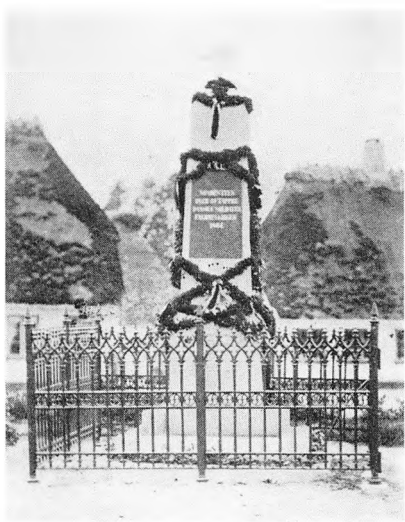
Hun var selvfølgelig meget nysgerrig, da hun altid var oplagt til nye oplevelser. Engang da Marie Andersen gik forbi, kunne hun nok se, at Mathilde så meget videbegærlig ud, derfor gik hun hen til vinduet og råbte ind til hende: Jeg har været i Sønderborg! Da Mathilde i nogle snespor kunne se, at vedkommende var gået indad med tærne, var hun klar over, hvem der var tale om, og med begge håndflader demonstrerede hun anskueligt de indadgående bevægelser. Hun levede af at holde syskole og give klaverundervisning.

Vi brugte Damms Klavierschule, hvis første musikstykke var: Mädchen warum weinest du, weinest du. Weil du sollst die Treppe fegen. Den var let at spille, men som man vil forstå ikke særlig opmuntrende. Det var derimod den helt overstadige Hopp, hopp, hopp,

Pferdchen lauf Galopp, über Stock und über Steine. Senere købtes særlige musikstykker, f. eks. »En morgen på Alperne«. Et højdepunkt var »Nonnens bøn« på to sider, og særligt bevægende var det øverste parti på anden side, hvor man spillede med hænderne over kors. »Nu ligger melodien i bassen«, forklarede Mathilde – det hele virkede magisk andægtigt. På lignende måde følte Lumbyes Drømmebilleder.

Når Mathilde selv spillede, hørtes altid et lille smæk af hendes lange negle på tangenterne forud for klaver-tonen. Særlig god var hun til at spille »Die Schmiede im Walde«, og hun gjorde tilhørerne opmærksom på, når man hørte hammerslagene på ambolten. Mathilde var ikke selv nogen klavervirtuos, og ingen af os lærte ret meget, men vi holdt af hende, så der var slet ingen grund til at begynde så sørgeligt i Damms Klavierschule. Hun havde nogle elever på Broagerland, og dem rejste hun over til og underviste i hjemmene; der var god togforbindelse over Vester Sottrup med Broagerbanen. Men da nogle fandt ud af, at eleverne om sommeren kunne cykle til Ullerup, protesterede mændene kraftigt – de ville ikke undvære Mathildes besøg. Hun hørte til dem, om hvem man sagde, at de var »heure« (morsomt underholdende). Politik beskæftigede hun sig ikke med, det gjorde hendes søster Christine derimod, der blev nazist. Hun havde sammen med en datter af pastor Lange et pensionat i Flensborg i Stuhrs Allé, hvor flere unge piger fra sognet har været en tid, og hvor man også lærte pæne manerer. I sin ungdom havde Mathilde været husbestyrerinde hos den meget driftige Jørgen Jössen sen., der har bygget kirkekroen. En dag opdagede Mathilde en lille og meget fin flødekande, vaskede den og tog den straks i brug. Da J. Jössen så den, udbrød han: Hvad! tager du »mit skægkop te fløe!« (bruger du min skægkop til fløde).

*Gammelt fotografi
af mindesmærket
over faldne danske
soldater fra 64.*

*En del af Philipsborgs »sløpold« (slotsbanke), omgivet af eng. Fo-
tografi 1973.*

Luftbillede af Ullerup med de mange lindetræer.

De fleste beboere i byen var håndværkere, således rebslager Clausen, der langs med gaden havde en rebslagerbane, hvor hampen blev spundet og tvundet. Konen var en søster til den kendte mejeriejer Jørgen Zachariasen i Dybbøl. En søn opnåede at blive en velhavende skotøjsgrosserer og viste på flere måder godgørelse i sognet, desværre døde han ret ung.

Ved siden af urmageren boede »æ træskemand« (træskomager) Jørgen Jessen. Han var begyndt som tjenstekarl i Brobøl, men prøvede i sin fritid at lave et par træsko; det lykkedes ikke, da de ikke blev lige store, men ved udholdenhed opnåede han efterhånden mesterskabet. Han købte så et lille hus i Ullerup og giftede sig. Hos skovejerne købte han elletræstammer, som der altid lå en stabel af ved enden af huset. Han lavede både »lædertræsko« og »trætræsko«. Lædertræskoene var de fineste, de var altid sorte og lavet som dem i dag. Knap så fine, men udmærket i brug var trætræskoene, hvor der kun var et smalt, foret læderstykke over vristen, resten var af træ, og mellem læderet og træet var der fastgjort et ca. 2 cm bredt blankt blikbånd, hvis ender var slået fast på begge sider under svangen. Klamperne satte man selv under. De var af bøgetræ og fastgjort med tre pinde. Træskomanden tog mål af ens fødder, og træskoene passede altid og var fint forarbejdet – trods det primitive håndværkstøj. Trætræsko var det mest anvendte fodtøj, meget lette, da de var lavet af elletræ, de var behagelige at gå i, især når der blev lagt en fint flettet halmvisk i bunden. Man kan undre sig over, at han kunne leve af et sådant håndværk, men ikke desto mindre hjalp han sønnen til en lille gård – det var nøjsomme mennesker.

Ved siden af boede smed Johansen og hans statelige kone. Dengang var en væsentlig side af smedehåndværket at sko heste, og at beslå et spand tog meget af

en formiddag, derfor skulle der altid bestilles tid. Når det gik for sig, lugtede det altid af brændt horn helt ud på gaden. Smed Johansen opgav en tid håndværket og var krovært i Kyds kro.

En af de mest ansete håndværkere i byen var malermester Christian Clausen, kaldet Kressen Male. Han var en høj flot mand, havde en meget fin sangstemme, og der gik ry af den lykke, han i sin tid havde gjort blandt pigerne; han kunne også godt selv på en diskret måde fortælle om indkasseret kvindegunst. Og så var han fyldt med soldaterhistorier, som alle fortæltes på tysk. Interessant var det – og er det stadig væk – at lægge mærke til, hvordan gamle mennesker har bevaret udtryk i sproget fra deres soldatertid: »Vi har mistet vor bedste Mand«, har jeg hørt en sige i en situation, der slet intet havde med militæret at gøre, men miljøet og dets sproglige udtryk sad i ham. Kressen Male generedes noget af, at han ikke havde været gardes i Berlin, men kun infanterist i Flensborg.

Han var en meget dygtig håndværker og havde forstand på farvesammensætninger. Da Ullerup Kirke i tyverne blev restaureret, var han nærmest leder af det store malerarbejde. Han var altid oplagt til spilopper. Kom han ud i en stald, kunne han give en mærkelig summende lyd fra sig, så hele besætningen i løbet af et øjeblik kom i vildt oprør med løftede haler. Da han på en gård var ved at male en bort helt oppe ved loftet, holdt den pæne gårdejer i ubekvem stilling malerpotten højt i vejret; Kressen Male tog megen maling på penselen og trak på enhver måde tiden ud. Omsider eksploderede gårdejeren og skreg: »Så dyp da for Satan!« Maleren var født 1862 og opnåede at blive 100 år.

Da hans kone døde i 1940, flyttede han til datteren Christine, hvis mand Thomas Sørensen havde en landejendom i Sdr. Hostrup. De sidste tyve år rørte han

knap nok en pensel, han købte nemlig en skov, og der arbejdede han med energi og kyndighed næsten til sin død. Man kan sige, at han på helt moderne vis skiftede erhverv, da han nærmede sig de 80. Det var interessant at gå med ham i skoven og høre ham fortælle om sit arbejde. Han kendte næsten hvert træ, som han skaffede de bedste vækstbetingelser. Gennem en harmonisk livsførelse – tilsyneladende uden komplekser af nogen art, glad i sit arbejde, lykkelig i ægteskabet, afholdt, næsten forkælet af datter, svigersøn og børnebørn, formåede han at holde sig ung helt op i halvfemserne. Kun de sidste få år før de 100 blev han svagelig og træt i sind.

En mand, jeg ofte besøgte, dog mest i tyverne, var skomager Christensen. Han sad tit i sit lille værksted til langt ud på aftenen for at ernære sin store familie. Kom man ind til ham, trak han en trebenet taburet frem og sagde: Sæt dig ned. Engang så jeg ham sidde med et stykke sålælæder i hånden og lade fingrene glide rundt over og under læderet. »Hvorfor gør du det?« spurgte jeg. »Jo, ser du, her på dette sted er læderet bedst, og det skal sættes på skoen der, hvor han slider mest«. Kan man som håndværker nå højere? Jeg tror aldrig, jeg har hørt ham sige noget ufornuftigt. En enkelt gang var han oprørt over, at en velhavende og velbjærget mand havde bebrejdet ham, at han tog for meget for sit arbejde. Han havde et par køer og nogle ha jord. Engang sagde han: »Jeg ved ikke noget bedre end en smuk sommermorgen at gå med mine to køer efter mig ud på græsmarken, tøjre dem og se dem græsse, før jeg går hjem.«

Karetmager Jensen, »æ gammel jolle« (hjulmager), og hans søn Jøn Jolle arbejdede på samme samvittighedsfulde måde. Før maskinernes tid var det svært at arbejde med det hårde bøge- og asketræ og løfte de

tunge planker, for eksempel når en lang vognstang eller krumme fælge til arbejdsvogne skulle saves ud. Hjul-eger kløvede man ud og høvlede dem så til rette. For en sådan håndværker var indførelsen af motorsav og -høvl en revolution og gjorde arbejdet uendelig meget lettere. Familien Jensen hørte til de mest respekterede i byen og havde store åndelige interesser.

En ejendommelig mand var snedker Poulsen, som var god ven med min far, fordi denne lavede snedkerarbejde så godt som en professionel, og Poulsen kom ofte på »inspektion« for at se, om fars arbejde var ordentlig gjort. Poulsen havde altid en ligkiste stående – de går aldrig af mode, sagde han. Man påstod, at han sov middagsøvn i den. Da han en tid var graver, og man engang bebrejdede ham, at en grav ikke var blevet dyb nok, svarede han hurtigt: »Ingen er kommet op endnu.« Han var også glarmester, og når han æltede kit, lavede han nogle skrækkelige ansigtsgrimasser. Han kunne udmærket lave fint arbejde, men ville nok helst lave det grovere, hvor det ikke kom an på millimeter, hønsehuse bl. a. Kom en til ham med et gammelt ormstukket møbel til reparation, kunne han på stedet brække det i stumper og stykker til brændsel. Stine Iversen kom engang med et »serveringsbord« af drejet elletræ, det ene ben var brækket. Poulsen reparerede det ved at slå et stykke blik om benet! Da Stine Iversen klagede over, hvor skrækkeligt det så ud, sagde Poulsen: Du kan stille det ben ind imod væggen, så kan ingen se det. De havde en svigersøn, der oprindelig var maler, men var gået over til fængselsvæsnet. Om det sagde Poulsens kone Anna: »Det er da mærkeligt, han skal til det, han kan ikke engang tåle at hugge hovedet af en høne!« Når Poulsen kom på besøg eller var i arbejde, skulle man nok være parat for at høre på hans pud-sige indfald. Et sådant indledtes altid med et skævt

skuldertræk til højre, der mindede om den stilling, en snedker indtager, når han arbejder med høvlen ved høvlebænken. Engang ville en ældre mand have en dør sat i væggen til en anden stue. »Du, du får ingen dør lavet, du står kun på lur ved den.« Et par gange har jeg lagt mærke til, at der kunne komme bitterhed op i ham, så var han meget træt og har følt, at hans arbejde i slid og slæb blev for dårligt betalt.

Så var der i byen en »foemand« (vognmand), der hed Fröhlich. Han dyrkede et par tønder land og havde to små seje heste. Med dem kørte han kul, korn og andre ting fra stationen ud til folk, bl. a. til skolerne, kirken og mejerierne. En eller to gange om ugen var han en heldagstur til Sønderborg og tog herfra varer med hjem til folk, og han huskede alt uden at skrive noget op. Hans drenge kom tidligt til at hjælpe ham.

August Lassen var byens eneste bager, en dygtig mand, der utvivlsomt kunne have overkommet en større forretning. Om søndagen, især om sommeren, har jeg ofte hentet rundstykker og det mange, da alle skulle have, hvad de kunne spise. De kostede to penning stykket, og for 50 penning fik man 26. Der blev solgt ikke så lidt wienerbrød, og af »konditorkager« havde han især to slags: »smørkrem« og »kræmsnitte« (napoleonskager), som kostede fem Pf. Det skete hyppigt, at man skulle købe for 5 Pf. gær. Den hentes ude i bageriet i en bønne. Med hånden blev en passende klat taget op, klemt sammen med fingrene med tydelige aftryk af dem, viklet ind i et lille stykke papir og var dermed færdig til salg. Ved juletid lånte vi altid et par store jernplader til vor egen hjemmebagning. Bager Lassen bagte i december nogle meget tørre »dyr« – de var af mel og vand med lidt sukker i, sagde man, men var også meget billige. Bagerens børn havde malet blegrøde striber på dem, så de kunne gøre

et festligt indtryk og minde om, at julen var nær; selv en så beskeden ting var med til at fremkalde julestemning.

Byen havde også en barber, der hed Laut. At blive klippet kostede 10 penning, og man forstår godt, at en barber engang sagde til en, der havde kritiseret priserne: Jeg skal indtjene alt i »grossene« (i tipenninger). Far klippede mig, da jeg var lille, men da jeg var en seks år gammel, gik min mor og bror med mig op til Laut. Jeg var meget bange for saksen, da jeg var blevet drillet med skrækkelige blodsudgydelser hos barberen. Min bror blev først klippet, og mens det gik for sig, sagde fru Laut: Nu skal jeg klippe ørerne af dig. Jeg brølede i vilden sky, og det hele endte med, at jeg ikke blev klippet. Far og mor dadlede fru Laut, men var også samtidig irriteret på mig, hvad der forekommer mig helt forkert.

Ved siden af sin barbervirksomhed bandt Laut bøger ind. Jeg har endnu stående H. C. Andersens samlede værker i femten bind i Lauts indbinding – ganske pænt arbejde af en amatør. Min fars tidligt afdøde bror havde i sin tid abonneret på dem, da han gik på realskolen i Broager sammen med Peter Andresen fra Ullerup, den senere højskoleforstander på Vinding Højskole. Barber Laut og hans bror døde tidligt – Marie Laut overlevede dem i mange år og var byens autoriserede jordemoder.

Et menneske helt uden for, men også ud over det normale var Andreas Bartram. Han var fotograf, billedskærer og amatørastonom, desuden almindelig arbejdsmand. Han var det mest upraktiske menneske, jeg har mødt, og det gjorde for en stor del, at han var en »original«. Hans brødre og søstre var alle velbjærgede folk og hjalp ham nu og da; af dem betragtedes han med en vis ret som familiens sorte får. Af ham lærte

jeg at fotografere, da jeg var en 15–16 år, og kom på den måde i nær kontakt med ham. Han kom ofte hos os, og jeg har i tidens løb besøgt ham utallige gange. Jeg kunne opremse et utal af mærkelige småoplevelser, hvor han er midtpunkt.

Engang havde han regnet ud, hvor mange gange fuldmånens lys var svagere end dagslyset og belyste så den fotografiske plade i overensstemmelse dermed; det var urmagerens hus, der var fotograferet på den måde. Den eneste forskel fra dagsbelysning var, at skyggen mellem taget og muren havde forskubbet sig i den lange belysningstid, men dette var i sig selv et interessant træk ved dette i øvrigt fejlfrie billede. Han havde et rigtigt atelier; men gulvet var rådnet lige bag ved apparatet, men det var praktisk – han sprang ned i hullet og kunne, da han var lang og slank, på den måde fotografere i en langt bekvemmere stilling! Det sorte klæde, som en fotograf bruger, var for længst forsvundet, i stedet for brugte han et af konens klædningsstykker, bl. a. et af hendes underskørter. Lukket i apparatet var i stykker, derfor lukkede han med låget af en skosværtedåse osv. Hans billeder blev trods al den ufuldkommenhed forbavsende gode. Skulle der laves pasbilleder, var det mest praktisk, at ca. tre ad gangen blev fotograferet, anbragt tæt ind til hinanden, og med saksen klippede han så bagefter portræterne fra hinanden, der på den måde blev noget lange og smalle.

Ovenpå havde han et loftsværelse, hvis mage jeg aldrig har set før eller senere. Han havde slået nogle trælister op fra gulv til loft. Afstanden mellem dem var en tapetrulles bredde og den havde han så ladet trille ned, og det hele var fastgjort med tegnestifter. Døren var meget besværlig i brug og for længst ude af funktion. En mørk aften var han gået gennem tapetet, og siden da brugte han denne åbning. Inde i værelset lå en

stor kikkert, som han selv havde sat sammen, overklæbet med avispapir. Gennem den kunne man se nogle skrammer på viserne på Sottrup kirkeur nogle km borte.

I sin ungdom havde han været på et kursus i astronomi hos den kendte Thorvald Køhl i Odder, og dennes begejstring for astronomi havde tydelig nok smittet af på Bartram; således iagttog han som Th. Køhl stjernernes variationer i lysstyrke og farve, og i et astronomisk tidsskrift – udgivet i Hamburg, tror jeg – nævntes Bartram flere gange. Naturligvis blev hans evner ikke forstået af befolkningen, og da han engang på grund af manglende instrumenter havde antaget et lys i et vindue i en naboby for en stjerne, blev han helt til grin – det viste jo, hvor umulig han var.

De mere indsigtsfulde plejede at sige, at han ikke var så »tombe« (tosset), og så var han et ualmindeligt fint menneske med medfødt dannelse. Han manglede evnen til koncentreret arbejde, og så havde han slet ikke fået den uddannelse, hans evner berettigede til; forældrene kunne godt have ladet ham studere, men det er et spørgsmål, om den omtalte manglende koncentrationsevne ikke ville have hindret ham i at samle sig om noget bestemt – hans interesser var for spredte.

Da jeg begyndte med geometri i skolen og talte med ham om det, kunne han udmærket den Pytagoræiske Læresætning og meget andet. På Sønderborg Statsskole havde vi i naturfag en temmelig uduelig lærer, bl. a. var hans astronomiske »forklaringer« uforståelige, men Bartram kunne hjælpe mig i en håndevending.

Han var i sin tid blevet uddannet til billedskærer i København. En dag manglede han penge og så i en annonce, at en »stærk« mand, der optrådte på en restauration i Køge, manglede en partner. Bartram drog derned og klarede opgaven: de skulle bl. a. løfte en tung

byrde i tænderne. Ved den lejlighed traf han den pige, der senere blev hans kone. I dag kunne han sikkert have fået arbejde nok som billedskærer; dengang måtte han nøjes med at skære årstal og navne ud på gamle egekister, og det var ikke noget, man kunne leve af.

Som før nævnt optrådte han også som arbejdsmand, hvad han ikke egnede sig til, da han ikke forstod at bruge sine vældige kræfter. Da amtsvejen mellem Aabenraa og Sønderborg blev anlagt i tyverne, var Bartram en kort tid med ved udgravningen af den store bakke ved Baså, men måtte hurtigt give op, da han ikke forstod at bruge skovl og spade på en rationel måde. Bedst, men ikke god var han til at hjælpe med ved landbrug, bl. a. høstarbejde og tærskning.

Konens død var et stort tab for ham, og derefter tømtes køkkenet næsten helt. Der var kun komfuret derinde og en gammel gryde, der stod i vindueskarmen; men der var to vægmalerier: Thyra Danebod bygger Danevirke og Vesuv i udbrud. Hans yndlingsforfatter var Wessel, der sagde så meget rigtigt. Han havde også et billede af Darwin hængende, »for hans udviklingslære mener jeg at kunne forstå!« Ved valgene var han en af de få, der stemte socialdemokratisk (og støttede derved indirekte tyskerne), men han var dansksindet, og hans børn fulgte den danske undervisning i skolen. I dag ville han have glædet sig over velfærdsstaten, aldrig misbrugt goderne og været taknemlig over for de mennesker, der havde ændret samfundsforholdene.

Som ældre besøgte han os i trediverne i Vestjylland og overnattede nogle døgn. Han var i et stræk cyklet fra Ullerup til sønnen i Aarhus og derfra til os i Vestjylland. Det mest praktiske – mente han! – var at starte hjemmefra 3 1/2 om eftermiddagen. Cykellygten var et sylteglas, der var fastgjort til cyklen med et stykke

ståltråd, og der gik syv julelys til den tur. Det var stjerneklart, og som astronom brugte han Polarstjernen som vejviser til Aarhus. Da han den første morgen hos os blev spurgt, om han havde sovet godt, svarede han bekræftende, men han havde dog været vågen engang om natten. Ur havde han ikke, men da han ud gennem vinduet så på Venus' stilling, var han straks klar over det omtrentlige klokkeslæt. Ved afrejsen tilbød han som betaling for opholdet at arbejde nogle dage på min fødegård; vi var klare over, hvor stort besvær et sådant arbejde var for ham, men det viser, hvor fin han var.

På en anden cykeltur kom han forbi Kressen Males datter og svigersøn uden for Aabenraa. Hun fik ham indenfor, gav ham tørt tøj på og noget at spise, og han overnattede hos dem. Noget senere takkede sønnen i Århus dem, fordi de havde behandlet faderen på den måde – Bartram tog ikke imod hjælp som en selvfølge.

Der er sikkert mange årsager til, at Bartram hørte til de mærkelige i samfundet, at han var en »original«. Savnet af en regelmæssig uddannelse og manglende koncentrationsevne er allerede nævnt. Hans interesser må ofte have været en flugt fra den hårde virkelighed ud i himmelrummets uendelige stjerneverden. Som billedskærer og amatørmaler har han fået et indblik i kunstens skønhedsverden. Karakteristisk for ham er følgende: En dag var han sammen med karlen på en gård sendt ud på en afsides liggende mark for at arbejde med et spand heste. Det blev aften, og de kom ikke hjem. Gårdejeren blev urolig og måtte ud på marken for at se, hvad der var i vejen. Han fandt Bartram og karlen liggende i hegnet, begge lige ivrige efter at kigge på stjernerne, opfyldt af en længsel efter noget værdifuldt i tilværelsen – det han søgte livet igennem.

Den håndværker i byen, jeg havde mest kontakt

med, var skrædderen Mathias Jensen, kaldet »Matis Sgrærre«; han var ugift og levede sammen med sin søster Anna, som blev kaldt Annå Farre, da deres forældre og bedsteforældre havde været farver i byen. Mathias Jensen havde som svend arbejdet i Hamburg og der lært sit håndværk til fuldkommenhed, så ingen byskrædder overgik ham. Han ville så gerne sy et sæt tøj af det allerbedste engelske stof, for og knapper skulle ligeledes være af den bedste kvalitet. »Det er dejligt at klippe ind i et stykke godt stof.« Søsteren hjalp ham ved syningen og kunne klare benklæderne, men »æ sak« (jakken) syede han selv. De arbejdede meget langsomt, og han lod sig ofte distrahere af andre ting, bl. a. læsning. Hele Bibelen havde han læst et par gange; hans yndlingsforfatter var Fritz Reuter, som han læste på plattysk, dog var han temmelig ukritisk med sin læsning og kunne fornøje sig over den mest primitive hjemstavnsdigting.

På ét punkt var han meget barnlig; således havde han en tingest, han kunne finde på at lægge på den stol, man skulle sidde på. Satte man sig, gav den en mistænkelig lyd fra sig, der fik en til at blive rød i hovedet. Så kunne han byde én en cigar, som viste sig at være af gummi, og som fløjtede, når man tog fat på den. Endvidere kunne man få en teske, som, når man stak den ned i kaffekoppen, ligesom gik midt over osv. »Do hæ manne køn sache Mathis« (Du har mange kønne sager, Mathias), sagde smed Johansen til ham ved en fødselsdag. Han lo meget i mærkeligt korte, men gentagne latterudbrud. Bestilte man et sæt tøj, var man sikker på, at det varede et år, før man fik det. En lys sommeroverfrakke til ham selv hang mange år halvt færdig i hans klædeskab. Gik man gennem landsbyen en sen aften, brændte lyset altid i hans værksted. Man var altid velkommen, og det var især ungdom-

men, der søgte dem, vel fordi de selv var unge i sind og havde evnen til at lytte.

Han gjorde hele krigen med og kom legemlig uskadt tilbage, men krigens råhed virkede stærkt på ham. »Når vi blev kommanderet til skydning, har jeg aldrig sigtet på nogen«, og han harmedes over meningsløse ødelæggelser. Da han var i halvtredserne, svigtede hjertet.

Hans søster overlevede ham i mange år, og ved hendes død skrev jeg følgende: Ved frk. Anna Jensens død vil mange gamle ullerupperere mindes hende som et fint og godt menneske – alt for god til denne verden, men sådan var slægten. De ældste vil mindes hendes gode mor, der besøgte og trøstede mange. Vi tænker på hendes afdøde bror Mathias Jensen, en af de allerdygtigste og mest samvittighedsfulde håndværkere, man har kendt. Men familien havde den »fejl«, at den ikke forstod at tjene penge. Når Blicher lader en af sine personer karakterisere mennesker ud fra sætningen: »en god mand er det samme som en rig mand«, så må man konstatere, at dette moralbegreb endnu er lyslevende: Familien Jensen nød nemlig ikke altid den agtelse, der var rimelig. På den mest uselviske måde tog bror og søster to forældreløse børn til sig og gav dem en god opdragelse. Jeg mener at kunne huske, at de to børns mor lige før sin død blev rolig og tryk, da hun fik sikkerhed for, at Mathias og Anna Jensen ville tage sig af de to forældreløse. Det forstår man godt. Nationalt var de udpræget danske og hørte til de få fra de fattigere lag i befolkningen, der var aktivt danske før 1914.

Kirkeligt var de to søskende udpræget grundtvigianere, og især Anna Jensen hørte til provst Andersens bedste tilhørere. Før den første verdenskrig var de trofaste mødedeltagere i pastor Eriksens ungdomsforening i forsamlingsgården »Sundeved«. En oplevelse var det

for Anna Jensen at læse den lange række af »Minder fra gamle grundtvigske hjem«; der fandt hun den kirkelighed og det syn på mennesket, som svarede til hendes eget. Man kan ikke andet end ved hendes død tænke på, hvor langt bedre de to havde været stillet i dag end for 50–70 år siden. Nu ville de anderledes have haft chancer for at få en uddannelse, så deres evner kunne have udfoldet sig helt og fuldt. Men trods økonomisk modgang og sygdom bevarede de evnen til at dømme mennesker mildt og forstående, og de følte, at livet var dejligt, og de kunne glæde sig over ting, som intet koster, og alle kan have. Kun på den måde var dette liv en forberedelse til det evige.

I en »Himmerlandshistorie« »Kirstens sidste rejse« lader Johs. V. Jensen tre generationer stå ved en gammel kvindes kiste. Let forandret kunne man ved Anna Jensens død lade den *ældste* mindes hende som den lille, fine pige, der altid glad ventede sig så meget af livet; den *næste generation* vil mindes hende som den betydelige personlighed, hun var i tyverne, da hun tog sig af de forældreløse børn og hørte til de betydeligste i det kirkelige og folkelige liv; den *yngste* vil have set hende som det stakkels syge menneske, hvis sind formørkedes.

Til håndværkerne må også henregnes Jes Petersen, kaldet Jes Lyssen (Lynet), da han altid havde travlt; det var også nødvendigt, da han havde kone og 12 børn, den sidste, en lille pige, hed Duzine! Jes lavede træskovle, høriver, madkasser (som man på gårdene tog med ud på marken med smørrebrød, kaffe og mælk) og andre ting. Ofte stod han meget tidligt op om morgenen og gik til fods med sine ting på ryggen langt ind i Aabenraa amt for at få dem solgt. Jeg husker, at vi hjemme havde en mager ko stående i stalden, den havde nok tuberkulose og ventede kun på døden. Jes

og en anden fattig nabo må have fået det at vide – de bad nemlig om den. Den blev slagtet og delt i to, kun lungerne blev kasseret.

Egentlige arbejdsmænd var der ikke mange af i byen. Mest kendt var de såkaldte »tre stormagter«: Den lidt ældre Nis Juhl, Hans Peter Carlsen, der var stenhugger, og Hans Peter Hansen. De havde ikke fået navnet uden grund, da de tilsyneladende ingen skade havde taget af deres sociale stilling i samfundet, især da ikke Hans Peter Hansen. Han kom en dag ned til os for at bede om hvedehalm til tækning af sit hus. Da han gik, sagde han højt og med bydende stemme, men som den naturligste ting i verden til far: Så skal jeg nok sende bud, når du må levere det!

Flere fik lov til at lægge en række kartofler sammen med vore og kom så om efteråret for at samle dem op. Almindeligt var det, at en del koner og børn kom for at »sanke« (samle aks). De havde en stor lærredspose bundet om maven og en saks i en snor. Når de havde sanket en buket aks, klippede de halmen af og puttede aksene i posen. Havde en familie flere børn, kunne de på den måde sanke flere tønder korn sammen, så de havde nok til rugbrød hele året rundt og byg til at opfodre en eller to grise. Det skete, at folk stjal lidt af nød, men den slags blev aldrig meldt til politiet – forbavsende er det, at der ikke blev stjålet mere.

En dag, da ejeren af et større skovareal gik i sin skov, hørte han øksehug, og manden, der ville hente sig lidt brændsel, havde uheldigvis sin hund med sig. Den kom løbende hen til skovejeren, der kendte dens ejer. For ikke at blive set skyndte skovens ejer sig ud af skoven, og han har aldrig fortalt, hvem tyven var. De bønder, der havde megen skov, forærede ofte et læs brændsel til de mindre velhavende, og mange hjalp i største stilfærdighed dem, der var i nød, men den soci-

ale uretfærdighed var nu engang stor. Om nogen virkelig sultede, ved jeg ikke, og i byen var der ingen tigere, men fra Rinkenæs-kanten kom der nu og da korer, der med sagte stemme bad om mad og tøj.

Der var en del vagabonder, der gik rundt, ofte to og to. Da jeg var lille, var jeg bange for dem, men ingen har nogen sinde gjort mig noget. Engang sagde en, at jeg skulle hilse min mor, og denne hilsen overbragte jeg pligtskyldigt! De var ofte tysktalende, og når de ville overnatte i halmen, sørgede vi altid for, at de ingen tændstikker havde på sig. Jeg husker engang en, der som tak for mad og husly gav en dans på køkken-gulvet og »spillede« dertil ved at lade en fugtet finger glide rundt på kanten af en mælke-kumme – den blev grundigt vasket af bagefter. En lirekassemand kunne også forville sig helt ud til os og fik derfor en ekstra-belønning for sin umage.

I byen var der kun ganske få drankere. En af dem var August Svensker. Han var en tid borte på en afvænningskur, og man fortalte en rædsom historie om hans »kur«: at han gik nøgen rundt i et rum, hvor en kunstig regn konstant silede ned over ham.

Enkelte farlige sindssyge holdt til i sognet, således Pæ Dall i Blans. Han stjal ikke til egen fordel, men til andre, og blev han grebet på fersk gerning, gjaldt det liv og død. Maler Clausen har fortalt, at han engang kom til at sige til ham: »Sikke nogle fine blankpudsede støvler, du har på.« »Ja,« sagde Pæ Dall, »skal jeg skaffe dig noget skosvæerte?« Maleren protesterede, men der var ikke noget at gøre, nogle dage senere stillede Pæ Dall med skosvæerte, stjålet ovre på Als. Mødte han en bekendt med hestekøretøj og opdagede, at piskeren var gammel, kom han en tid senere med en splinterny pisk, en såkaldt »Rottensvans« (Rottehal). På lignende vis kom han til en familie med et sovetæp-

pe. Sidste gang vi hørte til ham, var han i slagsmål med en købmand i Blans. Det fortæltes, at det var lykkes kømanden at få stukket Pæ Dalls hoved ned i et af komfurets kogehuller. Der holdt han ham, til konen havde fået hentet naboerne. Pæ Dall blev bundet og senere overgivet til politiet. De alvorligt sindssyge kom til Slesvig, hvor der var en berømt (og berygtet) sindssygeanstalt. Når en patient var kommet der, påstod man frejdigt, at denne snart ville dø, da man gav ham »et polfe« (et pulver), hvad der naturligvis ikke var tilfældet. Til en, der havde opført sig lidt unormalt eller var »dum«, sagde man: »du skal til Slesvig« (ofte udtalt slæsvig). Navnet var blevet til et skældsord, hvilket også bemærkes i Jens Jessens berømte artikel, Et Land uden Navn.

Tilfældigt holdt et par af dem, der med mellemrum sad i fængsel, til i Blans. Dette fik en blansinger til altid at sige, at han var fra Ullerup!

Den mærkeligste af disse sognets havarister var »Æ Pedragun« (med betoning på sidste stavelse). Hans virkelige navn var Peter Jensen. I 1864 havde han været dragon – derfra navnet. I sin ungdom havde han været en kraftkarl og kendte ikke til frygt. I krigen behandlede han sine overordnede med foragt og blev derfor ofte degraderet, men snart viste han stor tapperhed, »stjal« bl. a. heste fra tyskerne og forfremmedes så igen. På en måde fortsatte han krigen på egen hånd indtil sin død omkring 1910 – til sidst ødelagt af drikkeri. Tredivearskrigens tid ville have været det rette for ham. Han var kvartalsdranker, og i lange perioder var han på en gård en udmærket fodermester. Men pludselig kunne han gå amok og med en jernstang slå alle vinduer ind med sprosser og det hele. Så blev han hentet af politiet og ført til fængslet i Rendsborg, hvor han altid opførte sig eksemplarisk. Han sparede penge

Bybillede af Ullerup med skoledammen i forgrunden. De forholdsvis små træer bag eleverne tyder på, at billedet er taget ikke ret længe efter 1902-3, den tid kirketårnet blev bygget.

Maler Christian Clausen (Kressen Male) med et glas øl i den ene hånd og med sin »Væltepede« (velocipede) på den anden side. Til venstre hans kammerat Jens Dau (søn af æ gammel Dau). Fotografi fra først i halvfemserne.

over til et sæt kjole og hvidt, en høj hat, en flot udseende kuffert og en falsk guldurkæde. Efter frigivelsen landede han i denne festdragt ved Ballebro, og engang bar ejeren af færgekroen kufferten for ham ind ad broen, før han opdagede, hvem den fine herre var! Så blev han igen fodermester og endte igen i Rendsborg.

Engang da han skulle forhøres hos amtsforstanderen på Avnbølgård, krævede Pæ Dragun noget at sidde på. »Du kan sidde på gulvet,« var svaret. Det gjorde Pær, og derved kom en brændevinsflaske til syne i jakkelommen. »Den kan du godt smide ud ad vinduet, den får du ikke med til Rendsborg.« »Jeder Befehl wird ausgeführt, Herr Amtsvorsteher,« og samtidig slyngede han flasken gennem ruden ud ad vinduet. Hans madmor havde engang givet ham et lille stykke flæsk med til Rendsborg. Med det sad han og kærtegnede gendarmeren op og ned ad ryggen på hans lyseblå uniform.

Han har flere gange overnattet hos os. Jeg husker ham en kold martsdag komme gående ind i gården i gammelt kjolesæt, svag og affældig. Om halsen havde han som medaljon låget af en skosværtedåse – (undertiden en lille røget sild til samme formål). Han fik noget varm kaffe og overnattede i halmen ude i kostalden. Den næste morgen kom han rystende og bleg ind i køkkenet til min mor og sagde med næppe hørlig stemme: »Giv mig en kaffepuns, ellers dør jeg.« Pær Dragon var meget dansksindet, og da han engang med stok i hånd kom marcherende ind i en gård, hvis ejer var tysksindet, kommanderede han: »Tredje dragonregiment frem!« – et kært minde fra 64.

Mærkeligt er det, at jeg kun kom i kontakt med så få fra Avnbøl og Blans. Selvfølgelig kendte man mange af udseende, især mødte man dem om søndagen ved gudstjenesten.

Ullerup by havde med få undtagelser de håndværke-

re, der var nødvendige. En af de udenbys håndværkere var Stinnå Poulsen, der var syerske og boede i et af de små huse ved vejen ned til Ballegård. Hun var en søster til snedker Poulsen i Ullerup og havde det samme humør. Engang spurgte hun en dreng, hvordan det tøj sad, hun havde syet til ham; han sagde: Jo, da mor fik det syet om, kom det til at passe; det morede hun sig over. Hos sig havde hun en bror, der var døvstum; han gik hver dag den lange vej til sin bror i Ullerup for at hjælpe ham med snedkerarbejdet. Som det ofte er tilfældet, er børn lidt bange for mennesker, som er invalider på en eller anden måde. Mødte man ham, ville han ligesom sige noget til en – den stakkels mand har selvfølgelig haft et ganske utilfredsstillt kontaktbehov. Men han havde det i øvrigt godt hos sine søskende.

Når kvinderne i en familie skulle have kjoler syet, blev der sendt bud til Stinnå Poulsen, et bord blev stillet hen til vinduerne i dagligstuen og symaskinen hentet frem, og så blev hun så mange dage, som var nødvendig, og ofte havde hun en medhjælperse med. Et sådant besøg lavede op, og middagsmaden blev der gjort lidt mere ved!

Ikke langt fra Stinnå Poulsen boede »æ gammel gåne« (den gamle gartner). Familien bestod af to brødre, den ene ugift, den anden gift med en søster til »æ gammel jolle« (den gamle hjulmager) i Ullerup. De havde en lille planteskole og frøhandel. Om vinteren sad de og lavede små poser af et stykke papir, der blev foldet sammen på en ganske bestemt måde uden at bruge klister af nogen slags. Heri blev der så puttet frø, og derpå blev posen lukket. Så havde de et lille legetøjstrykkeri og stemplede så på posen for eksempel Gulerødder 5 Pfennig. Hen på foråret rejste de så videnom og solgte frø, og de overnattede hos bestemte

kunder. De var afholdt og respekteret alle vegne, hvor de kom.

Da de blev gamle, solgte de deres landejendom og byggede en fin villa oppe i Blans by og fortsatte her handelen med frø. Da far og jeg besøgte dem der, blev jeg meget optaget af en stor møntsamling, de havde; desuden havde de mange antikviteter, bl. a. et par kæmpestore lommeure, af hvilke det ene kunne slå ti-meslag med en fin sølvagtig klang.

Selvfølgelig bliver et barn mest påvirket af livet i familien, men også det hele landsbysamfund, det er vokset op i, må præge det. Umærkeligt, helt ubevidst tilegner det sig samfundets syn på sorg, glæde, religion, humor osv., denne uendelighed af menneskelige tilstandsformer.

Mit blivende hovedindtryk af det gamle Ullerup er taknemmelighed med en undertone af vemod.

Fest og højtid

Årets største højtid var julen. Det geniale, verdsligt set, ved den er, at den slår den uendelig lange vinter i to dele. I november-december før jul gøres forberedelser, og så går tiden med det. Efter jul begynder ligesom et nyt tidsafsnit. Begyndelsen kunne være træls nok, men dagene blev dog længere, det kunne rigtig mærkes efter den første nymåne op i januar, sagde man. Månelyset spillede en stor rolle, da kunstig natbelysning ikke fandtes. En sådan fjerner mennesket fra naturen. Stjernehimlen med Karlsvognen og Syvstjernen, som vi tit betragtede, ses ikke i byerne. Aftenbesøg blev ofte bestemt af månen; de smalle veje med grøfter ved siden var ikke ufarlige for hestekøretøjer i en mørk nat. Flere gange oplevede vi, at fodgængere var gået vild. En aften ville en bekendt fra byen skyde genvej over markerne. Efter nogen tid endte han hos os igen, men havde haft fornemmelsen af at gå den rigtige vej. At gå over markerne var heller ikke ufarligt, da dybe mergelgrave ikke altid kunne skelnes.

Forberedelserne til julen var store. Der blev vasket, slagtet og bagt, en gran skulle hentes hos snedker Poulsen, og far og mor rejste til Sønderborg for at købe ind; de var de eneste i familien, der gav gaver. Juletræspsynten dengang var knap så alsidig som nu, men mange små dannebrogssflag blev hængt på. Juleaften begyndte med, at far tidligt gik i kirke, da Ullerup Sangforening skulle gennemsyngede de salmer, de oppe fra orglet sang under gudstjenesten, bl. a. Stille nat og En rose så jeg skyde. Efter hjemkomsten samledes vi

alle om det store bord i dagligstuen, og far læste hvert år juleprædikenen i Peter Rørdams prædikensamling. Så sang vi nogle julesalmer – den hvide bordduk gjorde alt så lyst. Så fik vi grønlankål, der fra ca. 1912 blev afløst af gåsesteg. Til maden fik vi hjemmelavet øl. Desserten var altid æblemos med flødeskum og saftklatter, til den spistes franskbrød med smør – en udmærket kombination. Omsider blev juletræet tændt og gaverne fordelt. En regel var det, at vi kun måtte spise franskbrød på helligdagene, noget det kneb med at overholde, da vi hurtigt længtes efter rugbrød.

Vor egen blege nordiske stjernehimmel slog ikke til; ved hjælp af fantasien og billeder blev julens himmel dybblå med en stor stjerne over Bethlehem.

Nytårsaften foregik på samme måde, dog mattere – det bedste var Peter Rørdams prædikentekst (1. mosebog 28. v. 11–19) om Jacobs drøm: »og se, på jorden stod en stige, hvis top nåede til himlen, og se, Guds engle steg op og ned ad den,« og så Gud, der sagde: »Jeg vil være med dig og vogte dig, hvorhen du end går, og føre dig tilbage til dette land.« Den tryghed, man følte i hjemmet – måske ubevidst – et værn mod alt ondt, danner, som så meget andet, forudsætningen for forståelsen af Guds løfte, en opbyggelighed som næppe findes bedre.

En nytårsaften, da der var gået nogen tid efter middagens grønlankål, puslede det ude i køkkenet, men vi kom for sent derud, kaffekanden var blevet hentet. Det var Johan Andresens ungdom, der var på spil med bl. a. Misse og en meget morsom pige, Maren fra Fyn, som de havde i tjeneste. De kom så ind og fik kaffe. Et eller to år senere gjorde vi gengæld.

Fastelavnen begyndte allerede om onsdagen, hvor den første kagekone kom med fastelavnsboller, og endte med fastelavnsmandag. Vi talte omhyggeligt, hvor

mange boller vi nåede at spise, op til 40 i alt!

Jeg tror, at påsken var den kirkehøjtid, der var mest religiøst betonet. At de mennesker, der om søndagen tiljublede Jesus og strøede palmegrene på hans vej, allerede fredag morgen råbte korsfæst ham, korsfæst ham, var uforståeligt. Og så spekulerede man alligevel over det mærkelige: Ja men hvis Jesus ikke var blevet korsfæstet, hvad så? Havde disse mennesker ikke været, havde der jo ingen mulighed været for ham at kunne sige: »Det er fuldbragt.«

Når jeg stadig forestiller mig påskelørdag som en tåget dag uden den mindste bevægelse i naturen, må det grunde sig på en barndomsoplevelse, hvor man har følt, at et sådant vejr var det rigtige naturakkompagnement til Jesus i graven. Ret tidligt lærte vi i skolen »Som den gyldne Sol frembryder gennem den kulsorte Sky.« Dette kraftige digteriske billede med den letforståelige kontrastvirkning hører til den første poesi, jeg har forstået.

Henpå eftermiddagen blev påskesøndag mere verdsligt betonet, og anden påskedag var en mat helligdag, hvor man længtes efter hverdagen. Søndag aften fik vi påskeæg, og de fleste af os kunne spise en tre-fire. Jens kunne klare en ti hårdkogte, som blev skyllet ned med snaps og kaffe, og for at betone, at det var et festmåltid, der kun fandt sted én gang om året, spiste han ingen brød til.

Julens og påskens kristelige funktion er letforståelig for et barn, men det er pinsens ikke, og i skolen fik vi det heller ikke forklaret, så vi nøjedes med at konstatere, at der satte sig ildtunger på disciplenes hoveder. Det vigtigste ved pinsen var alle de kranse, der skulle bindes, og lørdag aften lægges op på familiegravene. Mor bandt i alt syv. I en af dem måtte der ikke bindes røde og hvide blomster, det var den, der blev lagt på den

store mindsten for de faldne i 64. Straks om morgenen blev jeg af mor sendt ud til levende hegn, hvor der var toårige slanke pilekviste; de blev bundet sammen til store ringe, og om dem bandt mor så i løbet af formiddagen de syv kransen. Straks en var færdig, blev den lagt ned på det kølige kældergulv og overstænket med vand, for at den ikke skulle visne alt for hurtigt, og om aftenen blev de så lagt op på gravene.

Foruden de kirkelige fester var der også nogle verdslige, bl. a. høstgildet, som kaldtes »sgyegrø«. Inviteret var alle, der havde hjulpet med ved høsten, og et par kom og hjalp ganske lidt for at komme med til denne fest, bl. a. snedker Poulsen, som vi nødigt ville undvære, da han var så morsom. Vi fik steg med grøntsager og de uundværlige kogte svesker, bagefter en god dessert og hen på aftenen kaffe. Det var en aften, alle glædede sig til, ikke mindst de inviterede, der ikke var forvænt med et sådant traktement.

En årlig tilbagevendende begivenhed var Ullerupmarked; det var dog o. 1910 i stærk tilbagegang. En tre-fire telte var slået op på kirkepladsen, og i et af dem handlede der med sydfrugter, noget helt uden for det normale. Det drejede sig om appelsiner og kokosnødder, men ikke bananer – jeg fik den første banan lige før krigen. Det mest spændende var at få en stor kokosnød. Den blev taget med hjem og savet midt over.

På markedet blev der handlet med kreaturer. Degnen var så imødekommende at give os lange frikvarterer. Uforståeligt er det, at skolebørnene fra Avnbøl og Blans ikke fik lejlighed til at komme til markedet, som for os i Ullerup virkelig var en begivenhed. Ældre mennesker vidste at fortælle om det store Ullerupmarked i sidste del af det 19. århundrede. Dengang var der mange flere telte og beværtning i næsten alle huse

i den indre by, hvor den eneste servering var kødsuppe med alle slags boller. I Kliplev har et lignende stort marked holdt sig til vore dage.

Så var der i Ullerup sogn en meget livskraftig sangforening, der optrådte mange steder i amtet. Om vinteren var min far hver mandag aften til sangøvelse i Kyds kro. Som før omtalt sang den salmer i kirken jule- og nytårsaften. Desuden afholdt den to gange om året sangopvisning med efterfølgende bal. Om sommeren kørte de et eller andet sted hen, hvor der var en sal. Om vinteren i en af dagene mellem jul og nytår blev festen holdt i Kyds kro. De, der havde køretøj, kørte; andre kom i træsko og skiftede fodtøj i kroen, da der var snavset føre på alle veje med mange vandpytter. Mændene smøgede benklæderne op, og kvinderne gik hele tiden og trak op i skørterne! Man havde selvfølgelig fint tøj på.

Dog ikke så fint som til sangforeningen Concordias julebal i Nordborg. Her stillede damerne i endnu finere puds, og mændene dansede med glacéhandsker på. Et ægtepar fra Nordborg, der havde overtaget en gård i sognet, måtte konstatere en tydelig forskel på det punkt. Kyd var en udmærket vært og bestemt ædruelig, men engang havde han ved et sådant julebal fået lidt for meget at drikke, men dog ikke mistet fornemmelsen af, når der var borgerlig sengetid, så omkring ved titiden gik han rundt og låste alle døre, som han plejede ved den tid, men nøglerne var blevet væk for ham, desuden havde han fuldkommen tabt mælet. Jeg husker ikke, hvordan gæsterne kom ud. Den næste dag kunne mor ordentlig fortælle om det, og hendes beretning blev en ubestemmelig blanding af forargelse og morskab. En så uskyldig tildragelse måtte ikke finde sted blandt »pæne mennesker«!

Ejendommelig nok fik mange lidt kontaktbehov

dækket ved at gå til togene på Avnbøl station søndag eftermiddag og aften. Her traf man bekendte, og kvinder fik den ny stads vist frem. Når vejret var godt, kunne der nemt være 100 mennesker samlet på peronnen, togtrafikken var dengang stor før bilernes og rutebilernes tid.

En oplevelse var det at komme til cirkus i Sønderborg. Det har jeg kun været én gang, og det foregik som nu i et stort telt. Bedst husker jeg den sidste del af forestillingen, der var en kamp mellem hvide og indianere. Jeg havde netop læst »Nybyggerne i Kanada«, hvor indianerne fremstilles som slyngler, der fortjener at skydes; dette faldt godt i tråd med det, vi så i cirkus, hvor indianerne »velfortjent« led nederlag.

Forsamlingsgården i Vester-Sottrup spillede en stor rolle nationalt set, men kun for dem, der var født før 1900. 1914 gjorde en ende på al dansk mødevirksomhed. Jeg har dog overværet en frugtudstilling, som landboforeningen havde arrangeret. Der var tre førstepræmier à 12 M. og nogle anden til 10 M. Ideen var god nok, men den praktiske udførelse ikke, for temmelig uberettiget tog dommerne selv førstepræmierne; det vakte nogen forargelse, men fristelsen havde altså været for stor!

I forsamlingsgården så jeg første gang teater, det har nok været om vinteren 1919. Det ene af stykkerne var H. C. Andersens morsomme lille vaudeville En nat i Roskilde, hvor to mænd en nat mødes på et hotel i Roskilde. Den ene er løbet væk fra konen og erklæret død, den anden er senere blevet gift med hende. Ingen vil have hende. Den første synger:

Da jeg døde fra min kone,
Verden fik en anden tone,
Jeg kom op på fredens trone,
Ja, jeg kom i paradis.

Efter et langvarigt skænderi kommer hotelpigen ind og melder, at konen er død, og nu vil begge have hendes efterladte formue. Til sidst bliver de dog enige om at dele arven for at undgå en sagfører, da en sådan plejer at tage det meste! De bliver så gode venner, at de siger du til hinanden, og den fælles glæde over konens død ender med, at de begge siger: »Du! det var en nat i Roskilde!« Tænk, at en digter kunne hitte på noget så genialt!

Der fandtes en særdeles livskraftig ungdomsforening, hvis leder var frimenighedspræst Jørgen Eriksen. Han holdt skiftevis foredrag eller oplæsning. Særlig lykke gjorde Bjørnsons bondefortællinger, hvis grundtvigske livssyn harmonerede godt med det højskoleprægede Sundeved. Mine søstre og karlen glædede sig sådan til den aften hver fjortende dag; de steg til vogns med en tallerken med franskbrød og småkager til aftenkaffen. Fru Eriksen har fortalt, at hendes mand ofte syntes, at han ydede for lidt. Det rigtige er – som ofte fremhævet – at han betød overordentlig meget for ungdommen dengang. Vor gode gendarm Cummerow generede ingen ved at overvære møderne. Pastor Eriksen gjorde et stort arbejde og blev også efter datidens forhold usselt lønnet.

Omkring 1918 lige før jul, efter krigens afslutning, hørte jeg det første folkelige foredrag af pastor Eriksen, og det handlede om den dansksindede tyske rigsdagsmand tobaksfabrikant J. P. Junggreen, en af de fineste personligheder i Nordslesvig efter 1864. Senere skulle jeg i høj grad komme i kontakt med dansk-folkelige fortælleevner, især hos Vilhelm Andersen på universitetet, men pastor Eriksen var den første, jeg hørte, og jeg fulgte med fra sætning til sætning indtil slutningen.

De gamle fortalte

Man kan vist godt sige, at fortællerglæden på Sundeved er stor, men evnerne har selvfølgelig ikke altid stået mål med lysten. Fortællemåden ødelægges ofte af, at tingene bliver fortalt i forkert rækkefølge, at uvedkommende ting blandes ind, at man er for længe om det, at fortælleren ler midt i historien osv. Interessant er det at lægge mærke til, at visse familier hæver sig højt over gennemsnittet i kunsten at fortælle, for eksempel slægten Hanssen-Nørremølle. En bedre fortællerske end amtmandinde Ingeborg Refslund Thomsen, H. P. Hanssens datter, kan næppe tænkes. Jeg har kendt en gårdejer i sognet, der fortalte enestående godt, undertiden næsten for dramatisk med hånd- og armbevægelser på sydeuropæisk vis. Hans søn kan intet fortælle. Da han efter en rejse sydpå blev spurgt om rejseindtryk, sagde han kun én ting: »Det er nogle sære folk.« Han hører altså til den kategori, der ikke kan give udtryk for andet end ét hovedindtryk, det samme som hos dem, der kommer hjem og ikke siger andet, end at det var meget varmt, eller der var mange biler o. lign.

Den før omtalte Mathilde Lorenzen kunne kunsten; det samme gjaldt min svigerfar Chr. Thomsen på Brobølgaard. Han havde levet hele livet i Brobøl, og mundtlig overlevering fra 100 år tilbage og nutidige oplevelser gav ham stof til fortælling. Undertiden kunne han sige noget så kortfattet, så han var i stand til at gengive en situation i bare én sætning, og den indeholdt altid det centrale. Engang vi kørte gennem en by og

kom forbi en husmand – Nis hed han – sagde han kun én sætning: »Nes hæ møje kål« (Nis har megen kål). En meget stor, endnu ikke anlagt have var udelukkende plantet til med hvidkål! Stemmemføringen i den korte sætning og ganske lidt minespil ved øjnene forrædte en velvillig humor. En videre udpensling af konsekvenserne af den megen hvidkål indlod han sig ikke på! Det besørgede man selv i tankerne, blev tvunget dertil af måden, hvorpå det blev sagt – alt det pudsige kom på den vis frem. Meget af det, jeg fortæller i denne bog, stammer fra Chr. Thomsens mundtlige fortælling.

Jeg mindes ikke at have hørt nogen fortælle om tiden før Treårskrigen 1848–50. Indtryk på mig gjorde det, da min bedstemor og jeg gik sammen i haven, og hun så sagde: Her lå en dræbt soldat i 48; danskerne stod på den ene side af huset, tyskerne på den anden; vi sad alle nede i kælderens. Selvfølgelig endte skyderiet med dansk sejr! I min barndom havde vi en dør, hvorigennem der var gået en kugle, og under en storm o. 1900 faldt der et »vatræ« (tagtræ) ned fra stuehusets tagrygning, i hvilket der sad en geværkugle, som jeg endnu opbevarer.

På Blansgårds jorder gik en karl i Treårskrigen og pløjede, »da æ kulle plusle rasselt ham om æ øre«; han spændte straks fra og kom hjem. Grunden til, at denne episode huskedes, er en ganske anden, end man skulle tro. Når en karl var ved at pløje, måtte han først spænde fra, når han havde pløjet en tre-fire skridt ind i en ny fure, men her havde karlen spændt fra midt på marken, og det var det, man undrede sig over; det med kuglerne, der raslede om ørerne, var underordnet!

Fra før 64 huskedes endnu Frederik VII, der flere gange var på Sundeved for at overvære udgravningen af Nydambådene. Chr. Hanssen-Nørremølle (en ældre bror til H. P. Hanssen) huskede tydeligt, at kongen ro-

dede rundt i dyndet iført hvide handsker, mens grevinde Danner så til, siddende i en lænestol på et trægulv, der i den anledning var lagt på mosen. Conrad Engelhardt fortæller i sin smukke bog om Nydam Mosfund, at Frederik VII »tog ind hos skolelæreren og efterlod sig ved sit jævne og ligefremme væsen et venligt minde hos beboerne, af hvilke flere var hans bordgæster«. Skolelæreren var Nis Kuntz i Øster-Sottrup, der i anledning af kongens ankomst havde skrevet en velkomstsang, der desværre ikke er bevaret. Sangen blev ikke anvendt, da kongen ikke landede ved Sottrup-Skov, hvor skolebørnene var stillet op for at synge, men ved Nybøl Nor. Da kongen engang efter endt dagværk på mosen gik ind i et hus ikke langt fra Nydam, kom konen med et nyvasket håndklæde. Da kongen ville begynde at tørre hænderne midt i håndklædet, sagde konen: »Nej, holdt hæ kong, hæ begynde vi ve en ænd!«

Frederik den Syvende deltog gerne i borgerballer, der flere gange blev arrangeret. I et sådant bal deltog også Karoline Bjørnson, der boede hos Sønderborgs borgmester Finsen, mens hendes mand Bjørnstjerne var rejst sydpå. Hende bød kongen op, og i en samtale har hun beskrevet dansen sådan: Han var jo tykk, vet De, og maven hans var slik at den likesom skrånet utover – ja, De kan se det på rytterstatuen hans foran Kristiansborg slott – og da han engasjerte meg til dansen, tenkte jeg: dette går aldri godt, for maven hans er jo i veien, så jeg kan ikke komme slik inntil at han med de korte armene kan nå å holde meg om livet. Men jo da! Han tok et raskt tak i meg og løftet meg, så jeg hvilte på maven hans, og så svingte han meg rundt i dansen – men føtterne mine var aldri på gulvet.«

I sit lille elegante stridsskrift om kulturhistorie siger Troels-Lund et sted, at »det regnede med vittigheder

på Dybbøl.« Dertil bidrog også Johan Thomsen fra Store Stabel ved Bovrup Bæk. Midt i den værste kugleregn mødte han en bekendt og fik i en fart råbt til ham: Hæ æ nowe å hold' å, de æ nowe andt æn å sgye ænde ve Pæ Gren (Her er noget at holde på = (at skyde efter) det er noget andet end at skyde ænder ved Pæ Gren). Pæ Gren er egnen ved Lille Stabel ned til Bovrup Bæk.

Gamle veteraner fra 64, der endnu levede 1920, kunne ikke forstå, at man sagde, at Angel var blevet tysk – i 64 talte de fleste jo dansk! Et ejendommeligt minde om 64 var det, at vi brugte gamle soldatersabler til at hugge toppen af roerne med, når de om efteråret var taget op og lå i rækker på marken, før de blev kørt hjem.

I nogle levende hegn, der nu er ryddet, husker jeg to smalle huller, som enten stammede fra 48 eller 64. Her stod militærposter, og disse huller gjorde, at man i en lige linie kunne se hinanden på stor afstand.

Nicolai Laurentius Feilberg (1806–99) var præst i Ullerup fra 1847–64. Han kom fra V. Vedsted på vestkysten og havde flere gange søgt om forflyttelse til mildere egne på grund af konens sygdom. Det var indtil nu ikke lykkedes for ham, da han havde fået ry for at være umedgørlig – noget, man ikke rigtig kan forstå. I 1847 opholdt Kristian VIII sig på Før, og efter en personlig audiens blev Feilberg forflyttet til Ullerup. Da det sidste flyttelæs kørte ind i præstegården, hørtes kanontordenen fra slaget ved Bov. Desværre har Feilberg intet skrevet fra Treårskrigen 1848–50.

I 1830 var han blevet gift med Conradine Antoinette Caroline Købke, en søster til Danmarks store maler fra Guldalderetiden, Christen Købke. Da forældrene kom til Ullerup, var deres ældste søn Henning Frederik

(1831–1921) allerede flyttet hjemmefra. Han blev siden internationalt berømt som folkeminddeforsker ved sine mange bøger om dansk folkeliv, om religionshistorie og sin store Jydske Ordbog. Efter hans fødsel blev moderen alvorligt syg, kom dog over det, men blev ved at være svagelig indtil sin død. Trods svaghed og sygdom fik de dog ni børn! Hun døde 1856 og er begravet på Ullerup kirkegård, hvor hendes gravsten stadig findes.

Året efter blev Feilberg gift med Bolette Christine Rørdam (1815–87). Vielsen foregik i Lyngby kirke hos Bolettes bror, Peter Rørdam. Bolette var en betydelig personlighed og havde betydet meget som trøsteveninde for Søren Kierkegaard, når han søgte at »bryde sit tungsind«.

N. L. Feilberg har i 1890 udsendt en bog om sine oplevelser »En Præstegaard i Sundeved under Krigen 1864. Breve«. Den omhandler tiden fra 9. dec. 1863 til 14. aug. 1864. Det har været trange tider for præstefamilien og for alle i sognet. Pastor Feilberg kan ikke roses nok for sin hjælpsomhed mod alle.

Den 31. juli blev Feilberg afskediget og måtte forlade Sønderjylland otte dage senere med en damper, der sejlede fra Flensborg til København. Året efter blev han præst på Sjælland. Til brug i kirken gav Feilberg efterfølgeren bl. a. alterbogen, ritualet og Varnæs-præsten Ægidius' salmebog, som dengang brugtes i Ullerup kirke. Desuden gav Feilberg ham Molbechs danske ord-bog!

Selvfølger er det ikke meget, der fortæltes om Feilberg 50 år efter hans bortrejse, og som sædvanlig er det kun anekdoter af mindre betydning. Engang gav han en landmand anvisning på at gøre noget på en bestemt måde. »Det kan ikke være rigtigt,« mente denne. »Ja, jeg har kun læst det,« sagde Feilberg. En

munter episode hændte en søndag eftermiddag, da Feilberg gik en tur ad en bred, grøn markvej og her traf Tombe Frederik, der vogtede sin mors ko. »Frederik, kan du ikke det tredje bud?« spurgte præsten. Frederik, der i øvrigt godt kunne sin katekismus, var ikke i stand til lige at mindes budet, men pludselig slog en lys idé ned i ham og svarede præsten: »Kan du det fjerde?« Feilberg svarede intet, men gik. Hoverende råbte Frederik efter ham: »Ha-fit, ha-fit, da tow æ dæ,« (der tog jeg dig = jeg blev den overlegne), og samtidig pegede han kraftigt fingre ad ham – pastor Feilberg havde humoristisk sans. En anden gang gik Tombe Frederik taktfast lige bagefter Feilberg, men afbrød pludselig denne gåsegang ved på rigsmål (!) at sige: »Nu kan jeg ikke længer i dit fodspor træde, min gode pastor Feilberg, for jeg skal ind til Hans Mikkelsen at hente mælk!«

Tombe er den almindelige sønderjyske glose for toset. Når et menneske nævnes med sit fulde navn, ligger trykket altid på efternavnet, og denne betoningsmåde anvendes også ved øgenavne, sådan at Tombe i dette tilfælde fungerer som ubetonet fornavn og Frederik som betonet efternavn.

Før Feilbergs afrejse blev hans slesvig-holstensksindede efterfølger præsenteret for ham. Han hed Eichbaum Wilhelm Lange og var dr. phil. Han var fra Aabenraa og havde ikke været præst før, men lærer, først i Westfalen, senere i Itzehoe i Holsten. Han fik en venligt-korrekt modtagelse af Feilberg, og man undgik at diskutere politik. Feilberg gav ham det gode råd ikke at vise sine tyske sympatier over for befolkningen, og »at få dansk sprog og folkelighed kær;« gode råd, som Lange stort set fulgte. Som så mange andre slesvig-holstenere blev han skuffet over Bismarcks preusserpolitik og trak sig helt ud af politisk virksomhed.

Maler Christian Clausen, fotograferet – hvem skulle tro det – da han var 91½ år gammel!

»Pædragun« (Peter Jensen). Fotografi fra hans velmagtsdage.

Mathis Sgrærre og Annå Farre (Mathias og Anna Jensen). Fotografi fra trediveerne.

*Pastor N. L. Feilberg.
I Ullerup 1847-48 og
1850-64.*

Det er let forståeligt, at Lange ikke blev venligt modtaget af den dansksindede befolkning. – Ved februarvalget 1867 stemte 96 % dansk i Ullerup sogn! Sønderjysk kunne han, da han som før omtalt var fra Åbenrå, hvor hans far var skomager. Godt og vel ankommet til Ullerup blev der skrevet en smædevisse om ham, der begyndte med linierne:

En skomagerdreng fra Affenrå
Med sine lange støvler på.

og digtet endte med:

Og dette store svinebæst,
Nu blevet er vor sognepræst.

Mere husker jeg ikke af »digtet«, som er en skamplet på danskerne. Som undskyldning for de sidste grimme linier må man tænke på de mange lidelser, der blev påført befolkningen i Ullerup, noget, man får et godt indtryk af i Feilbergs bog.

Men pastor Lange var en retsindig mand og klarede sig forbavsende godt i sin vanskelige stilling, ikke mindst på grund af sin barske, undertiden lidt grovkornede, humor. Nogen god prædikant var han nok ikke. »Papa var kein Prediger«, sagde hans plejedatter, og det var alle enige om. Han kunne hitte på at slå konfirmanderne på hovedet med Bibelen og sige: »I er fulde af grød.« Engang var hans hund løbet væk, og han sagde derfor til konfirmanderne: »Hvis I møder en hund, der ligner Katrin-Mari B., så er det min« – alle var så klare over, at hunden måtte være en bulldog. Der var fire kvinder i præstegården, derfor kunne han gå ud til karlen og sige til ham: »Vil du spænde for og køre med fire gæs og en »gosse« (gase).« At man holdt

af pastor Lange viser følgende: Ved en barnedåb fik han en »fin« kage serveret. Konen sagde, at den var blevet bagt, da hun var blevet klar over, at barnet var »yndevej«. Da den var bagt, havde hun stillet den på den øverste spisekammerhylde, hvor den ikke stod i vejen for andre ting – og hvor den i månedsvis havde samlet støv og nu altså blev serveret for pastoren.

Engang da skolekommissionen med pastor Lange i spidsen holdt eksamen i skolen, så han, at en af byens originaler, kaldet Per Sille, gik forbi. Lange åbnede vinduet og råbte ud til ham: Goddag Pæ Sille. En af skolekommissionens medlemmer sagde senere til Pæ Sille: »Det øgenavn skal du ikke finde dig i, gå ned til præsten og forlang en daler for denne fornærmelse.« Det gjorde Pæ Sille, fik en daler, og Lange var selvfølgelig klar over sammenhængen. Anne Jensen (Annå Farre) gik som skolepige ærinder for præstefamilien. På vejen ned til præstegården skulle Anna, lille og tynd, bære en tung taske for huslærerinden, der gik vigtigt ved siden af. Da pastor Lange så det, blev lærerinden skældt grundigt ud og bedt om i fremtiden at være så venlig selv at bære tasken.

Et stærkt indtryk gjorde en passage i en påskeprædiken, Lange holdt, hvor han på sønderjysk lod englen sige til kvinderne ved graven: »Va gugge I edde, hæ æ it å gug edde, han er opstanden« (hvad kigger I efter, her er intet at kigge efter, han er opstanden). Gugge er det tyske gucken, en glose som næppe findes i sønderjysk.

Blev der talt om pastor Lange, var det altid med velvilje, men man savnede lidt af den respekt, man sædvanlig viser præsten i sognet.

H. P. Hanssen, der kendte Lange personligt, har givet en udmærket karakteristik af ham i andet bind af Et Tilbageblik.

I tidens løb har jeg hørt en mængde begivenheder eller rettere episoder fortalt – de fleste af dem mange gange.

Bag kirkegården omtrent der, hvor ligkapellet nu står, lå der engang et »halvt bol« (en gård under 30 ha jord). Her havde ejeren sat et hæs lige ved dammen, og det hældede svært ud over den. Derfor blev han oppe for at våge ved det. Klokkeren halvtolv om aftenen faldt det ud i dammen og så . . . ja, så gik han i seng!

På kirkepladsen stod der for 100 år siden et kastanie-træ, der hældede faretruende over mod et hus. Derfor besluttede menighedsrådet, at træet skulle fældes. Menighedsrådsmedlemmerne mødte selv for at fælde træet og havde et tov med for at trække det i den rigtige retning. Da de halede af fuld kraft, brast tovet, og alle faldt, undtagen »Gammel Dau«; han havde nemlig snydt og ikke halet, men blev altså ved uheldet ubarmhjertigt afsløret – det blev han selvfølgelig drillet med resten af sit levned. I øvrigt plejede han at sige, at han kunne noget, andre ikke kunne, nemlig tale med én under tre øjne – han havde kun ét øje.

Gamle maler Clausen og sadelmager Lampe, der var sydfra og aldrig lærte at tale ordentlig sønderjysk, besøgte engang en gammel firsårig nabo, der var en »tvædrywe« (vanskeligt omgængelig). I løbet af samtalen kom de da også op at skændes, og det endte med, at den gamle sagde: »Det vil jeg bare sige jer, I har ikke at gå med til min begravelse!« Hvortil Lampe sagde til maler Clausen: »Du! vi gæ mæ i vegget« (du, vi går med alligevel).

Forundring vakte det, da en gammel, enlig ungkarl, Chr. Jensen købte 130 rundstykker på en auktion til fordel for Indremissionen.

En kone i sognet havde ikke behandlet en dreng, hun havde i pleje, godt nok. Derfor skulle hun en kortere

tid »hen å bromm« (ind at brumme = i fængsel). For at manden ikke skulle sulte, bagte hun »en hel toballe fuld a æfelkage te ham« (en hel vaskebalje fuld af æbleskiver).

Svinerøgteren på Bøjskov satte en annonce i avisen med overskrift: Mand i fast stilling søger en husbestyrerinde. Annoncen blev forstået i den rigtige ånd, og han beredte hende en festlig modtagelse ved at pyn-te bordet med buksbom.

En ældre arbejdsmand sydfra havde fået sig en kæreste i den mere modne alder, og da man spurgte ham om resultatet, svarede han: »Ja, ja! Kalbsfleisch ist es gerade nicht.«

På Ullerupmark ikke langt fra kroen Treflaske boede Philipson, som »var brøndgraver om dagen og danselærer om aftenen«; desuden var han en dygtig krybskytte. Da han engang havde skudt et dyr i Avnbøl-sned, blev han overrasket af en af hertugens folk, der råbte Halt! »Så tow døvlen ve æ kal, han løf øwe æ marg, sbrang øwe oll æ lej, næn a Gråsten, gøe som han va fuld og sbue e stoldkal i Jepsens kro, va æ klok va – å så geg han jem« (så tog djævlén ved karlen; han løb over markerne, sprang over alle markled, ned til Gråsten, lod som han var fuld og spurgte staldkarlen i Jepsens kro, hvad klokken var – og så gik han hjem). Han fik sit alibi i orden, da han nu kunne be-vise, at han et bestemt klokkeslæt havde været i Gråsten.

En pæn mand fra Ullerupmark fik sig ikke altid barberet tit nok, og i en temmelig vildmandsagtig tilstand var han sammen med nogle andre på en køretur til Sønderborg. På hjemvejen gjorde de ophold i kirke-kroen i Vester-Sottrup, og her sagde værten til de andre, idet han pegede på manden: »Do, ham dæ, hæ han gown ue e hele vinde.« (Du, ham der, har han gået

ude hele vinteren). Han lignede en plag ved forårstid, der er ved at fælde vinterhåret – en morsom fantasi!

En ældre mand »wa stoe i æ snak« (talte højrøstet og pralende), men anderledes var det, når der var tordenvejr, så bebrejdede han sine omgivelser, at de ikke gik tiere i kirke! I øvrigt sad han under tordenvejret mest på »æ vandhus«, den tids primitive W.C.

Med hensyn til navneskik så forandrede man ofte døbenavnene: Christian til Kedde, Jørgen til Jønne eller Jøn (med langt ø), Nikolaj til Klåj, Cecilie til Sidde, Helene til Lenne, Marie til Midde, Mie eller Misse, Kathrine til Didde eller Titte, Mette Marie til Metmari osv. Det mærkeligste tilfælde af navneforandring jeg husker er, at Anna Dorothea Sophie blev til Andotsoffi med kraftig betoning på dot, hvorved navnet får et kraftigt rytmisk præg.

En ældre mand, der var på aftægt, ville stadig bevare kommandoen. Så og så mange tønder korn skulle sås pr. hektar. Det var nok rigtig, da man endnu såede med hånden, men for meget, da man fik såmaskine. Alligevel kørte man det store kvantum ud på marken, hvor det blev kontrolleret af den gamle; så kørte man i smug det hjem igen, der var for meget! Da man samme sted fældede et stort træ, savede man ind i nogle søm. »Her har drengene været«, sagde han barsk – det var hans egen generation, der havde slået sømmene i!

Da traktorerne holdt deres indtog, kneb det meget for mange gamle at skulle sige farvel til hestene. Jeg har set fire gamle brødre sidde sammen og snakke om de heste, de i tidens løb havde haft. De huskede dem alle fra 50 til 60 år tilbage. »Kan I huske de brune heste, jeg havde i 1902« sagde den ene, og lidt senere føjede han til: »Ja, den tid var det værd at leve i.«

I den tid var det værd at leve, var omkvædet, når »De gamle fortalte.«

Kirkelige forhold

Pastor Jebsen, der var præst i Ullerup fra 1894–1920, arbejdede meget omhyggeligt med sine prædikener, som allerede påbegyndtes om mandagen; de var lange, gennemtænkte og godt disponerede. Han begyndte altid med en længere indledning, der afsluttedes med en inddeling af den efterfølgende prædiken i tre afsnit med hver sin overskrift. Når han var færdig med indledningen, sagde han amen (som han udtalte akmen) og tog så fat på den egentlige prædiken. Nægtes kan det ikke, at man følte sig lettet, når han påbegyndte det tredje og sidste afsnit. Pastor Jebsen var selvfølgelig tyskuddannet, havde ingen sans for det folkelige, men vi sang en del af Grundtvigs salmer. Han mente selv på flere punkter at »hælde til det grundtvigske«, men studeret Grundtvig havde han næppe, og det var lutherske prædikener, han holdt.

I to kortere perioder om året var der altergang. For at deltage skulle man melde det til degnen. Altergæsterne mødte i sort tøj, mændene i kjole og høj hat, en halv time før den egentlige gudstjeneste til skriftemål, »te bægt« (af tysk Beichte) kaldtes det. Der var ingen vinbægere, alle drak ganske uhygiejnisk af kalken, men præsten drejede den lidt ved hver altergæst. I frime-nighedskirken i Stenderup tørrede pastor Eriksen hver gang kanten af kalken med et hvidt klæde.

Hver søndag, når den lange salme før gudstjenesten blev sunget, gik kirketjeneren Johan Petersen – kaldet Johan Kulgrau (kule = grav) – rundt med klingpun-gen og talte samtidig kirkegængernes antal. Det var

ikke få penge, der kunne uddeles hvert år før jul.

Ved de store højtider var der ofring efter prædike-
nen. Så kom degnen ned fra orglet og stillede sig i et
lille aflukke til højre for altret og sang solo *Lover den
Herre*. Når der var en kapellan i sognet, stod begge
præster ved alteret med ryggen til menigheden, og så
gik mændene og til sidst et par kvinder op i koret
med aftalte penge. Pastor Jebsen stod til venstre, og til
ham ofrede man først ved at lægge mønten op på al-
terbordet, gik så bag om alteret og ofrede til kapella-
nen på den anden side. Til sidst fik degnen sin andel
ved det lille indelukke. Far gav i regelen to mark til
pastor Jebsen, én til kapellannen og 50 pfennig til deg-
nen, så havde den passende fordeling fundet sted.

Konfirmationen var en todages foreteelse. Om ons-
dagen blev konfirmanderne grundigt hørt i deres kate-
kismus, og pastor Jebsen var en mester i denne afhør-
ing, så selv de svagere i holdet fik fornemmelse af
evner. Fru Jebsen plejede altid at sidde på »loftet« i
højde med prædikestolen, men ved den lejlighed sad
hun nede i kirken helt ude ved gangen og hviskede
svaret til de konfirmander, der stod nærmest ved hen-
de! Om søndagen fandt så den egentlige konfirmation
sted. Tre konfirmander ad gangen knælede ned foran
alteret; præsten sagde et bibelsprog til hver, og konfir-
manden sagde: »Jeg lover at være min frelser tro og
lydig indtil døden.« Om eftermiddagen var der så fest
for slægt og venner. Til konfirmationen fik drengene
to sæt tøj: et mindre fint til »om onsdagen« og et af
blåt cheviot til »om søndagen«. Pigerne havde kulørt
kjole på om onsdagen og en sort om søndagen, de hav-
de sorte hjemmestrikkede strømper på og sorte støvler.
En pige havde til den lejlighed fået specielt fine strøm-
per på, strikket i fint trekantet mønster!

Når der var kapellan i sognet, var fordelingen af

konfirmanderne højst besynderlig. Præstegården ligger mellem Ullerup og Blans og kapellanboligen ved kirken nærmere Avnbøl. Alligevel gik konfirmanderne fra Blans hos kapellanen og de to andre byers hos sognepræsten! Selvfølgelig gav det anledning til slagsmål, når holdene krydsede hinanden på vejen!

Dåbshandlingen foregik i hjemmene. Når en kvinde første gang var i kirke efter en fødsel, holdt hun »kirkegang«. Præsten bød hende velkommen, og vi sang nr. 17 med det smukke vers:

Kom, o Jesu, lad dit navn
Hellige min moderglæde,
Se til barnet i min favn,
Du, som elsker så de spæde,
Du som selv har spæd og arm
Ligget ved en moders barm!

Når en voksen var død i sognet, ringede man med begge klokker kl. 11, var det et barn, kun med én klokke.

Den første begravelse, jeg overværede, var min bedstemors. Liget blev »talt ud« i hjemmet. Da vejret var smukt, foregik det ude på gårdspladsen, hvor pastor Jebsen holdt en smuk tale. Så var der dækket til kaffe inde i alle stuer, og snedker Poulsen var skaffer, et hverv han udførte med humør. Jeg husker endnu de to store kagekonekurve fulde af »udfyldt«, dvs. wienerbrød og glædede mig over alt det, der var tilovers. Efter begravelsen var der spisning i hjemmet for præsteparret, den nærmeste familie og de seks ligbærere med ægtefæller, som var de nærmeste naboer. En mærkelig skik var det, at når én kom med en krans før begravelsen, blev der altid spurgt, om vedkommende ville se liget! Ved begravelsesmiddagen blev der serveret

rødvin, og det er den eneste gang, jeg har oplevet det før 1920. Ved begravelsen var der i øvrigt et særligt spændingsmoment. Min morbror, som var søn af den afdøde, overværede den. Han var i sin ungdom »gået over grænsen« for ikke at blive tysk soldat. Far og mor overvejede, om man skulle søge om indrejsetilladelse, men opgav det. Kommuneforstanderen Mikkelsen sagde, at han ikke kendte ham. Gendarm Cummerow og præsten var man ikke bange for, og derfor overværede min morbror og hans kone uden videre begravelsen.

Når et menneske havde begået selvmord, foregik begravelsen uden kirkelig medvirken. En sådan begravelse virkede uhyggelig og særlig sørgelig. I regelen var der en mand med i følget, der gik hen til graven og bad fadervor – også en slags protest mod den meningsløse skik, at præsten ikke måtte medvirke. Hvad mente myndighederne? Troede man, at selvmorderen var evig fortabt? Det øgede den uhyggelige stilhed, at der ikke var nogen sang og klokkeringning. Det var velgørende, at denne diskriminering af en begravelse blev afskaffet 1920. En medvirkende årsag til selvmord husker jeg kunne være et barn født uden for ægteskab.

Når der var ildebrand, ringedes der med én kirkeklokke med lidt længere mellemrum mellem slagene for at kalde folk sammen til slukningsarbejdet. Særlig mindes jeg »brandklokken« en mørk nat med særlig uhyggestemning.

Når der var visitats i kirken, var der bagefter middag i præstegården, hvortil de fire kirkeældste var inviteret. Det var særlig højtideligt, når det var generalsuperintendent Kaftan, der holdt visitats, ellers var det provst Valentiner i Sønderborg.

Af en helt anden type end pastor Jepsen var sognets sidste kapellan, den senere kendte pastor Mahler. Han tilhørte Indremission og fremkaldte hos nogle få en kri-

stelig vækkelse, således hos Andreas Madsen i Blans, hvis ældste datter er Maria Madsen, den senere mangeårige formand for Dansk Sygeplejeråd.

I juletiden inviterede han nogle børn til juletræsfest og havde pyntet et højt og pragtfuldt juletræ. Vi dansede om træet, sang julesalmer, fik gaver, og han læste for os. Da juletræets øverste lys skulle slukkes, blæste han det ud gennem et langt piberør. Den første gudstjeneste, jeg overværede, var en juleaften, og pastor Mahler prædikede. Jeg blev forskrækket, da han med tordenstemme fra prædikestolen læste juleevangeliet, men jeg var mest optaget af de to store juletræer på hver side af alteret. Pastor Mahler fornærmede flere direkte fra prædikestolen. I en vanskelig høsttid tordnede han: »Jeg siger jer I bønder, der kører eders sæd hjem om søndagen; I farer til helvede.« Det var meget sjældent, der blev arbejdet om søndagen i høstens tid – kun når der var fare for, at kornet ville fordærves. Den gamle kloge og respektable hjulmager P. Jensen sagde i den anledning: »Jesus helbredte syge om søndagen, vi hjælper et dyr, der er kommet til skade; det er synd at lade kornet rådne på marken.« Pastor Mahler var en stor idealist, men brugte ikke altid de rigtige midler i sin forkyndelse. Ved hans begravelse blev det sagt, at han meget synligt viste sine fejl.

Kun ganske få i sognet, især unge, der var medlemmer af ungdomsforeningen i Vester-Sottrup, søgte til frimenigheden i Stenderup. De allerfleste holdt fast ved »vor egen kirke«.

Min mor var meget interesseret i nogle kirkelige møder, som den dansksindede pastor Hansen i Dybbøl holdt. Jeg har et par gange været med hende og ville gerne høre hans opbyggelige foredrag. Hans slægt var tysksindet, og han havde fået al sin uddannelse ved tyske universiteter, men han havde fundet frem til en

speciel slesvigsk folkelighed og kom derved i den nærmeste kontakt med befolkningen. Denne folkelighed var ikke den samme som den almindelige grundtvigskprægede danske. Særpræget viste sig tydeligt efter 1920, da de mange grundtvigske præster kom her til landsdelen. Hans sprog var meget mærkeligt og lignede hverken det rigsdanske eller det nordslesvigsk-danske.

En anden fremragende taler var pastor Tonnesen i Hoptrup. Jeg husker, at et kirkeligt møde med ham som taler blev forbudt af myndighederne; jeg har sjældent set min mor så oprørt. Vi holdt hans udmærkede tidsskrift Sædekornet. Det sendtes hyppigt til fronten under verdenskrigen og var der meget velkomment.

Et specielt kendskab fik jeg til fru Jebsen. Da jeg i slutningen af 1914 besluttede at »læse videre«, som det hed, og far talte med pastor Jebsen om det, tilbød fru Jebsen straks at give mig privatundervisning i alle de fornødne fag: fransk, geografi, Grækenlands historie og tysk, men ikke geometri, det fag fik pastor Jebsen selv tildelt. Hun er en af de bedste lærere, jeg har haft. Jeg gik der hver dag i 10 måneder uden vederlag. Særlig energisk var undervisningen i fransk, hvor jeg i den korte tid skulle lære det pensum, man på Oberrealschule i Sønderborg brugte tre år til. Det svage punkt var tysk, som jeg ikke havde kunnet lære ordentligt i landsbyskolen. Når jeg havde lavet for mange fejl i skriftlig fransk, kunne hun skubbe stilebogen hen til mig; hun drejede så hovedet til den anden side og sagde: »Ret det, så har jeg ikke set det!« Det gjorde jeg, og så kunne hun nedenunder – trods alt – skrive »Bien« (godt) eller endog »Très bien« (meget godt)! Hver dag fik jeg æbler eller pærer eller blev sendt hen til stikkelsbærbuskene. Om vinteren fik jeg chokolade, som hun lagde i min kasket, når jeg afsluttede under-

visningen inde i pastor Jepsens stærkt tilrøgede studereværelse med de mange bøger, pakker af søm og håndværkstøj samt en lille statue af Luther, der også var brun af røg. Den pythagoræiske læresætning blev indtegnet i en gammel hønseregnskabsbog, der mærkelig nok var på dansk!

Fru Jepsen stammede fra Angel, var født Bissen og af samme slægt som den danske billedhugger Herman Vilhelm Bissen, der blev født i Slesvig, og hvis forældre talte plattysk. Fru Jepsen har næppe sympatiseret med sin berømte slægtnings Tapre Landsoldat i Fredericia eller Isted-Løven på Flensborgs gamle kirkegård!

I februar 1920 holdt pastor Jepsen sin sidste konfirmation og søndagen efter sin afskedsprædiken for en fyldt kirke. I sin prædiken, der var meget personlig, sagde han bl. a.: »I går nu ind til jeres selvvalgte fremtid.« Til sidst sang menigheden salmen: Brødre og søstre, vi skilles nu ad – mange var dybt bevægede.

Præstefolkene var – trods deres tilhørsforhold til det konservative parti med Bismarcks og kejser Wilhelm den Andens politik som rettesnor – faldet godt til i befolkningen. Som pensionister bosatte de sig i Slesvig. Pastor Jepsen besøgte Ullerup én gang senere for at afhente en pengesum – jeg tror ca. 1000 kr. – en velkommen hjælp p. gr. af den tyske marks hurtigt fremadskridende devaluering. Fru Jepsen vendte aldrig tilbage, hun tålte ikke at gense de steder, hvor de havde boet i 26 år.

Træk om spændingen mellem dansk og tysk - tyske embedsmænd

Alle levede i et konstant modsætningsforhold mellem dansk og tysk, og det er mit bestemte indtryk, at de dansksindede, det store flertal af befolkningen, befandt sig godt sådan. Den store undtagelse var naturligvis den første verdenskrig med de mange faldne, og så en del enkeltilfælde, der kunne være tragiske nok – udvisning fra hjemstavnen for eksempel. Selvfølgelig kom sindene ofte i oprør, men det danske flertal styrkedes stort set fra valg til valg, og det fremkaldte en sejrssikker stemning; selv tyskernes mange sejre i begyndelsen af krigen rokkede ikke ved denne opfattelse. »Tyskerne laver altid et stort »vulde« (fremstød) i begyndelsen, men det standses hurtigt, og så taber de til sidst« sagde én. En mere reel grund til optimisme var sikkert Englands og – lidt senere – USA's store resourcer.

Allerede 1915 var jeg med far til Tralskov ved Gråsten for at købe en gran til flagstang. »Tror De, vi bliver dansk?« spurgte skovrider Poulsen. »Ja, selvfølgelig,« svarede far. Den russiske krigsfange begyndte straks at bearbejde granen og en solid egepæl, så alt kunne være parat. Den lå til 1918 oppe på loftet helt inde under »hældfaget«. Tøj til et flag blev købt i Sønderborg hos hvidevarehandler J. H. Kock, der senere blev Sønderborgs danske borgmester. Den samme optimisme gentog sig også i den anden verdenskrig. Da Frankrig hurtigt gav op i 1941, sagde en gammel mand: »De forbandede tyskere skulle vel ikke gå hen at vinde.« Men en sådan pessimisme var kun en over-

fladekrusning. En firsårig gik i 1940–41 frem og tilbage på gulvet, mens han hørte den tyskkontrollerede danske radioavis og sagde i et væk fuld af vrede: »Det er løgn alt sammen!«

Engang før et landdagsvalg kom min far hjem og sagde til mor: »Hvem tror du, tyskerne har opstillet til valg?« Han besvarede straks sit eget spørgsmål ved triumferende at råbe: »Dr. Hahn! Så vinder vi.« Tyskerne havde i regelen en mærkelig evne til at opstille de mindst populære og mest aggressive politikere til valgene.

Min bror havde fødselsdag den 28. januar, men der var fare for, at han kunne være blevet født den 27., som var kejser Wilhelms fødselsdag. Henimod midnat trak min far uret tyve minutter frem, men det viste sig ikke at være nødvendigt; fødselen fandt først sted 1 1/4, og far var synligt lettet over at kunne undgå dette bedrageri mod historien. Mange vil smile overbærende, måske endda finde det latterligt, men disse mennesker ville opføre sig på nøjagtig samme måde, hvis de befandt sig i en lignende politisk bestemt situation. Befolkningens opførsel i den anden verdenskrig og i diktatorlande var og er nøjagtig den samme.

Selv har jeg fødselsdag den 22. marts. Kejser Wilhelm I, der døde i 1888, var født den 21. Omkring 1913, altså ca. 25 år efter kejserens død, blev jeg i skolen drillet med, at jeg nærvæd kunne have fået fødselsdag sammen med ham! En lille pige havde dagen før kejserens fødselsdag fået et par nye træsko og ville partout have dem på den følgende dag. »Det kan der slet ikke være tale om,« sagde en ældre søster; »folk vil jo tro, at du er tysk.« Og så ville pigen godt vente med at vise træskoene frem den flg. dag.

Et yndet udtryk om en sympatisk tysksindet var: »Han er tysk, men god nok!« En mand sagde engang

om en nabopræst: »Han har alle de fejl, et menneske kan have: han er både tysk og missionsk«, og det var kun delvis spøgefuldt sagt!

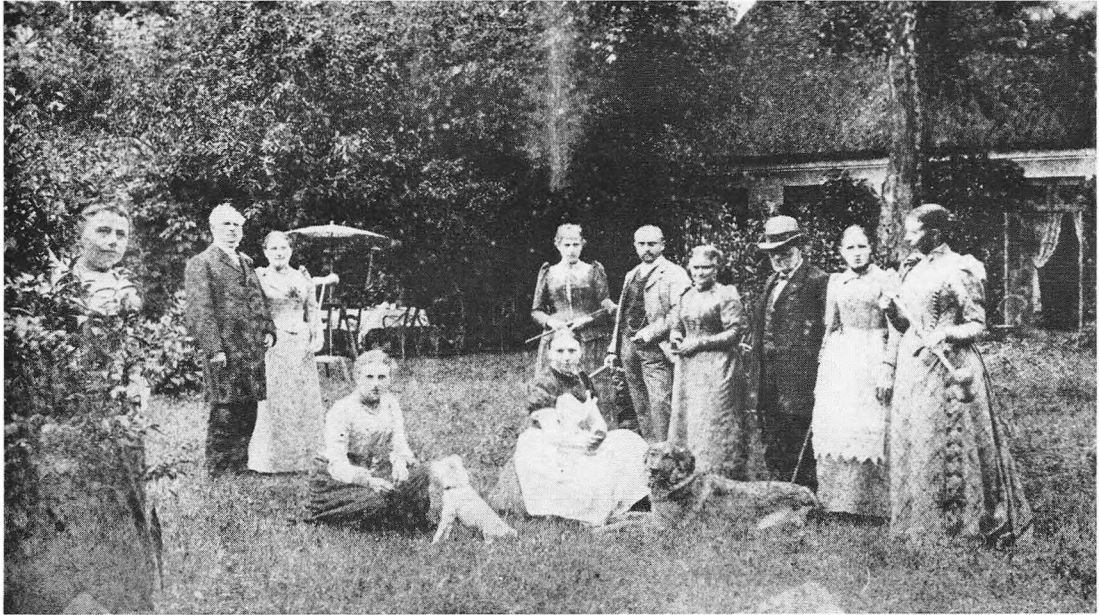
Afholdt af alle var den tyske gendarm i byen gennem mange år, Cummerow, der var fra Mecklenburg, men var faldet godt til i befolkningen på grund af sit rettænkende væsen. Efter genforeningen flyttede han til Sønderborg som pensionist og dansk statsborger, og han har aldrig fortrudt det. Han var på embeds vegne tvunget til at overvære de danske møder i forsamlingshusene. Ved en sådan lejlighed sagde en mand, der sad og drak kaffepunche, til ham: »Kom her hen og få en lill' sort, din forbandede tysker«. Cummerow svarede roligt: »Nicht so doll (voldsom) Iversen, nicht so doll«. Hjemme gik han rundt og fløjtede de danske fædrelandssange til fortrydelse for konen, der kunne være lidt aggressiv. Han svarede hende: »Wieso, ich höre ja nichts anders.« Cummerow havde fået den tunge pligt at skulle meddele en familie, når en af sønnerne eller en ægtefælle var faldet i krigen. En dag kom han i fuld uniform med pikkelhue til en dansksindet familie, der havde en søn med i krigen. Konen, der så ham komme, blev helt ulykkelig og var ved at besvime og forestille sig det værste. Gendarmen beroligede hende og sagde: »Nej, når jeg har en sådan meddelelse fra fronten, kommer jeg altid i civil.« Under krigen var han en tid bestyrer af det lokale posthus og sørgede for, at alle pakker, der skulle sendes til fronten, var forsvarligt pakket ind. Hensynsfuld og hjælpsom til det yderste som han var, undte alle ham den danske pension. Som omtalt andetsteds gav han andenlærer Bodenhamen det gode råd at lade befolkningen i fred, så var den god at have med at gøre – noget han vidste af egen erfaring. En aften mødte han den dansksindede Johan Iversen i sit køretøj med utændte lygter. »Hvor ondt

det gør mig, jeg bliver nødt til at give Dem en bøde.«
»Ja, selvfølgelig,« svarede Johan Iversen – et møde af to ligesindede karakterer.

Overfor pastor Jebsen og især fru Jebsen skulle man passe ikke så lidt på. Da min ældste søster var kommet på højskole i Danmark, hilste fru Jebsen en tid lang ikke på min mor, når de mødtes i kirken, noget mor tog sig meget nær – det var det første, hun nævnte, når hun kom hjem. Præsteparret hørte til de konservative, var kejsertro og mente af et oprigtigt hjerte, at det bedste for befolkningen var at blive fortysket. Jøderne var de ingen venner af. Da jeg besøgte dem som pensionister i Slesvig og fortalte, at vi i det danske gymnasium læste Lessings Nathan der Weise, hvis hovedidé er tolerance, mente han, at jøderne kom alt for meget til deres ret i dette stykke. Jeg er dog fuldkommen sikker på, at han aldrig ville have bifaldet Hitlers jødeforfølgelse.

Han var en munter mand, der gerne ville fortælle historier. Når fru Jebsen var til stede, og hun rystede på hovedet, så vidste alle, at fantasien havde taget magten fra ham. Hun begyndte også energisk at nikke til ham, når han en søndag prædikede for længe. Han spurgte engang en mand, der havde været i kirke i Varnæs, hvad han syntes om prædikenen. »Den var for lang.«

»Så er han blevet for sent gift«, var pastor Jebsens kommentar. Engang fortalte han, at fru Jebsen, der som nygift var ukyndig i madlavning, havde sat stegen over ilden før gudstjenesten og så var gået med manden i kirke. Da de kom hjem – sagde han! – måtte han holde stokken på stegen, så den kunne ligge roligt i gryden, mens fru Jebsen hældte vand ved den. Hun var uddannet til lærerinde til den højere skole med fransk som hovedfag, lærte kogekunsten af dygtige piger, de holdt,

Pastor Lange (til venstre) med familie og gæster, fotograferet i præstegårdshaven. I Ullerup 1864–94.

Pastor Jepsen og fru Wilhelmine. I Ullerup 1894–1920. Fotografi fra ca. 1914.

*Provst F. L. Andersen,
sognepræst i Ullerup
1920 til sin død 1933.*

og en kyndig kone i sognet sagde om hendes husholdning: Hun forstår det nok.

En landmand i byen, der havde et stej (sted = landejendom) til to heste, (når en mand, som ikke alle kendte, blev omtalt, føjede man ofte til, hvor mange heste han havde), Jacob Jørgensen hed han, var en spasmager og havde lært min lille søstersøn, at når hannen galede, råbte den: Bismarck er død («sunget» i samme rytme som kykkeliky med kraftigt tryk på sidste stavelse). Og minsandten om ikke det forfærdelige skete, at vi en dag fik besøg af fru Jebsen, der sagde til drengen: »Nå lille Holger, hvad siger så »æ kokke-mand?« Heldigvis fik han ikke svaret straks, så min mor nåede hurtigt at få indskudt: »Den siger kykkeliky,« og det gentog Holger, og faren var drevet over.

Pastor Jebsen havde iagttaget, at når han fra prædike-stolen bad for den tyske kejser, pillede mændene nede i kirken ved flippen og demonstrerede ligegyldighed; han havde humoristisk sans nok til at fortælle det.

I Ullerup kirke er der malet en korsfarerfane oppe på et af alterbillederne, der meget ligner et dannebrog, og maler Clausen sørgede for, at den røde og hvide farve blev trukket stærkt op. Alle betragtede fanen som dansk!

I salmen I al sin glans nu stråler solen forekommer linierne:

i ordets navn, som her blev kød
og for til Himmels hvid og rød.

Tyskerne følte helt rigtigt, at sådanne linier ville virke politisk inficerende, derfor stod der i den sønderjyske salmebog:

I ordets navn, som kom til jord
og sejerrig til Himmels for.

Selvfølgelig drillede man hinanden, hvor man kunne. En stor hesteven var en aften med vogn og heste væltet i grøften. Hans tysksindede nabo ville nok hjælpe ham, hvis han ville sige, at han var tysk! Det ville han selvfølgelig ikke – så var det bedre, at hans kære heste tog skade.

På Avnbølmark boede æ Sgøwde (hans rigtige navn kender jeg ikke), han blev så fornærmet på tyskerne og på hele tilværelsen i al almindelighed, at han i 1864 udlagde al jord til græsning og lejede den ud. Et læs møg, der endnu ikke var kørt ud på marken, blev stående i møddingen og rådnete der sammen.

Fanatisk dansk var en mand, der med et lille hestekøretøj kørte rundt med fisk. Han endte på sindssygeanstalten i Slesvig – det nationale havde taget magten fra ham. Men da han nogle år efter genforeningen kom til Augustenborg sindssygeanstalt, virkede navnet Augustenborg sådan ind på ham, at han ændrede de politiske signaler, blev tysk og tildelte sig selv titlen Hertugen af Augustenborg.

En gårdejer i Ullerup by havde i sin ungdom været dansksindet og i et brev til en ven skrevet: »Når tyskerne får det rigtige knæk, kommer den gode tid.« Men han var senere blevet tysk og besøgte engang sit nye fædrelands hovedstad Berlin. Da han opholdt sig der, sagde man i byen om ham: »Har I hørt det sidste nyt! N.N. er i Berlin, er blevet antaget for en orangutang og anbragt i Zoologisk Have, og der er han at se for penge.« Samme mand krævede af en yngre bror en gammel dansk familiebibel tilbage, men broderen sagde: »Så længe du er tysk, får du ikke denne bibel.«

»Anders å æ Langebro« var temmelig ubrugelig til militærtjeneste, mest på grund af platfodethed. Alligevel skulle han indkaldes til militærtjeneste i den første verdenskrig. En tysksindet gårdmandskone spurgte

ham lidt ondskabsfuldt: »Nej, uha! Anders, hvad kan de dog bruge dig til?« Anders svarede omgående: »Det skal jeg sige dig, min pige, jeg skal op på Knivsbjerg for at kalke Bismarck, for vi venter gæster fra nord!« Ved genforeningen, da Bismarck-statuen blev hentet fra Knivsbjerg og ført sydpå, blev der fremstillet et prospektkort med statuen liggende på en elendig gammel vogn forspændt med to stude eller to magre heste, og man vidste at fortælle, at en bisværn havde lejret sig inde i ham, og da han blev taget ned, løb honningen ud af ham fra et uærbødigt sted!

På et nu nedlagt husmandssted var der i 64 indkvartering af tyske soldater. De havde taget støvlerne af og sad og varmede fødderne på kakkelovnen og faldt i søvn derved. Så morede det ejeren at fyre så kraftigt, at de vågnede med et brøl, og han spurgte deltagende uden at fortrække en mine, om det var blevet dem for varmt. Hos en nabo ville de tyske soldater en dag »rekvirere« en af gæssene. De løb deres vej undtagen gasen, der gik til angreb. Den fangede de så, men den var et avlsdyr og derfor flere år gammel og nærmest uspiselig. Når den historie blev fortalt, var den sidste sætning altid: Da de smed benene ud, var der lige så meget kød på dem som før.

En af de mest forhadte tyske embedsmænd var amtsforstander Peter Kjær. Han har sørget for, at mange dansksindede soldater ikke fik orlov under krigen 1914–18. For ham næredes den dybeste foragt, hvad man fik lejlighed til at vise i begyndelsen af krigen. Da blev mange dansksindede arresteret, og der gik de værste rygter om, at nogle var blevet skudt. Man vidste således »bestemt«, at redaktør Andreas Grau i Sønderborg og grev Schack på Schackenborg var de første ofre. Så galt gik det nu ikke. Andreas Grau var en tid sammen med andre ivrigt dansksindede fra egnen i fængsel på Søn-

derborg Slot. Da Peter Kjær sejlede forbi i »æ slå-gaf« (slotsgabet = det smalle sund ved slottet), blev der åbnet et vindue, og en mand havde trukket sin hvide skjorte op og præsenterede sig nøgen bagfra. En bestemt mand – sagde man – blev mistænkt, men man måtte frikende ham, da manden, der var en fattig skrædder, kun havde de billige kulørt – sribede skjorter! »Forbrydelsen« blev ikke opklaret.

Peter Kjær boede i Sønderborg, men for år tilbage havde han en tid boet i Ullerup. Her havde en af hans drenge lavet et eller andet hos købmand Kyd. Staldkarlen Chr. Johansen (kaldet Krogh) fik fat i drengen for at give ham en endefuld. I sin nød sagde drengen: »Er du klar over, hvem jeg er?« »Ja,« sagde Chr. Krogh, »derfor skal du have en dobbelt omgang klø.«

På grund af de politiske forhold fik en fætter til mig, Peter Christiansen fra Blåkrog, en meget omtumlet tilværelse. Man kan om ham næsten sige, at han var født dansksindet! Da Peter var lille, fik de en dag i hjemmet besøg af den tyske skolelærer, der sagde »Guten Tag, Peter.« Peter gengældte med et Go-dau. Faderen så strengt på ham, og læreren gentog pædagogisk helt rigtigt Guten Tag for lempeligt at rette vildfarelsen, men Peter svarede igen Go-dau. Da han så blev skældt ud, forlod han grædende huset og løb ned til Alssund, og for at afreagere roede han et stykke ud på vandet og kom så ind igen; det er klart, at han ikke havde det godt i skolen.

Selvfølgelig forlod han Sønderjylland før den værnepligtige alder, gik på sømandsskolen i Svendborg og blev senere dansk marinesoldat. I fuld uniform, kun med en civil overfrakke på, besøgte han sine forældre. Det var dødsensfarligt at rejse over grænsen på den måde, han var desertør og skulle som sådan henrettes ved skydning, i hvert fald officielt. På den tid var der

ikke noget, der hed pas, man rejste uden videre rundt i Europa hen over landegrænserne, og den dansk-tyske var ingen undtagelse. Men Peter var altså uden at tænke over det kommet godt over grænsen i dansk uniform. Som sømand kendte han alle verdenshave og lande og kom også tit til en tysk havn, hvor man i hans papirer kunne have set, at han var sønderjyde, men også det kom han godt fra.

Under verdenskrigen stødte hans skib to gange på en mine, den ene gang i Themsmundingen. Han var nede i maskinrummet, da det skete, og hans eneste kommentar var, at der blev et stort hul i skibet! I slutningen af krigen var han i New York som kok. Efter krigen kom han for sent hjem til at kunne få en af de stillinger, der passede til ham, han ville gerne have været havnemester i Sønderborg. I de ca. 10 år, han levede efter genforeningen, fik han aldrig noget rigtigt arbejde. Hans forhåbninger til livet kunne ikke realiseres, men hans fine og noble personlighed tog ingen skade, og han nagedes ikke af komplekser af nogen art. Han var taknemmelig og tilfreds med at slutte sit liv i sin kære hjemstavn, hvorfra han på grund af de politiske forhold var tvunget bort i sin tidligste ungdom.

Angående tysk administration i grænseområderne med fremmed befolkning har en af de største tyske videnskabsmænd i nyere tid, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (1848–1931) udtalt sig i sine *Erinnerungen*. Han var fra Posen og født lige ved den tysk-russiske grænse, hvor befolkningen var polakker. Han kendte også danske forhold – en bror havde været med i 64, og han var svigersøn af den berømte slesviger Theodor Mommsen (1817–1903), og han kunne læse dansk. Tysk administration, siger han, »war das Regiment aus der Ferne, Bureaukratie« (fjernstyrings-bure-

aukrati). Embedsmændene var ukyndige i det, de var sat til, og også i andre henseender ofte forkert valgt. Bismarck får en hel del af skylden. Om ham siger han: »Bismarck hat nur die Dinge aus der Ferne und durch fremde Brillen gesehen und manchmal Bestrebungen durch seine Worte unterstützt, die seiner eigenen Anschauung von preussischer Verwaltung wenig entsprachen« (Bismarck har kun set forholdene på afstand og gennem fremmede briller og undertiden ved sine ord støttet bestræbelser, som kun lidt svarede til hans egentlige syn på preussisk forvaltning).

Det var kun rimeligt, at de polske børn skulle lære tysk i skolen, men at de ikke lærte polsk, er ikke bare uretfærdigheder »meistens zugleich Dummheiten, die sich rächen müssen. Was ist es anders, wenn die Volksschule schliesslich vergass, dass das Kind zuerst seine Muttersprache ordentlich lernen muss, schon damit es eine zweite lernen kann. Also muss auch der Lehrer die Sprache des Kindes beherrschen« (i reglen samtidig dumheder, som må hævnne sig. Kan det kaldes andet, når folkeskolen til sidst glemte, at barnet først må lære sit modersmål ordentligt, allerede som vilkår for at det kan lære et andet sprog. Altså må også læreren beherske barnets sprog).

Det gjorde lærerne ofte ikke. Wilamowitz siger mange andre kloge ting om tysk-polsk. Interessant er det for eksempel, at han mener, at sydtyskerne var lige glade med den tyske østgrænse. »Ihnen ist noch heute (1928) der Verlust des deutschen Koloniallandes gleichgültiger als der von Samoa!« (For dem er endnu i dag (1928) tabet af det tyske koloniseringsområde (her menes de polsktalende tyske provinser) mere ligegyldigt end tabet af Samoa).

I Nordslesvig, tror jeg, ville danskheden have holdt sig, selv om hans reformønsker var blevet gennemført.

I skole i Ullerup 1906-1915

Det var mærkeligt at komme i skole. Læreren kunne ikke ét dansk ord og vi ikke ét tysk, og pædagogikken, man anvendte, kunne næppe være mere forkert, fordi staten opfattede tysk som modersmål; man tog simpelt hen intet som helst hensyn til, at det drejede sig om en dansktalende befolkning. Jeg husker tydeligt, at det mærkeligste af alt ved tysk var der, die, das – hvad skulle disse ord dog være godt for? Det må være gået op for læreren, at her var et problem, og derfor har han åbenbart spurgt degnen, der kunne bedre sønderjysk end tysk. Og så kom forklaringen: de tre ord svarede til dansk en og et. Lidt vejledning er der jo i denne halvforkerte forklaring, og derfor hjalp den på forståelsen.

Det bedste middel til at lære tyske gloser var nogle store billeder, opklæbet på karton. De blev hængt op over tavlen, og undervisningen kunne begynde. Bedst husker jeg et stort vinterbillede med skøjtølb på en bydam, omgivet af huse og træer, og mennesker i alle aldre var der. Lærerens første sætning var: Das ist ein Bild, og samtidig omkredsede han billedet med pegepinden. Vi forstod ham, og vi gentog sætningen. Og det er utroligt, så mange gloser, der er lejlighed til at lære på et sådant billede, dog kneb det noget at forstå, hvad ein Greis var! En gammel bedstefar stod nemlig og så på børnenes leg. Ordet olding findes næppe på sønderjysk, og hvis det fandtes, ville det have ligget uden for seksåriges ordforråd. Da et år var gået, og et nyt hold kom den 1. maj, spurgte jeg vigtigt en

dreng, som jeg kendte: Kannst du deutsch sprechen!

Pigerne gik otte år i skole og drengene ni år, og forbavsende få lærte at tale bare nogenlunde korrekt tysk i denne lange skoletid. En elev afleverede engang denne »tyske« sætning: »Wir können auch leicht verlesen, denn sie schneutzen« (selvfølgelig taber vi, for de snyder); Verlesen er det sønderjyske folees = tabe. Det ville sikkert være gået meget nemmere med engelsk, da det at lære gloser falder et barn meget lettere end at lære grammatik, som spiller en større rolle i tysk. Jeg mindes kun to, der lærte tysk nogenlunde godt. Tysk behandlede som før nævnt som modersmål, derfor fik vi aldrig en teoretisk forklaring på for eks. tillægsordenes bøjning – en sådan ville have hjulpet en del. Havde vi lært de forskellige led i en sætning, ville vi have haft langt lettere ved at forstå den rette brug af mir og mich. Den eneste teori, vi fik indprentet, var forholdsordene, som vi lærte på remse, og som derfor var den gren af den praktiske grammatik, som der blev syndet mindst imod. Ejendommeligt nok viste det sig, at flere af de tyskuddannede lærere, der efter genforeningen underviste i tysk, ikke var særligt egnede til det, fordi de stadig væk ikke kunne omstille sig til at undervise i tysk som et fremmedsprog.

Hovedfagene i skolen var religion, skriftlig og mundtlig regning og tysk. Alle andre fag blev skandaløst forsømt med undtagelse af geografi og tysk historie. Alle disse bifag var samlet i en stor bog, som kaldtes Realienbuch, men zoologien og botanikken blev der gjort meget lidt ved og fysikken og kemien slet intet.

Pædagogisk set var det mærkeligste fag fire timers religion på dansk! Her afslørede myndighederne en slem lækage i systemet. Når kort tid var gået, og vi kunne læse, benyttede vi uden videre en dansk bibelhistorie, den slesvigske salmebog og en dansk-sproget ka-

tekismus med tilhørende bibelcitater. Disse bøger betød uendelig meget, fordi de gav anledning til, at vi begyndte at læse dansk i al almindelighed. Udtalen var bogstavret med undtagelse af det bløde d; det var enten stumt som i ordet bud (Di ti bu) eller udtaltes nærmest som t, så ordene sagde og sagte udtaltes ens.

Bibelhistorien var afgjort det bedste fag i skolen; her havde degnen Peter Franzen sin styrke. Han fortalte altid det stykke, man fik for til næste gang, og han var grebet af det. Om lørdagen blev vi hørt i søndagens evangelietekst, og den skulle kunnes ordret. Her hjalp min mor mig undertiden. Hun huskede alle evangelietekster og den hele katekismus med Luthers forklaringer ordret fra sin egen skoletid; også mange salmer kunne hun.

Vi havde altid religion i første time, og skolen begyndte klokken 8, også om vinteren. Det var næsten helt mørkt i det store klasseværelse, da der ingen kunstig belysning fandtes. En god varme kom fra den store kakkelovn, hvor der fyredes med tørv, bølgebrænde og stenkul. (100 pund stenkul kostede 1 Mark). Der sad vi så, en lille sluttet kreds, lukket ind i varmen ude fra den lave nordiske vinterhimmel. Gnister fløj ud på kakkelovnspladen, og vi hørte den hyggelige buldren af bølgebrændet – og så fortalte degnen de gamle historier endnu en gang: om det lykkelige liv i Paradisets Have, straks derpå syndefaldet og brodermordet. – En bedre indførelse i livets vilkår kan ikke tænkes, og vi forstod meget mere, end vi kunne give udtryk for. Mest indtryk gjorde nok patriarkernes historie, især Jakobs og Josefs. Det kneb med at holde gråden tilbage, da Josef spurgte sine brødre: »Lever min gamle far endnu?« eller da senere Jacob siger: »Min søn Josef lever, jeg vil rejse til Ægypten og se min søn, før jeg dør.« Uden at tænke nærmere over det, vidste vi,

hvad faderkærlighed vil sige. Hvor følte vi ikke med enken i Nain, der havde mistet sin eneste søn og forsørger. En historie kan næppe fortælles bedre. Andre træk forbavsedes man over, og de kunne fremkalde nærliggende associationer. Hvordan kunne lille Benjamin spise syv gange så meget som de andre? Man fik mavefornemmelser, som når man hjemme blev tvunget til at spise vællingen op med tilhørende skindsætning!

Stort indtryk gjorde beretningen om Moses, der findes i en spånkurv ved Nilens bred. Hvordan turde Faraos datter handle imod faderens befaling? To synspunkter spirede ligesom frem, nemlig datterens moderkærlighed og omsorg for spædbørn, noget man var fortrolig med i forvejen – og så noget helt andet: var hun en af de piger, der kan sno deres strenge hr. fader om lillefingren? Jeg forestillede mig, at det alt sammen foregik en dejlig frisk sommermorgenstund i lidt vajende siv ved den blinkende flod. En stor mergeldam med lange siv i en af vore marker gav fantasien realisme.

Dog det mærkeligste af alt var, at Gud kun lod Moses se ind i det forjættede land, og uforståeligt var det, at han ikke selv skulle komme derhen, men altså kun se »Palmestaden« på afstand. Ærefrygt for det guddommelige opfyldte en, da der stod, at Gud selv begravede ham; »indtil denne dag har intet menneske kendt hans grav.«

Uforglemmeligt er også, at Jesus ikke sagde noget til Peter, da denne havde svigtet ham i Pilatus' gård, men bare så på ham; selvfølgelig måtte Peter gå ud og græde bitterligt. At Judas hængte sig, trængte ikke rigtig ind i én; var det fordi han havde svigtet og derfor fik sin fortjente straf? Mange andre træk kunne nævnes af al den virkelighedsskildring, som blev en del af ens tankegang.

Med en abstraktionsevne, næsten som den vi har i

vore drømme, gennemvandrede vi Kanaans land ned til Ægypten omkring Nilens bredder. De mange navne fra bibelhistorien som Jordan, Jerusalem, Bethlehem, Golgatha og Nilen hører til ens rigeste ordforråd også ved deres vellyd, men selvfølgelig først og fremmest ved det meget indhold, der knytter sig til dem. Det er ord, der ikke er lært, man har levet sig ind i dem. Sinai-bjerget, dette ord er bevaret i hele sin fylde i sindet, med sin magiske klang og alle sine associationer.

Bibelhistorien var ikke nogen stor bog, og når vi var færdig med Paulus' rejser, begyndte vi forfra med Skabelsen, og alt forblev lige godt; bogen tålte at blive gentaget en tre-fire gange. Heldigvis var den uden billeder, da disse dengang i regelen var kunstnerisk dårlige og derfor skadelige.

Også Luthers Lille Katekismus fik stor betydning. Flere af de ti bud er lette at forstå; således det syvende: Du må ikke stjæle. Tilegnelsen af dette bud blev rette-snoeren livet igennem. Da jeg var en otte-ni år gammel, var jeg sammen med en jævnaldrende kammerat inde hos bageren. Da så bageren hentede noget nede i bageriet, skyndte kammeraten sig at spise en smørkremskage, som var en af de dyreste. Jeg blev opfyldt af skræk, men frygtens art husker jeg ikke; helvedesskræk var det nu ikke. Når min fem år ældre bror og jeg var alene hjemme, så vi undertiden til mors skuffe med rosiner, mandler og kagechokolade i køkkenskabet. Med lidt dårlig samvittighed sagde jeg til ham: »Hør, er dette ikke at stjæle?« hvortil han svarede: »Nej, det er bare sådan at tage lidt!« Det drejede sig jo om familiens fælles ejendom – en ræsonnabel tankegang. Var der faldet æbler eller anden frugt ud på vejen, blev de taget; det var der ikke noget tyveri i.

Desværre kan jeg intet huske om det sjette bud, ri-

meligvis fordi det i forbindelse med storketroen var uforståeligt eller meningsløst.

Det ottende bud blev der gjort for lidt ved, kan jeg nok indse nu. Når man tænker på al den ondskabsfulde sladder, der daglig præsteres i det private og det offentlige liv, fristes man til at tro, at det er det bud, der overtrædes hyppigst.

Vi lærte selvfølgelig mange salmer udenad, men fik aldrig vanskelige udtryk forklaret. At vi læste selskabsplage for selvskabt plage, kan undskyldes. Bedst husker jeg anden strofe i Nu hviler mark og enge, hvor der står:

Hvor er, o sol du bleven
Dig natten har fordreven
Den blide dags uven.

Det var »uven«, der voldte vanskelighed, da rytmen kræver, at u er ubetonet og ven stærkt betonet. Sådan blev det læst, og derfor overhovedet ikke forstået. Særlig slem var salmen nr. 9: Vreden din afvend . . . Her bruges i første strofe udtrykket »hellig vredes brynde.« Jeg er 100 % sikker på, at degnen heller ikke forstod det. Da gik det legende let med nr. 3: Lover Herren, han er nær – men den er også af Ingemann, en af vore største verskunstnere.

Særlig travlt fik vi, når generalsuperintendent Kattan meldte sin ankomst for at holde visitats. Så skulle katekismen og en 30–40 salmer læres udenad. Det var en oplevelse at få besøg af denne betydelige mand, lille og sirlig, der ind i det lille lukkede landsbymiljø bragte et pust fra en større åndsverden. Der stod vi på kirkegulvet, alt foregik på dansk, og et lille klap på ens hoved varmede en helt ind i sindet. Jeg mindes ham nøjagtig, som han ses på maleriet i Slesvig Domkirke.

I den anden time havde vi regning, både skriftlig og

mundtlig. Hovedregningen især var god, fordi den på en udmærket måde skærpede koncentrationsevnen. Jeg forstår ikke, at man dengang kunne holde sammen på alle de tal i en sådan opgave. Et barn blev for eksempel sendt til købmanden for at hente varer. Vi fik at vide, hvad hver vare kostede pr. kg, og så skulle varens pris regnes ud, og til sidst skulle alle tal lægges sammen, og forbavsende mange klarede opgaverne. Ingen i familien skrev dengang noget op, og hjemme havde vi slet ikke papir liggende til huskesedler. En gammel fodermester, som man ville kalde meget ubegavet, kunne huske at tage en lang række varer med hjem fra købmanden, når han var på mejeriet med mælk, og min mor nævnte kun én gang alle varer. Huskeevnen var ikke ødelagt hos folk.

Regnebogssystemet var i fire bind, men det fjerde brugtes kun i sjældne tilfælde for de allerdygtigste, og her kneb det meget for degnen at klare opgaven. I det fjerde bind var der nemlig lidt Raumrechnen (geometri). I en af opgaverne skulle fladeindholdet af en komfurplade regnes ud; det kunne klares. Men så skulle de tre kogehullers fladeindhold trækkes fra, og så måtte opgavens løsning opgives. Degnen afsluttede vort besvær på flg. tysk: »Die Aufgabe geht nicht auf, das kann ich erinnern seit letztes Jahr!« Regnetimen blev i øvrigt ofte forstyrret af postbudet, der bragte avisen og en del reklamer, og så passede vi os selv.

Størst betydning ved siden af religion og regning havde den tyske læsebog og det tyske Liederheft. Her fandtes mange gode digte fra den tyske romantiks tid; mange af Schiller og de letteste af Goethe; for eksempel Der Taucher, Der Graf von Habsburg, Der Sänger og Erbkönig. Jeg mindes ikke, at poesien gjorde noget indtryk i salmebogen, men det gjorde den i disse digte. Og så var der brødrene Grimms eventyr, men ikke

et eneste af H. C. Andersen! Stort indtryk gjorde »Væddeløbet mellem haren og pindsvinet« med indlagt humor. Særlig lykke gjorde pindsvinefatters replik til mutter, da hun protesterer mod sin høje ægtefælle: »Halt das Maul Weib, das ist meine Sache. Räsønniere nicht in Männergeschäfte.« Denne sætning blev straks anvendt mod pigerne i det følgende frikvarter. Den bedste af alle historier var Kanitverstan, der står på højde med Andersens eventyr. Den var så god, så den trods sit vanskelige sprog blev forstået.

Læsebogen hed Schleswig-Holsteinischer Jugendfreund. Et ejendommeligt indtryk gjorde et læsestykke, der til overskrift havde Ein Arbeitstag aus dem Leben unseres Kaisers. Kejseren arbejdede fra 6 morgen »als erster Diener seines Staates« til langt ud på natten. Vi erklærede kort og godt indholdet for løgn og ikke uden grund. Læsebogen var stærkt nationalistisk og kejser-tro, og det var ikke noget for alle os dansksindede, som var det store flertal.

Lærerens opgave var at fortyske, og det mislykkedes grundigt.

Omkring 1960 besøgte Bodenhagen fra Kiel Ullerup; han havde som ung nybagt lærer været ansat i Ullerup Skole op til den første verdenskrig. Han fortalte, at han havde fået instruks om at fortyske. Da han nogen tid havde været ved skolen, fandt han ud af, at den fornuf-tigste tysker i byen var Cummerow, politibetjenten. Ham spurgte Bodenhagen til råds, og Cummerow svarede, at han endelig skulle lade folk i fred, så var de meget nemme at have med at gøre. Bodenhagen fulgte rådet og klarede sin opgave som lærer bedst af alle.

Modsætningen mellem dansk og tysk fandtes alle vegne, ikke mindst i skolen, og drillerierne var utallige. Den 27. jan. var kejserens fødselsdag, hvor vi kun skulle én time i skole, og degnen fortalte så om kejserens

mange gode egenskaber. Man ønskede, at vi skulle stille i pænere tøj, hvad vi selvfølgelig ikke gjorde. Kun et par tilflytterbørn sydfra havde søndagstøj på. Jeg husker, at degnen opnoterede antallet af festklædte, og det blev fortalt, at denne statistik blev indsendt til skolemyndighederne i Slesvig.

En del år tilbage før min skoletid var der om aftenen før den 27. jan. hejst et lille rødt-hvidt lommetørklæde op på flagstangen og den ene snor skåret over, så det ikke kunne hejses ned igen. Der blev sendt ilbud til smeden, der var dansksindet, og mærkelig nok havde han ikke tid til at komme før hen på eftermiddagen. Eleverne sad så og kiggede stjalent ud ad vinduerne, og for at de ikke skulle blive styrket i deres danskhed, blev de ret tætte rullegardiner trukket for, så alle sad i nærmest bælgmørke. Uhyggeligt var der også den dag, da der ikke var fyret i kakkelovnen – det drejede sig jo kun om en time, og degnen havde en stor vinterfrakke på. De to eneste billeder på væggen var af Wilhelm II og bedstefar Wilhelm I. Vi havde sådan en lyst til at slå glasset på billedet i stykker, hvad også engang skete, uden at synderen blev opdaget. I vore historiebøger var øjnene ofte kradset ud på kejserens og Bismarcks billeder, og det kunne ske, at en ny bog skulle anskaffes.

Engang blev der til den 27. jan. sendt to billeder, som skulle bruges til foræring til værdige elever. Det ene var Unser Kaiser in Jagtuniform i glas og ramme. Det ville vi alle gerne have – for glassets og rammens skyld. Det andet var et langt farvelagt billede af Der Kaiser mit seinen 6 Söhnen. Der stod de alle syv i en lige række, stramt i uniform med vinkelret Schnurrbart; dog ikke de to yngste, de havde endnu ikke fået skæg, forklarede degnen. Man fortalte, at man for at få Schurrbart lå med klemmer i overskægget om natten,

for at vinkelen kunne få de ønskede 90° ; desuden brugtes en pomade, der kaldtes Ungarische Bartwichse. Denne skægfrisur var højeste og flotteste mode dengang og findes især på soldaterbilleder. Dette kejserlige billede brød ingen sig om, da det ikke var i glas og ramme. Degnen var fornuftig nok til at give billederne til nogle tysksindede – den ene var dog lidt blakket, husker jeg.

Et eksempel på pædagogisk ufornuft er følgende. I geografibogen stod der et ganske kort stykke om Danmark, og ved afhøringen kom jeg til at gøre Danmarks areal mindre, end det var. Jeg glemmer aldrig den hånlige stemme hos læreren, da han sagde, om jeg ville gøre det lille land endnu mindre. Man tav indædt, og uimodtageligheden mod tysk påvirkning styrkedes.

Selvfølgelig havde vi, når vi nærmede os konfirmationen, en poesibog, og i en sådan havde den dygtigste elev skrevet:

På Jorden findes ej skønnere læ
End under det danske bøgetræ.

Degnen blev rasende, og den i øvrigt meget selvbevidste elev græd. Degnen skreg: Enten river du bladet ud, eller jeg sender det videre. Bladet blev revet ud.

Samme elev, der var meget landbrugskyndig og senere blev landbrugskandidat ved landbohøjskolen i København, roste dansk Ackerbau und Viehzucht. Dertil svarede læreren – den i øvrigt fornuftige Bodenhausen – Die Dänen können nur Kühe melken, die Deutschen können Waffen schmieden, og Krupp i Essen blev rost. Allerede dengang var man klar over det forfærdelige i en sådan selvros og militarisme.

Undervisningen på skolen blev ofte afbrudt, især i sommerhalvåret, fordi vi skulle hjælpe degnen; for ek-

sempel plukkede vi bær (ribs, solbær). Vi blev anbragt på stole med et fad i skødet, og degnen gik rundt og holdt opsyn. Han havde en mængde velplejede frugttræer, og i september-oktober plukkede vi æbler og pærer. Vi blev grundigt undervist i, hvordan det skulle gøres, så æblerne ikke blev stødt, eller vi ikke rev smågrene af ved plukningen. Ved den lejlighed fortalte han, at gråstenæblerne i Gråsten Slotshave blev plukket med handsker på og sendt til kejserinden. Meget af frugten blev pakket i kasser og på en lille trækvogn kørt til Avnbøl Station.

Der er ingen grund til at kritisere alt dette; vi havde godt af det, da vi knap nok havde gymnastik. Desuden betød det en oprejsning for de svagtbegavede elever. De var ofte de legemligt stærkeste og mest praktiske, og de trængte til for en gangs skyld at føle sig ovenpå ved praktisk og nyttigt arbejde og ikke kun ved slagsmål. Også degnens og skolens brænde bar vi på plads i juni måned, når træet var godt tørt.

Om sommeren var den store brændselskasse med låg ved siden af kakkellovnen tom, og så kunne det ske, at en af os af de andre blev puttet i kassen; en satte sig så på låget, og den arme dreng slap ikke ud igen, før han havde lovet bod og bedring for en »forbrydelse«, han i virkeligheden slet ikke havde begået.

Jeg husker en stor og kraftig ubegavet dreng, som vi en måneds tid eller så var meget onde ved – ganske uden grund. Når timen var forbi, løb den arme dreng ud og stillede sig op foran en mur for at have ryggen fri, og så stod vi alle omkring ham og tildelte ham knubs. Når skolen var forbi, løb han ud af klassen og hjem, og heldigvis kunne han løbe fra os alle sammen. Da nogen tid var gået, var alle trætte, og drengen fik fred, men læreren burde have grebet ind.

Den eneste fest om året på skolen var julefesten. Vi

havde alle lidt penge med. Som en af de bedrestillede gav jeg 1 Mark! For de indsamlede penge købte degnen så gaver og juletræsdynt. Gaverne blev fordelt ved lodtrækning; vi dansede om juletræet, fik lidt spise- ligt og sang de sædvanlige julesange, både de danske og tyske.

Hvert år var vi på en lille udflugt. Jeg husker såle- des, at vi alle gik til Ballebro og sejlede med damperen til Åbenrå og derfra kørte vi med »æ Kleinbahn« til Knappen, hvor vi købte sodavand til vor medbragte mad. Degnen gik foran, og lærer Godbersen som sidste mand passede på, at ingen blev borte. En anden ud- flugt gik helt ud til Højer-Sluse.

En vinterdag marcherede vi alle til en lille sø – Lund- sø – i udkanten af sognet for at løbe på skøjter eller glide på isen. Ved en sådan lejlighed fik jeg altid en 10 penning med til en »tut bom« (en pose bolsjer).

Et par gange, når der lå et passende lag sne, kom by- ens bønder med deres kaner, og vi fik en lang og dejlig kanetur i omegnen.

Helt forskellig fra i dag var elevernes afstraffelse. Der gik ikke én dag hen, uden at en fik af spanskrøret, og strengt taget skulle hvert tilfælde indføres i en af- straffelsesprotokol, kaldet Das schwarze Buch. Det blev dog kun gjort i særlige tilfælde og følte meget grave- rende. Das Schwarze Buch var en stor autoriseret proto- kol, »entworfen von M. Thurm, Lehrer«. Den var trykt i en by i Harzen. Bogen var udarbejdet med tysk grun- dighed. Beskrivelsen af hvert tilfælde strakte sig hen over to sider, inddelt i otte rubrikker: løbenummer, barnets navn og alder, afstraffelsens datum, Art der vollzogenen körperlichen Züchtigung (Züchtigungsmi- tel, Strafmass etc.). Den næste rubrik var den interes- santeste: Kurze Begründung der Notwendigkeit der vollzogenen Züchtigung. Så en rubrik til lærerens navn

og til sidst plads til særlige bemærkninger. En sådan protokol er bevaret fra Ullerup skoles anden klasse, altså for elever fra ca. 6 til 10 år.

Ved århundredskiftet havde Ullerup skole en degn, der hed Schmidt, en fin og retfærdig mand, der ifølge protokollen kun har slået én gang: en dreng, der har mishandlet en anden, har fået fire slag »med et tyndt spanskrør.« Schmidt rostes af alle, og man fornemmer, hvor svært han har haft ved at skulle slå. Dette var ikke tilfældet med de andre lærere. En tyrann var Jensen, Schmidts efterfølger, men han har overhovedet ikke brugt protokollen, den ville også hurtigt være blevet fyldt!

Slagenes antal varierede fra 2 til 8 slag, og det er den eneste oplysning til 1909. Efter den tid tilføjes der, hvor man har fået kløene (»auf den weichen Körperteil, »auf das Gesäss«, pigerne fik »in die Hände«.«) Mange drenge afbødede slagenes virkning ved at putte den 32-sidede og opslåede katekismus ned i bukserne. På den måde gjorde bogen praktisk nytte. Da en dreng engang havde stoppet en tørv ned, blev han straks afsløret, og under klassens munterhed sendt hen til tørvekasen for at lægge den tilbage. Straffeprotokollen er med visse mellemrum blevet revideret af »Kreisschulinspektor« Deiss, og da læreren et par steder har glemt at skrive, hvor synderen har fået slagene, har Deiss ud for dem skrevet »wohin?«. Skoleinspektøren kom selvfølgelig uanmeldt, men ikke nok med det: han kom ad en sti fra Avnbøl Station og var i stand til uset af nogen pludselig at stå i klassen.

Årsagen til afstraffelserne er de sædvanlige: dovenskab (evt. »vedvarende dovenskab«), løgn og ulydighed. Tre piger har hver fået tre slag i hænderne, fordi de har spyttet i hinandens huer. En anden pige har brugt skældsord om læreren osv.

Mærkeligt nok har læreren også taget sig af synder, begået uden for skoletiden. En dreng har fået klø, fordi han er gået ind i andre folks haver »und ihnen den Grünkohl abgeschnitten«. Samme dreng »hat einer jungen Frau unzüchtige Worte nachgerufen« – Som man vil forstå et broget synderegister!

Mit navn findes ikke i denne protokol, men det må have været i en anden, som åbenbart er gået tabt. Jeg husker i hvert fald bestemt at være blevet skrevet ind. Jeg var vel en otte år gammel og skulle efter skoletid fra fire til fem i danseskole i kroen lige ved skolen, men p. gr. af for mange fejl i et diktat skulle jeg »sidde efter« sammen med en fem-seks andre. Jeg spurgte far, hvad jeg skulle gøre. Han sagde, at jeg bare kunne gå i danseskole. Det gjorde jeg, men det kunne han sagtens sige. Da jeg kom hjem, gik jeg lang tid rundt ude i haven, gik til sidst om bag et stort lindetræ, lagde panden i mine foldede hænder mod stammen og bad i én lang gentagelse: »Gud Herren, jeg beder Dig om at hjælpe mig.«

Næste morgen var der dødsstilhed i klassen, og mange så stjalent og medlidende på mig, da lærer Godbersen kom ind. Vi havde meget passende religion, og det første spørgsmål i timen var: Hvis man siger til en, at han skal gøre det og det, og han ikke gør det; hvad kalder man det? Ulydighed! råbtes der nærmest i kor. Næste spørgsmål: Vi I nævne et eksempel? Svaret blev, at jeg gav mig til at tudbrøle. Uforglemmelig er lærerens »venlige« sadistiske henvendelse: Kom op til mig. I yderste nød prøvede jeg på at afværge det uundgåelige ved at sige, hvad min far havde sagt. »Din far kan stille sig på hovedet; ingen konge har noget at sige over mig!« Og så gik det løs. Jeg gjorde modstand og fik ved den lejlighed mine små skaftestøvler pudset rene op ad lærerens bukseben. Da eksekutionen var for-

bi, spurgte Godbersen klassen: »Hvor mange slag fik han?» »Fünf«, råbte man i kor, og så skrev læreren, der var rød i hovedet af anstrengelse, det hele ind i den sorte bog.

Men nu skal jeg skynde mig at tilføje, at Godbersen ikke var nogen dårlig lærer, og at vi har haft mange gode timer hos ham. En sådan børnemishandling, for det var det, var almindelig dengang og opfattedes ikke som sådan, men som en nødvendighed i opdragelsen. En psykolog vil vel spørge om, hvilke spor sådanne tilfælde har efterladt, og om de stadig mærkes. Tilsyneladende kun på én måde. Jeg drømmer stadig med skræk i sindet, at jeg kommer for sent i skole!

En del børn fra dansksindede hjem fik lidt undervisning af forældrene; det har jeg aldrig fået, men jeg læste meget. Vi holdt Flensborg Avis, der dengang var Nordslesvigs mest udbredte blad, og hvis holdning til det nationale tiltalte os mest. Og så var der endelig ugebladet Hjemmet med tegneserierne Knold og Tot osv. Foran i bladet var der udmærkede artikler rundt omkring fra, bl. a. skrev orientlisten, professor Johs. Østrup meget. Han evnede som få at fortælle om sin videnskab, så alle kunne forstå det. Vi lånte meget få bøger i Sprogforeningens bibliotek – de var også tit så slide og uappetilige.

Vi havde selv bøger i massevis, kan jeg godt sige, nemlig fra det mærkelige Kunstforlaget Danmark. På anden side i Hjemmet var der meget tit en stor helsides annonce, hvor et eller andet skulle »gættes«. Det var meget lette opgaver, som alle magtede! Gættede vi rigtigt, kunne vi ganske gratis få tilsendt for eksempel ti bøger i hæftet stand. Men alle ønskede indbundne bøger »i pragtbind« og betalte så indbindingen, som var meget billig. Engang var der et helt digt, hvor man skulle gætte de sidste to ord. De sidste linier lød sådan:

Danmark, som giver dig alt, hvad du søger,
Favnen fuld af

Det var ikke så vanskeligt at finde ud af, at der skulle tilføjes: billige bøger.

Der var Ingemanns historiske romaner og hans fortællinger; Kaptajn Marryat i 10 bind, og de var illustrerede; hans roman Nybyggerne i Kanada kunne jeg næsten udenad. Endvidere Jules Verne, Aladdin, Walter Scotts romaner og mærkelig nok den svært tilgængelige Labyrinthen af Jens Baggesen og endelig Andersen-Nexøs Pelle Erobreren. Under og efter verdenskrigen fik vi Grundtvig i 10 bind og det bedste af alt: Store Nordiske Konversationsleksikon, redigeret af P. A. Rosenberg – efter min mening det bedste folkelige leksikon, der er udgivet på dansk, indbundet i brune bind, tegnet af Joakim Skovgaard. Jeg har tilbragt mange timer med at læse i dette store værk – især om digtere.

Jeg ved ikke, hvor mange der her i Sønderjylland har købt forlaget Danmarks bøger; for mig har de haft stor litterær og sproglig betydning.

1914-18

Jeg husker tydeligt de varme augustdage i 1914; vi stod en flok oppe i byen ved kirkekreusens port. Det var allerede mørkt, og fotograf Bartram stod og rev tændstikker af for at se, om der var noget nyt – det var der. På en lige opklæbet plakat stod med store bogstaver: Mobilmachung – den frygtede plakat, der betød, at alle våbenføre mænd skulle melde sig på en fastsat dag i Flensborg. Her på den gamle banegård, der lå der, hvor nu rutebilstationen Zob er bygget, holdt de lange militærtog. Soldaterne hang ud ad vinduerne i jubel og gråd. Forelskede piger stak små buketter i geværløbet, mødre, unge koner og børn græd – og så satte toget sig langsomt i bevægelse med det kæmpestore lokomotiv foran, for til sidst ubønhørligt at forsvinde om hushjørnerne; mange havde set hinanden sidste gang.

Som bekendt vandt tyskerne i begyndelsen store sejre, og de få tysksindede i vor by jublede. Den gode gendarm Cummerows kone, der var ikke så lidt fanatisk, gik langs gaden og bekendtgjorde i ét væk – ifølge telegram til posthuset – »Antwerpen ist gefallen.« En ung krigsgal gendarm, Pein hed han, »afsendte« sine breve hjem fra Paris! I skolen hængte degnen et kort op over krigsskuepladsen og angav frontstillingen med nipsenåle, som hver morgen blev reguleret længere ind i Frankrig. Da krigens første store vendepunkt så indtraf i slaget ved Marne, forsvandt kortet en skønne dag, og Pein sendte nu sine breve hjem fra »Umgegend von Paris!« Så vidt jeg husker, gik det ikke med det samme op for folk, at Marneslaget betød et stort ne-

derlag for tyskerne. Et lille lyspunkt for os dansksindede børn var det, at det gav mange fridage, da sejrene jo skulle fejres!

Et godt begreb om, hvor hårdt krigen ramte, får man ved på alle kirkegårde i Nordslesvig at se på antallet af faldne på mindestenene.

Ullerup Sogn havde små 2000 indbyggere. Hvis man så regner med, at halvdelen var mandkøn og af dem så igen halvdelen i den våbenføre alder, altså højtregnet 500, og man så på mindestenen læser 72 navne, vil man let kunne regne den store procentdel ud, som aldrig vendte hjem. Og så var der de mange sårede, deriblandt de hårdsårede, der blev invalider.

Den første jeg husker, der faldt, var min kusines mand Martin Jørgensen fra Blaakrog. En aften sidst i august sad vi alle i stuen om det store bord, undtagen min ældste søster, der var i byen. En hul blæst hørtes svagt fra de fire høje lindetræer på gårdspladsen uden for vinduerne. »Kom der ikke nogen.« »Jo,« sagde en anden. Det var min søster, men skridtene var os ubekendte, og yderdøren blev uregelmæssigt revet op, og stuedøren lukket op på vid gab, og forpustet sagde hun: »Martin er faldet.« Det er nu snart 60 år siden, men jeg husker det i alle enkeltheder. Hele min opmærksomhed var rettet mod min far, der sad i den store sorte voksdugsbetrukne sofa og læste avisen. Han lagde brillerne hårdt ned på bordet, stod op og gik hurtigt frem og tilbage på gulvet for ved legemlige bevægelser at afreagere. Godt et halvt år senere faldt min søsters mand i Frankrig. Det var i juni 1915 i det blodige slag ved Verdun. Vi fik mange mærkeligt modstridende beretninger om ham. Først at han var savnet, så at han var faldet og endelig, (som det lidt senere skulle vise sig at være en fejlagtig) meddelelse, at han var i fransk krigsfangenskab. Min søster og vi andre

med blev så glade – hun sang fra morgen til aften; men snart vendte sorgen tilbage.

Min bror Jørgen Beck, der gik på musikkonservatoriet i Flensborg for at uddannes i violinspil, kunne også snart ventes indkaldt; han var tyve år i 1915. Men han kunne slet ikke tænke sig at blive tysk soldat, og derfor blev et flugtforsøg over grænsen omhyggeligt planlagt ved hjælp af nogle bekendte, og alt så ud til at lykkes. Men ved grænseovergangen fik han samvittighedsnag. Var det ikke forkert at svigte – ikke Tyskland, men alle de andre dansksindede sønderjyder. Han gik længe rundt uden at tage beslutning og blev derfor naturligvis grebet af en af de mange vagtposter og ført til fængslet i Åbenrå.

I breve efter fængselsopholdet har han nærmere fortalt om arrestationen. En brutal vagtpost gik bagefter ham og skreg: »Gehen Sie gerade aus, oder ich schiesse Sie von hinten nieder.« Et andet sted skriver han: »Jeg husker, da jeg blev taget ved grænsen, jeg var i dødsangst de første dage derefter for den kugle, der skulle skyde mig.«

Han kom for retten i Flensborg, men blev ikke dødsdømt, da man fornuftigvis ræsonnerede, at man ikke havde råd til på den måde at miste så udmærkede mænd. Han fik 12 måneders strengt fæstningsfængsel. Først var han i Spandau; senere blev han overført til ungdomsfængslet i Plötzensee, der ligger et par kilometer derfra.

Da han havde været i fængsel en kort tid, indsendte han en ansøgning til Flensborg om at få straffen nedsat – han ville hellere til fronten. Det lykkedes; den blev forkortet til tre måneder. Der har næppe været nogen udenforstående, der har hjulpet min bror med at få en så kort straf og bare efter tre måneders forløb komme på fri fod. Det kunne have været oplysende at

vide, hvad han har skrevet i brevet til retten i Flensborg. Mærkeligt og uforklarligt er det.

I fængslet blev han ikke direkte mishandlet – så barbarisk blev man først i den anden verdenskrig; men fængselskabet var hårdt, og i fængselstiden fik han kun lov til at skrive fire breve hjem på tysk. Der var streng censur; i det sidste brev siger han, at det er forbudt at fortælle »om livet i fængslet«.

Det værste var måske ernæringen. Om morgenen fik de 100 g brød og middag og aften en tynd kartoffelsuppe. Og så var han hele tiden plaget af sygdom. En stor byld på underlivet skar lægen af med en barberkniv. Han havde ustandseligt ondt i øjnene og en tid også mellemørebetændelse. »Om aftenen blev vi spærret inde i et net af jern, hvor der kun lige kunne stå en seng, hvis man kan kalde det en seng.« Lige over ham var der spændt et jernet, så han ikke kunne sidde op i sengen, og sådan lå han med heftig ørepine. »Det eneste, jeg kunne, var at rukke frem og tilbage med hovedet af smerte, og så plagede sulten mig; det var lange nætter. Den eneste trøst var at tænke på jer derhjemme og på min violin.«

I et af brevene skriver han:

»Ak, der er kun gået to måneder af min straf . . . jeg er omgivet af et jerngitter, der skiller mig fra friheden, og mit hjerte står ligesom stille, når jeg nu mellem jernstængerne kan se månen skinne så klart på himlen derude . . . jeg drømmer om min violin hver nat, kunne jeg blot udføre det på den, som jeg i tankerne eller halvt i drømme kan høre.« Senere har han skrevet om, hvordan det var lykkedes ham at få en stor sikkerhedsnål med ind i fængslet. Han mente på den at kunne fremkalde et par toner af Dejlig er jorden.

I mange breve omtaler han sine fingre, der bliver stive og derfor mindre egnet til violinspil, og han er

fuld af angst for at blive såret i hånden og så ikke mere kunne spille. »Har jeg fået evne til at spille,« siger han, er han sikker på, at »al den modgang, jeg har oplevet, må have lutret mine følelser sådan, at det må kunne høres på min violin.« Alle lidelser, han har gennemgået, har derfor ikke været forgæves. I et andet brev skriver han: »Kan jeg ikke mere komme til at spille på den dejlige violin her på jorden, da vil jeg lære videre hos Gud, for spille på violin, det vil jeg.«

Mange er de breve, hvor han søger trøst i kristendommen, men når han oplever al den råhed og brutalitet omkring sig, kan han tvivle, for eksempel i et brev skrevet langfredag 1916: »Hvad skal jeg mene om påskens betydning og alt det med langfredag.« Men i regelen er kristentroen hans trøst. Han taler ofte om, at han ikke er energisk nok med at tro, og nævner et eksempel, der i troværdighed og ægthed kunne være hentet lige ud af H. C. Andersens dagbogsoptegnelser fra ungdommen: »Midt i Fadervor kan jeg gribe mig selv i at tænke på, hvad postbudet kan tænkes at komme med den næste dag! Om natten kan der være øjeblikke, hvor jeg er fortvivlelsen så nær, at jeg er bange for at miste forstanden, og så lige efter er jeg fyldt med så dejlige følelser, som kun kan komme fra Gud, og som kun nøden og fortvivlelsen kan føre med sig – jeg kan slet ikke forklare disse dejlige øjeblikke med ord.«

Som medfange havde han en tid en søn af den franske minister Delcassé, der blev lidt bedre behandlet end de andre, han havde således en tjener hos sig.

Han var også sammen med en, der talte dansk. »Da jeg forlod fængslet, græd han, og I kan tro, det glemmer jeg aldrig.«

Da Jørgen var kommet ud af fængslet, blev han sendt til Sachsen til videre uddannelse, og efter et par

måneders forløb kom han til Vestfronten, hvor han faldt i juli 1916.

Efter frigivelsen nærmede kejserens fødselsdag sig den 27. januar, og den glædede han sig til – sikkert eneste gang i sit liv! – fordi han på den dag håbede at blive benådet, og skete det, skulle han behandles som alle andre. Det ydre tegn på, at han endnu var en »forbryder«, var, at han ikke måtte gå med kokarde. Om han nåede at blive benådet, ved jeg ikke, men straks han kom til kasernen, sagde hans major til ham, at han straks skulle sy kokarden på, og hvis nogen spurgte, hvor han kom fra, skulle han bare sige, at han havde ligget på et lazaret. Resten af straffen skulle nok blive ham eftergivet. Mange desertører havde fået op til 18 år. På samme vis blev han behandlet af underofficeren. Det var velgørende at møde to så fine mennesker.

Et par gange i brevene dukker humoren op. En nat var det således bestemt, at alle skulle på en lang og besværlig natøvelse, men så øsregnede det, og Jørgen sagde så til sine tysksindede kammerater; »Nu kan I nok se, at Bismarck har ret, når han siger: Gott ist mit uns!« Humor er der også i følgende: »Nu skal vi hente middagsmad, og jeg har kogt kartofler i kaminen og så tager jeg alt kød, som er i vællingen (!), og smørret, som er harsk, altså kartofler, smør og kød hakker jeg sammen og steger det i Kochgeschirrdecklet (!), og så spiser jeg.«

Men ellers tog det rå levned ved fronten hårdt på ham, og et sted spørger han: »Hvordan kan man midt i krigens råhed endnu snakke om menneskerettigheder og menneskelighed.« Dybt indtryk gjorde det på ham, da en af hans kammerater sagde: »Der Krieg ist ganz schön, bloss nicht der verdammte Heldentod.«

For at uddannes i skarpskydning blev han en tid for-

flyttet, og midt i al elendighed har han haft kræfter til at glædes over det smukke landskab, de kørte igennem i Thüringen og Sachsen: »Høje bjerge med vandfald, der glimter i solen, og fjelde af granit i alle farver.« I Erfurt har han lagt mærke til de store gartnerier, hvorfra vi i mange år fik havefrø tilsendt, bestilt efter store farvetrykte kataloger. I byen Mittweida mindes han sin farbror, der også hed Jørgen Beck, hvor han i byens teknikum havde været godt på vej til at blive ingeniør. Han var død i en ung alder af tuberkulose, før han var blevet kandidat.

Så i juli 1916 kom vore breve tilbage påtrykt *savnet*. Senere kom flere højst forskellige meddelelser. På et brev stod, at han var død på et lazaret i Köln. Lidt senere det frygtede »Den Heldentod für Kaiser und Vaterland gestorben.« Dette brev kom på en regnfuld dag. Da jeg hen på eftermiddagen kom hjem fra skole og gik ind på gårdspladsen og som sædvanlig ventede, at min mor sad ved det ene vindue og en af pigerne ved det andet, var alt tomt. Med bange anelser forstærket af den triste regnvejrsdag gik jeg ind i huset. Grædende fortalte min far om brevet. Dørene i huset stod åbne, og alle gik rundt i stuerne og græd, ikke mindst min ældste søster, hvis mand var faldet året før.

Og nu kom der en mærkelig tid. I et par år håbede vi, at han skulle komme hjem; det var alle de forskellige meddelelser, der skabte usikkerhed. Han kunne for eksempel være i Nordafrika som krigsfange. En nat havde min mor drømt, at han var fange på Madagaskar. Hun spurgte mig straks om morgenen, hvor det lå. Præsten forsøgte at trøste og sagde til hende, da hun fortalte om sine drømme: »Jamen madam Beck, i Bibelen går drømmene ofte i opfyldelse, hvorfor så ikke også her?«

Kriegsministerium.

Zentral-Nachweise-Bureau.

Berlin NW. 7, den 29. August 191
Dorotheenstr. 48.

Herrn

Landmann Peter J. B e c k ,

U l d e r o p
Krs. Sonderburg

3629 J5/1 7. NB.

Das Kriegsministerium Zentral-Nachweise Bureau bedauert Ih-
teilen zu müssen, dass sich die Nachricht vom Tode des Ldatm.N
gen B e c k , 3.Komp. Res.Inf.Regt.82, geboren am 28.1.1895 zu
erop, Krs. Sonderburg, leider bestätigt. Derselbe ist am 9.7.1
Bischee den Heldentod für Kaiser und Reich gestorben.

Mit der Versicherung aufrichtiger Teilnahme

J. A.

*Min brors dødsattest fra det tyske krigsministerium. (Min fars
mellelnavn er Christiansen; der skulle have stået C. og ikke J.).*

Jørgens violin havde min far gemt hen i sengetøj i
en stor kiste på loftet, hvor den lå tørt og godt og in-
gen skade kunne tage. Han gik tit op på loftet for at se
til den. Engang kom han hurtigt ned ad trappen og
fortalte forskrækket, at det var, som om Jørgen havde
stået lige bag ved ham og sørgmodigt havde betragtet
sin violin.

Andre og jeg selv husker Jørgen som en munter
dreng fyldt med mange sjove påhit. I skolen fik elever-
ne engang opgaven for at skrive alt, hvad de kunne
– ich kann lesen, ich kan spielen osv. Jørgen skrev kun
én sætning: »Ich kann alles,« og det gav selvfølgelig
klø.

Det forekommer mig, at hans breve kaster skarpe

strejflys ind i et menneskes følelsesfuldt – betonede sind og dets konfrontation med en krigs barske virkelighed.

De fleste fortalte meget lidt om livet ved fronten. Mange oplevelser var så stærke, at flere af de hjemvendte allerede døde i halvtredsårsalderen; så var hjertet slidt op, fordi de i tankerne og drømmene så ofte havde genoplevet de værste grusomheder. Jeg har således hørt om en mand, der ikke kunne glemme en modstander, han havde dræbt i en bajonetkamp.

Men krigen førte meget andet med sig. En begivenhed, af mindre vigtighed ganske vist, husker jeg meget nøje, da jeg selv tog aktiv del i den. På grund af metal-mangel skulle alle kirker, der havde to klokker, aflevere den ene til krigsformål. Det blev i alt til 44. Af dem var den ene fra Ullerup Kirke. En sagkyndig kom fra Sønderborg, og min far, der var menighedsrådsformand, og en russisk krigsfange, Timofé, der var karl hos os, og endelig jeg som mindreårig hjælper, skulle hjælpe til. Et par bjælker blev stukket ud af den ene tårnluge, og klokken, der var skruet løs og sænket ned på de to bjælker, blev skubbet længere og længere ud på bjælkerne. En del mennesker havde samlet sig på kirkegården for at se den falde. Det gav et sus i luften, og en mærkelig skinger klang hørtes, da den rørte jorden. Den var så tung, så den gravede sig halvvejs ned i den hårde gangsti. »Så nu taber tyskerne krigen,« erklærede Timofé. Vi havde et slæb med hjemmefra, som ellers blev brugt til at transportere store marksten bort med. På det blev kirkeklokken løftet op. Maler Clausen kom og malede Ullerup på den, og fotograf Bartram fotograferede den.

Efter krigen indsamlede en komité penge, så de 44 klokker blev erstattet med nye. En kyndig mand kom

med stemmegaflen for at bestemme den gamle klokkes klang, så den nye kunne harmonere med den. Indskriften på den nye kirkeklokke i Ullerup forekommer mig at være en af de smukkeste, skrevet af Helge Rode:

Dansk var min sang ved kvæld og gry.
De dræbte mig, jeg sang på ny.

I et digt, »De kvalte Klokker« har Valdemar Rørdam smukt givet udtryk for, hvad mange sønderjyder følte:

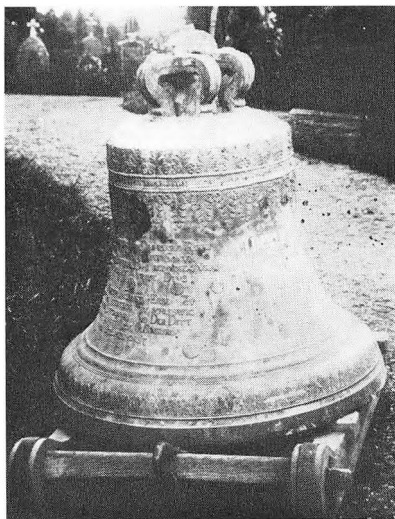
Stjæl dem! Kvæl dem! – De blev stjålet,
de blev slængt i smeltebålet,
sammenstøbt med morderstålet.

Da tav kejserens kanoner.
Da brast alle Tysklands kroner.
Men de kvalte klokker toner.

Eders døde under mulde,
Eders frelste ved tilfulde:
Vi har sunget det, vi skulle.

Levnedsmiddelproblemet i hjemmene var langt det største problem, især i krigens sidste år. Næsten alt var rationeret. På landet var der næppe nogen, der led nød. Der var meget strenge straffe for overtrædelser af forordningerne, men til sidst blev de overtrådt af alle. Enkelte gange gav man en lille ekstra ration til dem i byerne, da man fornuftigt nok ræsonnerede, at man snød på landet. I sådanne tilfælde blev lovene nærmest umoralske. I Sønderborg amt var det forbudt at bage, men det blev naturligvis ikke overholdt. Min far havde flere år før krigen fået installeret en benzinmotor til at trække tærskværket med, samt en lille kværn, og den

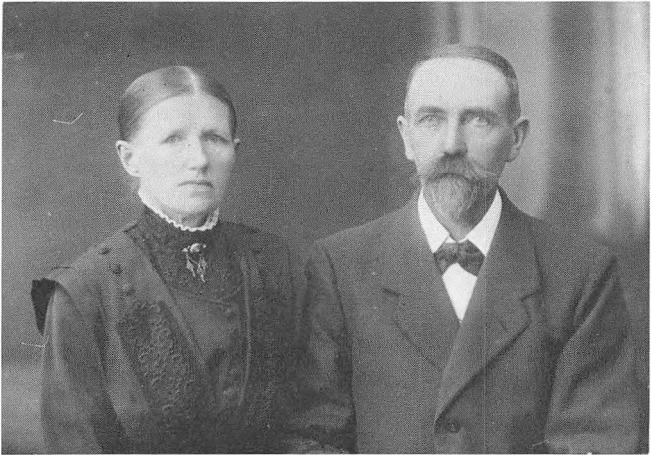
Ullerup gamle kirke-
klokke anbragt på vort
»slæb«. Fotografi af
Bartram.

»Fædde Pede«.
Min fætter Peter
Christiansen fra
Blaakrog i dansk
marineuniform.

*Min bror Jørgen Beck,
20 år gammel, foto-
graferet lige før han
blev indkaldt
til soldat 1915.*

Efter Jørgens ønske blev mine forældre fotograferet 1916 – de så sjældent så alvorlige ud. Billedet af dem havde han altid med sig. Fotograf Kreutzfeldt, Sønderborg.

gjorde god nytte for mange under krigen. Benzin, der var strengt rationeret, fik vi fra Flensborg for tærskningens skyld. (I krigens sidste år var den uren og lignede saftevand, så motoren skulle ofte renses). Af malet hvede blev det fine mel sigtet fra, så det udmærket kunne bruges til franskbrød, og mange kom og fik malet. En dag stillede gendarm Cummerow og skulle hente et stykke af kværnen, så vi ikke kunne male. Han tog en rem, da han så, at dem havde vi to af! Med remmen under armen gik han så med ind for at få kaffe, og ved bordet bad han om 25 pund byg til en gris, han havde hjemme. Det fik han, og min far lovede samtidig, at han nok skulle male byggen! Da grisen senere blev slagtet, spurgte hjemmeslagter Peter Nissen, hvad den var blevet fedet med. »Med pærer,« svarede fru Cummerow. Peter Nissen så forstående på hende og sagde: »De hæ væt nowe goj.« Hver familie måtte kun slagte én gris om året, og en mand i sognet, Faurholm, var ansat for at kontrollere, at det gik rigtigt til. Han fortalte, at han et sted under kontrollen ganske rigtigt fik forevist den slagtede gris, der i køkkenet hang under loftsbjælken. Men også det spaltede svinehoved, samt lever og nyrer skulle kontrolleres. Her lå ganske rigtigt to halve svinehoveder, men begge venstre halvdel! Men Faurholm lod som ingenting. Ved en lignende lejlighed sagde en tysk soldat: »Merkwürdig, dass ein Schwein vier Nieren hat.«

Vi havde hjemme en lille gulmalet fjedervogn med to agestole; den bageste var taget af, og i dens sted lå en gammel plov, som folk måtte tro skulle repareres hos smeden. Foran den forreste agestol var der spændt et stort læder af tynd oksehud, som man stak benene ind under, det var jo tit koldt. Med den vogn blev jeg sendt ud til folk med levnedsmidler, især malet korn, som lå ved siden af mig under læderet, så der var in-

gen, der kunne se, hvad jeg kørte med. De mest lovlige i sognet var uden tvivl pastor Jebesen og hans kone. Men heller ikke de kunne klare sig, så pastor Jebesen bad om lidt mel og andre ting. Da jeg kom ned i præstegården, viste præsteparret sig straks i døren, og pastor Jebesen bar resolut tingene ind. Men jeg glemmer aldrig synet af fru Jebesen. Hun stod i døren med sammenlukkede hænder trykket ind mod brystet, fuld af angst og sorg over, at det var nødvendigt at omgå loven, som de indtil nu så samvittighedsfuldt havde overholdt. Hun var høj og statelig, og de snehvide hår (hun nærmede sig de 70) var delt ved en lige skilning midt på hovedet og svagt bølget. Den situation burde have været malet.

Folk gemte tingene de særeste steder: i hemmelige rum, under hugget kvas, i halm, i gamle mælkejunger, der blev gravet ned osv. I skolen fortalte en dreng, at han vidste et godt sted, nemlig i bistaderne; så var alle klar over, hvor deres gemte sager lå! Flere gange var der revision; den fandt som oftest ingenting, da revisionsmedlemmerne blev godt beværtet og også fik lidt med hjem.

På Nørremølle (H. P. Hanssens fødested) mødte således en dag en tre-fire militærpersoner. Fru Dorothea serverede en god æggepandekage og andet godt, og efter endt traktement sendte officeren de menige soldater ud med ordren: ordentlich suchen, aber nichts finden. De menige for så rundt i kornlader og stalde og stillede lidt senere hos officeren efter samvittighedsfuldt at have udført den givne ordre. »Haben Sie was gefunden?« spurgte officeren og fik omgående det forudbestemte svar: »Nein!« »Gut, dann gehen wir weiter.« Min svigerfar, der var meget dansksindet, og en anden fra sognet var sat til at vise den militære ekspedition vej, og da selskabet forlod Nørremølle, spurgte office-

ren min svigerfar, om der var mulighed for at fortsætte på den vis. Det mente han, da de det næste sted kom ved kaffetid, og så nærmede tiden sig til aftensmad. På et lille landsted i udkanten af sognet reviderede ikke andre end min svigerfar og hans ledsager. Konen, der var alene, kendte dem ikke, og da de nærmede sig gården, sang hun af fuld hals »Die Wacht am Rhein« for at formilde de formentlige tyskere. Det afsløredes hurtigt, at alle var dansksindede, så solosangen havde fået fejl adresse. I øvrigt underrettede man hinanden pr. ilbud, når en revision var i farvandet.

Det blev også forbudt kagekonerne at gå rundt med de to store kurve, som de bar i et åg, der var lagt over skulderen. En ældre dame mener at kunne huske følgende sætning fra dette forbud: »Das Herumtreiben und Hausieren mit den sogenannten Pommeln und Heissewecken ist strengstens untersagt.« Pommel er sønderjysk, og af dem var der to slags, »gemén pomle,« som der skulle smør på og kostede 2 Pfennig. Den finere slags hed »gevøts (Gewürz) pomle,« som var lavet af wienerbrødsdej med små rosiner i. De sidste kaldtes oftest hedevege. »Gemén« betyder, at de var billige i fremstillingen. Som man vil forstå er »gemeine Pommeln« et sprogligt misfoster. Pommeln er forblevet sønderjysk, men med tysk endelse. Begge slags er fastelavnsboller. Sætningen kan bruges som et morsomt eksempel på, hvordan et fremmedsprog kan gøres forståeligt.

Smørrationen var meget lille, og margarine fandtes ikke. Da der er grænser for, hvor tyndt man kan stryge smørret på brødet, forsøgte man at strække det med mælk og mel. Også andre metoder brugtes. En dag kom pastor Jepsen med et nyt »effektivt« middel, et pulver, der skulle blandes med vand og smør, så det hele blev til en geléagtig masse. Pulveret hed Heureka,

som er græsk og betyder »jeg har fundet det«. Vi prøvede det kun en gang, da pulveret på ingen måde stod på højde med navnet.

Kød var selvfølgelig en mangelvare og strengt rationeret med undtagelse af fjerkræ og kaniner; men fjerkræ skal fodres med korn, og det var knapt. Kaniner derimod kan leve af grønt, hø og roer. Svinestaldene rundt omkring var næsten tomme, og her var god plads til kaniner. De russiske krigsfanger, vi havde som landbrugsmedhjælpere, og jeg fyldte efterhånden alle stier med kaniner. Jeg husker, at jeg på én dag slagtede 70. De slagtede dyr blev pakket i en trækasse og med toget sendt til »Kaiserlicher/königlicher Hoflieferant Gustav Wühle« i Berlin. Vi fik 7.50 Mark pundet, og det var mange penge. For at portoudgifterne mellem os tre kunne blive rigtigt fordelt, brugte jeg femcifrede logaritmetabeller, som jeg netop lærte i skolen – eneste gang jeg har brugt dem! Alle penge blev sat i sparekassen og blev stående der, til de intet var værd!

Det, man selv bedst kunne lave, var kartoffelmel, der var lige så godt som det fabriksfremstillede. Det samme kunne ikke siges om den hjemmelavede sirup. I roemarken havde vi sået et par rækker sukkerroer til dette formål. De blev kogt, som vi koger rødbeder, og saften presset ud. Denne saft blev så kogt i grukedlen, til den blev tyndflydende sirup. Den var selvfølgelig uren og besk. Den blev smurt på brødet eller brugt til de forskellige former for sødsuppe. Vi havde den i et stort ølkrus med låg, i hvilket der var indlagt et smukt landskabsbillede med tysk underskrift: Længe leve landmanden.

Mange af de bedste heste skulle afleveres til militærbrug. En dansksindet gårdejer afmagrede sine, og derfor fik han lov til at beholde dem, men det nænnede

de fleste ikke, tværtimod. De stjal af deres egen havre til dem, så de blev smækfede, hvad de ikke kunne blive af den tilladte ration på tre pund om dagen. På en bestemt tid henimod foråret var der så hestemønstring i Sønderborg. Mange heste var blevet godt vinterfodret, og vilde af velvære blev de »travet for«. »Die Pferde sind verdammt munter von den drei Pfund Hafer!« erklærede manden, der skulle udvælge de egnede. En karl, der tjente hos min svigerfar, og var blevet indkaldt, traf ved Vestfronten en af de heste, han selv havde brugt; den kendte ham og vrinskede, da den så ham. En hest, der fra fronten blev sendt til dens oprindelige ejermand, gik straks op i sin rigtige bås, da den var kommet ind i stalden.

For uldens skyld havde vi også et par får, og mor fik de gamle karter ned fra loftet, dvs. to stålbørster, der med en tot uld imellem blev strøget imod hinanden, en grim lyd. Ulden blev på den måde forvandlet til en ca. 30 cm lang tynd pølle, som så kunne spindes til en tynd uldtråd. Af det vævede mine søstre cheviot, som i Sønderborg blev farvet smukt mørkeblåt, og tøjet var færdigt til skrædderen. Det var varmt, slidstærkt, men kradsede lidt om halsen.

I skolen mærkedes krigen naturligvis også på mange måder. Om vinteren fik vi ofte »kulferie«, da det kneb med brændet. På Oberrealschule i Sønderborg mødte vi hver 14. dag og fik en masse lektier for, men den undervisning mislykkedes; den krævede for stor selvstændighed.

Noget af det vigtigste var at aflevere 10 og 20 markstykker i guld. Jeg fik således af en købmand 140 Mark i guld til aflevering, og den dag var jeg for en gangs skyld dagens helt, da hele klassen af den grund fik en fridag.

Så skulle vi plukke brændenælder, da der i stængler-

ne var tråde til lærredsvævning. De afskårne brændenælder skulle tørres, og når det var sket, skulle hver stængel holdes fast med den ene hånd på rodenden, og med den anden rebede man bladene af helt ned til toppen.

Helt grotesk virkede det, da rektor i Flensborg en morgen bekendtgjorde, at vi skulle samle kaffegrums (der var kun tale om kornkaffe). Det skulle lægges på loftet og bredes godt ud, »fordi det ellers kunne muggne«. Var det så tørt, var det færdig til aflevering. Jeg mindes ikke, at nogen har haft kaffegrums med i skole. Det morsomste af alt var dog, at vi skulle samle appelsinkærner, fordi – som der stod på anvisningen – videnskaben havde bevist, at der var så og så mange procent olie i dem. Det var altsammen sikkert meget rigtigt, den store fejl var bare, at der ikke var én appelsin i landet.

I 1918 gik jeg på gymnasiet i Flensborg, og det tog hver morgen 1½ time med toget fra Avnbøl over Tørsbøl-Holbøl til Flensborg. Hjemturen tog tre timer, da toget kørte den længere vej over Tinglev og samtidig var godstog. Og tit var der slet ikke undervisning. En dag blev det for eksempel bekendtgjort, at alle, der var fra Flensborg by, og som hjemme havde en lille trækvogn eller kunne låne en sådan, skulle tage den med. Den fastsatte dag var der så nede på legepladsen en hel vognpark kørt frem. To eller tre mand fik en vogn til disposition, og den stedkendte fik den gade, det hold skulle besøge. I hvert hus og hver lejlighed skulle vi spørge om gamle galoscher. De blev så efter endt dagværk samlet i en stor dyngge og sendt til en fabrik, hvor gummiet blev smeltet fra og brugt på ny, især til at forsåle støvler med. Vi skulle have penge for det, som vi aldrig fik, da det blev stærkt anbefalet at give dem til Røde Kors. De fleste cykeldæk fik påskrevet prædi-

katet DU (dauerhaft unbrauchbar), og de blev godtgjort med 50 Pfennig.

En helt anden beskæftigelse var det at plukke løv, der blev tørret til »Laubheu«. Når jeg efter endt jernbanetur landede i Flensborg, blev skoletasken lagt på skolen, og alle gik vi ned til dampskibsbroen. Hver anden eller tredie fik en stor sæk udleveret, og så gik vi om bord i »Ernst Günther« eller »Alexandra« og sejlede en dejlig morgentur til Lyksborg, og rektor var med, plukkede en lille gren, pillede omhyggeligt løvet af, og sirligt og fint lod han sin lille håndfuld blade hvirvle ned i bunden af den store sæk, som blev holdt op for ham. Selvfølgelig plukkede vi tykke grene og ødelagde hensynsløst en ungskov af egetræer; desuden plukkede vi bregner. De fyldte godt, og at de var ganske uegnede til foder, brød vi os ikke om. Med den fyldte sæk vandrede vi så ned til damperen og sejlede til Flensborg, og så kørte jeg hjem med toget. Jeg startede om morgenen kl. 6 fra Avnbøl St. og var hjemme ved femtiden om eftermiddagen.

Mærkelig nok husker jeg ikke andet om krigens ophør end den lettelse, det var, da den holdt op den 11.11.1918 kl. 11.

På den tyske Oberrealschule

Før sommerferien 1915 var jeg til optagelsesprøve på Oberrealschule i Sønderborg. Det var en meget grundig prøve, der næsten varede en hel formiddag! Særlig grundig var den i geometri. Det sidste fag var historie hos dr. Friedrich Frahm. Da han kom ind, sagde han til mig: Du behøver ikke at være bange, du er optaget. Da direktor Brunn til sidst kom ind og meddelte mig resultatet, havde han kun én betænkelighed: mit dårlige tysk. Desværre fulgte jeg ikke hans gode råd: Du musst tüchtig lesen – jeg fortsatte med at læse meget, men på dansk! Det blev udelukkende mit tysk, der gjorde, at jeg ikke kunne følge med. En lærer sagde til mig: Du hast es verstanden, aber das war ja kein deutsch, das war polnisch! Som før omtalt bærer den ganske upædagogiske metode, man anvendte i den tyske folkeskole for de dansktalende elever hovedskylden. I købstæderne var forholdene anderledes; her taltes der nemlig ligeså meget tysk som dansk. I Ullerup var det kun gendarmene og andenlærerne, der ikke kunne dansk, og med degnens tysk var det – som før omtalt – så som så, og ham havde vi i næsten alle timer.

Når man ikke har hørt til fløjtmændene, skal man være særlig forsigtig i bedømmelsen af lærerne – desuden lurer sentimentaliteten og fordømmelsen på hver sin side af den. Min afdøde skolekammerat Karl Franzen, degnens søn fra Ullerup, har i 1961 udgivet en stor smuk bog: *Chronik der königlichen Real- und Oberrealschule zu Sonderburg*, hvor skolen og dens læ-

rere karakteriseres. Karl Franzen, der var uddannet bankmand, rejste straks sydpå i 1920, sammen med sine forældre. Efter 1945 opsøgte han flere gange gamle bekendte fra før 1920, og han gjorde et stort arbejde for at samle gamle lærere og elever fra Oberrealschule. Selv har jeg været med til en sådan sammenkomst på Colosseum i Sønderborg, hvor bankdirektør Palmus dirigerede festen. Jeg kom til at sidde mellem den tyske folketingsmand og en af danskhedens forkæmpere fra Als, og da var ånden unægtelig en anden end under den første verdenskrig. Alt det, Karl Franzen selv har skrevet i sin bog, er for meget farvet af, at Nordslesvig og skolen for ham var blevet barndommens tabte paradys. Ligesom jeg forlod han nemlig skolen uden at tage eksamen, og vi mødtes igen i Flensborg. Da han i Untersekunda blev indkaldt, fik han som alle andre sin »einjährig« (realeksamen) foræret.

Direktør Brunn har jeg ikke noget rigtigt indtryk af, men i Karl Franzens bog findes en udmærket karakteristik af ham ved den kloge og sympatiske Ministerialrat dr. Tyge Thyssen. Direktør Brunn var til randen fyldt med gammelpøjsisk ånd på godt og ondt, og det prægede hele skolen. Ingen elev kom i personlig kontakt med ham, og det kan pædagogisk set aldrig være det bedste. Thyssen kom først til at kende ham efter studentereksamen, og så først afslørede mange af hans gode egenskaber. »Wer von uns ahnte, wie der Kantische Imperativ der Pflicht diesen Mann belastete«. Thyssen behøver bestemt ikke, »vieles abzubitten von unserer Jugendtorheiten und von unserem allzu einseitigen Vorurteil ihm gegenüber« (gøre undskyldning for mangen ungdommelig tåbelighed og alt for ensidig forudindtagethed imod ham) – vi kendte jo for lidt til ham!

Som dansksindet befandt jeg mig dårligt, og jeg sy-

nes nok, at man kunne have taget lidt hensyn til dem, hvis modersmål ikke var tysk. Jeg var ikke den eneste, det drejede sig om; politisk ville det også have været klogt. Udgået fra og opdraget i Bismarcks Tyskland har direktør Brunn næppe syntes, at de danske nordslesviger blev behandlet forkert, og det gjaldt også skolen som helhed.

En helt anden ting var det også, at jeg på skolen gik i en bestandig frygt for, at man skulle lade mig høre, at min bror havde forsøgt at gå over den dansk-tyske grænse. Jeg husker ikke mere, om der faldt bemærkninger i den anledning. Nogle af mine kammerater må have vidst besked, men jeg har intet at klage over fra deres side. Som dansksindet bebrejdedes det mig ikke, at jeg ikke ønskede »Gott strafe England« stempet inde i min hue; en elev havde nemlig købt et lille stempel og gik rundt med det og en stempelpude og tilbød at trykke dette fromme ønske i vor Klassenmütze. En anden havde en lignende tekst om Italien. Disse to lande betragtedes nemlig som de to største forrædere mod Tyskland og dets sag.

Lærerne var gennemgående dygtige og forstod at lære fra sig. Dr. Hans Woite havde jeg i tysk og historie. I tysk læste vi store uddrag af Homer, som var for svær læsning for fjortenårige, derfor var der meget, vi ikke forstod. Undervisningen i tysk digtning blev en videreførelse af den gode litteratur fra Ullerup skole. Schiller og Uhland følte dengang som fremragende ungdomsdigtere. I min læsebog kan jeg endnu se, hvordan dr. Woite har slidt med os, for at vi kunne få den rigtige diktion. Selv læste han ikke op for os, så en personlig fin nuancering manglede, det hele følte derfor i nogen grad skematisk og konstrueret, trods det gode ved metoden. I historie fortalte han altid den lektie, vi fik for til næste gang, og en elev genfortalte den,

så vi behøvede ikke at læse stort på den hjemme – det var den samme metode, degn Franzen anvendte i bibelhistorie i Ullerup Skole. I stilskrivning (den tyske Aufsatz), mindes jeg ikke, at man prøvede på specielt at vejlede de dansktalende, tysk *skulle* være moders-målet.

Jeg mener at huske, at kun én lærer kunne sænke stemmen, når han selv blev helt personligt engageret, og så var der stilhed i klassen; det var den lærde dr. Fr. Frahm, som er godt karakteriseret i Karl Franzens bog – desværre døde han ung. Dr. Mildenstein er nok den lærer, hvis sjældne og ærlige personlighed jeg helst mindes. Også han døde ung. Jeg har haft ham i fransk og religion; i det sidste fag var han meget liberal i sin teologi og viste altid stor tolerance.

Højkonservativ var Traugott Meyer. Jeg husker også godt hans ejendommelige morgenbøn, som omtales i Karl Franzens bog. Fint i tøj med Schnurrbart som Kejser Wilhelm sad han bag katederet og aflirede morgenbønnen med taktfast, monoton stemme uden ophold. Efter amen sagde han i samme tonefald: setzen, der fungerede som det endelige amen! Der var simpelt hen gået disciplin i morgenbønnen; derfor er det ikke så mærkeligt, at det engang gik galt, da han »bad«: »Gott beschütze unsere Arbeit! Klassenbuch her! Fenster zu! Amen!« Alt det kan man more sig over, men når det er sket, må den endelige dom blive, at vi lærte meget, og jeg tror ikke, jeg har mødt en mere pligt-opfyldende lærer. Hele hans væremåde er så tydeligt et produkt af tidens Tyskland. Der var hos en sådan type ikke plads til det mindste gran af humoristisk sans, men det savnede de næsten alle sammen. Da Traugott Meyer engang i fysik eller kemi var ved at hælde en eller anden væske i et reagensglas, sagde en elev temmelig højt: »Da kam ein Tropfen zu viel.« Det var en

utilbørlighed, der krævede en lang straffeprædiken, der endte med, at han tilbød Fritz Petersen at eksperimentere.

Er disciplinen i dag for slap i skolen, var den dengang for streng og stiv.

Engang diskuterede vi, hvem der var statsminister i de forskellige lande, og det vakte munterhed, at en dansksindet kun kendte en: den danske Zahle, som han udtalte med tysk z (ts).

Vi fik en fridag, når en sejr meddeltes fra en af fronterne. Desuden havde vi om vinteren kulferie, dvs. man manglede brændsel i den hårde vinter; også under en koppeepidemi fik vi fri. På vor vej til skolen kom vi forbi et hus, hvor der stod adgang forbudt p. gr. af kopper – vi løb hurtigt forbi på den modsatte side af huset! og gik ad en omvej tilbage. Da vi på skolen var blevet vaccineret, blev vi sendt hjem.

Stor opsigt i klassen vakte det, da en dreng en dag fumlede rundt med en revolver under bordet – han påstod, han ville skyde Fräulein Büll. Det hele var selvfølgelig kun en spøg, men var revolveren blevet opdaget, var han ganske givet blevet sendt ud af skolen og det omgående og med god grund. Det skete med en anden dreng; han var blevet set sammen med en pige. Hvor dybt han var engageret i kærlighed, ved jeg ikke; en kendsgerning er det, at han blev sendt på kommuneskolen, hvor han åbenbart ikke var så farlig at have gående! Uheldigvis gik han også til konfirmandundervisning, men den blev afbrudt og konfirmationen udskudt til næste år. Provst Valentiner holdt en formaningstale til os, som han indledte med skabelsesberetningen, hvor mennesket blev skabt i mand og kvinde. – Den næste morgen fulgtes vi med den unge elsker i skole, vi med privilegeret klassehue på, han i en geme blå kasket; i øvrigt lod han som ingenting.

Selv om jeg klarede mig ret dårligt på Oberrealschule i Sønderborg, kan jeg ikke sige, at jeg forlod den i nederlagsstemning; af nationale grunde var jeg glad for at komme ud. At jeg rejste til Flensborg, skulle snart vise sig at være den rigtige løsning; der boede jeg i rent tyske omgivelser og gjorde derved hurtigt meget store fremskridt i tysk sprogfærdighed. Anden på Oberrealschule I, der lå lige ved siden af museet, var en ganske anden end i Sønderborg. Når Karl Franzen i sin bog siger, at han i 1916 ved overgangen til en anden Oberrealschule følte »einen klaffenden Unterschied«, ja, så kan jeg sige det samme – men med modsat fortegn! Men begge er vi nok ikke så lidt subjektive.

I 1917 var den tyske nederlagsstemning for alvor begyndt at gøre sig gældende. Ustandselig meddelte direktør Lohmann meget bevæget ved morgensangen, at en elev fra skolen var faldet ved fronten. Dårlig ernæring, mangel på brændsel og beklædning, alt det gjorde, at tonen blev mere lavmælt, man kunne næsten sige mere menneskelig og livsnær. På den tid begyndte pastor Jebsen og hans kone at tvivle på tysk sejr; de blev især pessimistiske, når den tysksindede proprietær Jørgensen fra Ballegård i Blans var hjemme på orlov. Som tysk officer indså han, at de tyske hjælpemidler til videre krigsførelse var ved at slippe op, og han fortalte uden frygt sandheden. Denne nederlagsstemning gjorde tilværelsen for os dansksindede hjemme lettere.

I grunden husker jeg kun to lærere lidt nøjere. Den ene var friseren pastor Muuss. Han var liberal og til at tale med, og han viste forståelse for de enkelte elever, som han næsten behandlede som voksne. Da en klassekammerat var blevet indkaldt og i uniform tog afsked med os i klassen, spurgte han om den lille soldats personlige forhold: hvordan det var at være i uniform,

om støvlerne passede godt – det vigtigste under de lange marchture osv.

Den anden lærer var dr. Ramm, som vi havde i de to hovedfag fransk og engelsk. Han er den eneste lærer i den højere tyske skole, jeg virkelig kom i personlig kontakt med. Jeg havde ikke været ret længe på skolen, før han sagde til mig: »Du klarer dig jo godt.« Mit tysk var selvfølgelig stadig langt fra ug, men på en mærkelig og ganske uventet måde var jeg kommet blandt ligestillede, nemlig alle dem, der hjemme talte plattysk! Deres tysk var bestemt heller ikke efter forskrifterne, men det tog man hensyn til, og jeg er nok uden videre blevet sat i bås med dem; sådan følte jeg det i hvert fald. På vore »udflugter« til Lyksborgs skove for at plukke løv til »Laubheu« sad vi hyggeligt på damperen og talte med dr. Ramm, som var vor klasse-lærer. Han vidste godt, at jeg var dansksindet, og da jeg senere rejste til Kolding, viste han fuld forståelse. I klassen holdt han en mønsterværdig afslappet disciplin, så ikke kun de dygtige og frække sad uden frygt, også alle andre med en god samvittighed. Han hidsede sig aldrig op, men skældte roligt og sikkert ud; således fik en elev engang en omgang på grund af »Holmbummel« hele den foregående eftermiddag, »sogar in Damengesellschaft«.

Vi havde en ung lærer i fysik, jeg tror, han hed Schlunn. Han tog en eksamen, mens han var på skolen. Det meddelte rektor ved morgensangen og føjede til, at eleverne fra nu af skulle tiltale ham med den nye gradsbetegnelse. I en fysiktime hos Schlunn, da solen skinnede ind ad vinduerne, blev de sorte rullegardiner trukket ned, så der var bælgmørkt i klassen. Kun en enkelt solstråle skinnede stærkt gennem et lille hul; den skulle ramme et prismeglas, for at vi kunne se lysets brydning. Solstrålen trak sig gennem klasseværelset

som et tov, og da Schlunn skulle om på den anden side, bukkede han sig ned under lysstrålen i fornemmelsen af, at der *var* tale om et tov. Det er noget, man let kan komme til, men det var ikke godt, at nogle af os lo. Man ler ikke ad en overordnet!

Jeg oplevede revolutionen i 1918. Meddelelsen derom kom i skoletiden. Der blev talt om frygtelige ting, der skete nede på hovedgaden, og på skolen var alle rådvilde. Vi gik dog ganske roligt ned ad de mange trapper foran museet og passerede uden frygt hovedgaden. Vi så kun nogle lastbiler med revolutionære soldater og røde faner stukket ud rase gennem Holm og Storegade på de toppede brosten. Snart var vi på hovedbanegården (den nuværende rutebilstation Zob) og kørte roligt hjem. Det er alt, hvad jeg har oplevet af revolution. Den næste morgen ville jeg igen i skole, men da var al toggang indstillet, så jeg gik hjem fra Avnbøl Station med uforrettet sag. Sådan endte min skolegang på den tyske Oberrealschule.

Men dr. Ramm kunne jeg nu ikke så let glemme. Lige før jul rejste jeg til Flensborg med en god julepakke til ham, og vi havde gjort os ordentlig umage med at finde gode ting frem. Der var mel, gryn, skinke, pølse osv. oven i købet en lille krukke honning; vi havde jo selv bier. Da jeg kom til Flensborg, var dr. Ramm ikke hjemme; det var hans venlige og sympatiske kone, der tog imod mig. Jeg tror, jeg aldrig har set et menneske blive så glad overrasket. Hun åbnede hver pose og pakke med det samme, og overraskelsen var hver gang lige stor . . ., »und Honig!«. Til sidst udbrød hun: »Das ist ja der wahrhaftige Weihnachtsmann!« Kunne gaver altid gives på den måde!

Senere kom dr. Ramm på besøg hos os i Ullerup, og selvfølgelig fik han igen noget med hjem – forhåbentlig kom han blandt andet af den grund! Han vidste

som før nævnt, at jeg var dansk. At jeg ville til Danmark, fandt han kun rimeligt. Og så talte han om sit universitetsophold, hvordan det for en student kunne knibe med penge, især lige før en ferie. Et par æbleskiver i kantinen kunne de sidste dage gøre det ud for en middagsmad. »Ja, ja, Peter, so ist es«. Det er første gang, en lærer har antydnet for mig, at jeg dog nok havde evnen til at studere ved et universitet. Det gav mod; og det styrkedes i den danske skole.

Jeg har tit tænkt over, hvordan det ville være gået, hvis Genforeningen *ikke* var kommet på det tidspunkt. Hvis man nu havde taget tysk studentereksamen og senere var gået til et tysk universitet (ikke netop Kiel, men et længere sydpå) og dér var kommet ud for universitetslærere i lighed med dr. Ramm og pastor Muuss og de københavnske professorer L. L. Hammerich, Brøndum-Nielsen og fremfor alle Vilhelm Andersen; hvad så? Havde man opgivet sin danskhed? Jeg tror det nu ikke; den sad for dybt i én. Én ting er sikkert: mange, der nu er dansksindede, var tysksindede som børn, og var genforeningen ikke kommet, havde de været det den dag i dag. I 1920 var mange i tvivl, om de skulle blive eller rejse sydpå; mange tilfældigheder kom til at spille en afgørende rolle.

Untersekunda på Oberrealschule I i Flensburg 1918. Klassen er fotograferet sammen med pastor Muuss; jeg står lige til højre for ham.

Student 1922. Efter billedet at domme en alvorsfuld dag! Før fotograferingen trak fotografen den løse manchete på venstre håndled lidt frem, så den smukt kunne ses.

50 år senere.

Det danske Gymnasium

Straks i begyndelsen af 1919 viste der sig en mulighed for at komme ind på et dansk gymnasium; det mest nærliggende var Kolding højere Almenskole, hvor allerede før krigen flere sønderjyder havde taget studentereksamen. Johan Andresen havde i Kolding en svoger, C. Bladt, der var fra Als, og som var ansat på kontoret i Kolding Svineslagteri. Han ville godt have mig som pensionær til 80 kr. om måneden, hvad der var meget billigt. Desuden kendte Johan Andresen i Kolding en adjunkt Nissen, der var meget sønderjysk interesseret. Ham besøgte vi, og han gik straks med os hen til rektor Georg Bruun, der gerne ville optage mig i I G – det var i januar eller februar i 1919 – men en betingelse var det selvfølgelig, at jeg efter sommerferien skulle begynde i I G igen, bl. a. havde jeg jo ikke haft latin. Den første måneds tid kneb det noget med at forstå det rigtige danske rigsmål, da udtalen jo er helt anderledes end i det nordslesvigske »rigsmål« – det vi brugte i skolen, og det præsterne anvendte på prædikestolen. Det må have virket påfaldende, at jeg hele tiden sagde »Hva?« i stedet for »Hvad behager« til rektor Bruun og adjunkt Nissen, men disse sproglige vanskeligheder overvandt nu hurtigt.

Da far og jeg godt og vel var kommet indenfor hos C. Bladt, spurgte denne straks far, om han ønskede Flensborg med til Danmark eller ej – det var det store samtaleemne dengang. »Det vil nok ikke være så heldigt,« sagde far forsigtigt. »Nej, det kan nok være,« svarede Bladt noget lavmælt. Far ønskede Flensborg

med, og det gjorde Bladt også, men han var jo svoger til Johan Andresen (der hørte til H. P. Hanssens familie) så far følte, at det var nødvendigt at være forsigtig, og det samme har Bladt følt. Af den grund sagde de begge det modsatte af, hvad de mente!

Det er i grunden svært at udtrykke, hvorfor overgangen fra tysk til dansk skole følte så overvældende. Alt foregik i en helt anden atmosfære, på et mere demokratisk eller bedre sagt folkeligt niveau; men det vigtigste af alt var sproget. Før havde man ligesom levet i to verdener – det var nu forbi. Endelig må det ikke glemmes, at jeg kom fra et delvis udpint land, hvor så mange daglige fornødenheder manglede. Ikke netop penge, da bønderne i Nordslesvig trods alt tjente temmelig godt. Jeg husker at jeg fik 300 kr. med til Kolding, som far havde købt for 750 mark. Senere sagde han: bare jeg havde omvekslet alle mine tyske penge til den kurs. I Ullerup sogn husker jeg kun én, der bar sig så klogt ad; alle de andre foretog sig ingenting eller købte flere mark, i håb om at den ville stige i kurs; det dumme af alt viste det sig.

Rektor Georg Bruun var en dygtig engelsklærer, kendt i hele byen, da han altid gik rundt med en høj lysegrå hat. Hans pædagogiske indlæring af sproget var den samme som Otto Jespersens ved universitetet, og allerede dengang brugte han grammofon – og fonograftekster, der ganske vist var meget ufuldkomne sammenlignet med nutidens; desuden læste vi lange tekststykker, der var gengivet i lydskrift, og samtalerne foregik såvidt muligt på engelsk. Man kan ikke sige, at han var afholdt. Der var for stor afstand mellem lærer og elev, og det samme var tilfældet mellem ham og lærerkollegiet: Lærerne var hans undersåtter, og vi var milevidt fra demokrati på arbejdspladsen.

Omkring 1919 blev en del lærere udnævnt til lek-

med, og det gjorde Bladt også, men han var jo svoger til Johan Andresen (der hørte til H. P. Hanssens familie) så far følte, at det var nødvendigt at være forsigtig, og det samme har Bladt følt. Af den grund sagde de begge det modsatte af, hvad de mente!

Det er i grunden svært at udtrykke, hvorfor overgangen fra tysk til dansk skole følte så overvældende. Alt foregik i en helt anden atmosfære, på et mere demokratisk eller bedre sagt folkeligt niveau; men det vigtigste af alt var sproget. Før havde man ligesom levet i to verdener – det var nu forbi. Endelig må det ikke glemmes, at jeg kom fra et delvis udpint land, hvor så mange daglige fornødenheder manglede. Ikke netop penge, da bønderne i Nordslesvig trods alt tjente temmelig godt. Jeg husker at jeg fik 300 kr. med til Kolding, som far havde købt for 750 mark. Senere sagde han: bare jeg havde omvekslet alle mine tyske penge til den kurs. I Ullerup sogn husker jeg kun én, der bar sig så klogt ad; alle de andre foretog sig ingenting eller købte flere mark, i håb om at den ville stige i kurs; det dumme af alt viste det sig.

Rektor Georg Bruun var en dygtig engelsklærer, kendt i hele byen, da han altid gik rundt med en høj lysegrå hat. Hans pædagogiske indlæring af sproget var den samme som Otto Jespersens ved universitetet, og allerede dengang brugte han grammofon – og fonograftekster, der ganske vist var meget ufuldkomne sammenlignet med nutidens; desuden læste vi lange tekststykker, der var gengivet i lydskrift, og samtalerne foregik såvidt muligt på engelsk. Man kan ikke sige, at han var afholdt. Der var for stor afstand mellem lærer og elev, og det samme var tilfældet mellem ham og lærerkollegiet: Lærerne var hans undersåtter, og vi var milevidt fra demokrati på arbejdspladsen.

Omkring 1919 blev en del lærere udnævnt til lek-

torer, og det var rektor, der bestemte, hvem der skulle forfremmes. I Kolding blev den lærdeste lærer, jeg nogen sinde har haft, dr. Moth, forbigået. Ham havde vi i oldtidskundskab, og hans disciplin var rent ud elendig. Under gennemgangen af Herodot påstod jeg drengevidenskabeligt, at historiens fader var upålidelig, hvortil dr. Moth råbte: Bevis det! Den lærde mand gjorde ikke forskel på en elev i I. G og en jævnbyrdig i lærdom! Jeg afværgede den videnskabelige duel ved at sige, at Thukydid var betydeligere – det eneste, jeg vidste om ham – og så uddybede dr. Moth forskellen mellem dem. 1920 blev han udnævnt til lektor i Haderslev og kom til at undervise de klassisk-sproglige i græsk og latin, og det gjorde han – såvidt jeg ved – godt. Antallet af elever i disse klasser er jo tit ganske lille, så der var for få til at begå udskejelser.

I naturfag havde jeg den milde lektor Bøggild. Han ville gerne snakke om alt muligt i timerne. Jeg husker, at jeg undertiden kunne sidde og være bange for, at vi ikke fik noget lært, men det gjorde vi.

En fin mand var E. Kiørboe, der 1920 rejste til Tønder. Jeg tror godt at kunne sige, at ham fik jeg i et forkert fag, nemlig fransk. Selvfølgelig kunne han sproget, men i sådanne begyndertekster er der for lidt lejlighed til at komme ind på det litterært-kunstneriske, og denne side af undervisningen kunne han rigtig udfolde i engelsk i det nysproglige gymnasium i Tønder.

I helt nær kontakt kom jeg kun med to lærere. Den ene var Tang Petersen, hvis søn Ib jeg snakkede meget med. Tang Petersen var en god historielærer, morsom med en godmodig og fin ironi. Var der et par i klassen, der skændtes om et historisk problem, kunne han for eksempel begynde den endelige afgørelse af spørgsmålet med at sige: »De lærde er nok uenige.« Jeg mindes ikke, at han nogen sinde har skældt ud. Helt

torer, og det var rektor, der bestemte, hvem der skulle forfremmes. I Kolding blev den lærdeste lærer, jeg nogen sinde har haft, dr. Moth, forbigået. Ham havde vi i oldtidskundskab, og hans disciplin var rent ud elendig. Under gennemgangen af Herodot påstod jeg drengevidenskabeligt, at historiens fader var upålidelig, hvortil dr. Moth råbte: Bevis det! Den lærde mand gjorde ikke forskel på en elev i I. G og en jævnbyrdig i lærdom! Jeg afværgede den videnskabelige duel ved at sige, at Thukydid var betydeligere – det eneste, jeg vidste om ham – og så uddybede dr. Moth forskellen mellem dem. 1920 blev han udnævnt til lektor i Haderslev og kom til at undervise de klassisk-sproglige i græsk og latin, og det gjorde han – såvidt jeg ved – godt. Antallet af elever i disse klasser er jo tit ganske lille, så der var for få til at begå udskejelser.

I naturfag havde jeg den milde lektor Bøggild. Han ville gerne snakke om alt muligt i timerne. Jeg husker, at jeg undertiden kunne sidde og være bange for, at vi ikke fik noget lært, men det gjorde vi.

En fin mand var E. Kiørboe, der 1920 rejste til Tønder. Jeg tror godt at kunne sige, at ham fik jeg i et forkert fag, nemlig fransk. Selvfølgelig kunne han sproget, men i sådanne begyndertekster er der for lidt lejlighed til at komme ind på det litterært-kunstneriske, og denne side af undervisningen kunne han rigtig udfolde i engelsk i det nysproglige gymnasium i Tønder.

I helt nær kontakt kom jeg kun med to lærere. Den ene var Tang Petersen, hvis søn Ib jeg snakkede meget med. Tang Petersen var en god historielærer, morsom med en godmodig og fin ironi. Var der et par i klassen, der skændtes om et historisk problem, kunne han for eksempel begynde den endelige afgørelse af spørgsmålet med at sige: »De lærde er nok uenige.« Jeg mindes ikke, at han nogen sinde har skældt ud. Helt

uvant for os sønderjyder kunne han fortælle morsomme historier. En af dem skal her nævnes, da den er for god til at blive glemt. En dreng skulle engang til eksamen høres i de franske konger: Karl den Enfoldige, Karl den Dristige og Karl den Skaldede. Dem blandede drengen sammen, men censor var en venlig mand og pegede med fingeren lodret ned på sit eget skaldede hoved. Så kom svaret prompte fra eleven: »Karl den Enfoldige!« Det var så hyggeligt i hans timer, og vi lærte noget – alt i alt en ideel lærer.

Mest i kontakt kom jeg dog med den føromtalte adjunkt Nissen, der nu var blevet lektor. Straks jeg kom, gav han mig en lang liste over dansk skønlitteratur, som »du bør« læse. Det var værker fra Holberg til J. P. Jacobsen. I dag vil man nok undre sig over, at man burde læse Kaalunds skuespil Fulvia, men bortset fra det er udvalget stadig ikke forældet for denne tidsperiode. Nissen var udpræget grundtvigianer. I sit lille kontor – han var vist skriftlig inspektør – havde han tre små billeder hængende over skrivebordet. Dem viste han mig og forklarede, hvorfor han havde valgt netop dem: Grundtvig, Ingemann og Blicher. Jo, Grundtvig var den store folkevækker, og de to andre havde forstået at skrive for folket. Nissen var meget følelsesbetonet og fik let tårer i øjnene, når litteraturen indbød til det. En skavank havde han dog; han var tunghør og af den grund blevet noget mistroisk, og så skældte han helt urimeligt ud – det er jeg også blevet engang – helt uretfærdigt, men det generede nu ikke – den fejl tilgav man ham gerne. Han kunne sådan fortælle om oldnordisk og dansk litteratur, jeg skal helt frem til Vilhelm Andersen, hvor jeg oplevede det samme i den store stil. »Du skulle købe H. Bæk: »Danske Digtere«, sagde han til mig. Det gjorde jeg selvfølgelig og fortrød det ikke. Endelig havde han evnen til at

uvant for os sønderjyder kunne han fortælle morsomme historier. En af dem skal her nævnes, da den er for god til at blive glemt. En dreng skulle engang til eksamen høres i de franske konger: Karl den Enfoldige, Karl den Dristige og Karl den Skaldede. Dem blandede drengen sammen, men censor var en venlig mand og pegede med fingeren lodret ned på sit eget skaldede hoved. Så kom svaret prompte fra eleven: »Karl den Enfoldige!« Det var så hyggeligt i hans timer, og vi lærte noget – alt i alt en ideel lærer.

Mest i kontakt kom jeg dog med den føromtalte adjunkt Nissen, der nu var blevet lektor. Straks jeg kom, gav han mig en lang liste over dansk skønlitteratur, som »du bør« læse. Det var værker fra Holberg til J. P. Jacobsen. I dag vil man nok undre sig over, at man burde læse Kaalunds skuespil Fulvia, men bortset fra det er udvalget stadig ikke forældet for denne tidsperiode. Nissen var udpræget grundtvigianer. I sit lille kontor – han var vist skriftlig inspektør – havde han tre små billeder hængende over skrivebordet. Dem viste han mig og forklarede, hvorfor han havde valgt netop dem: Grundtvig, Ingemann og Blicher. Jo, Grundtvig var den store folkevækker, og de to andre havde forstået at skrive for folket. Nissen var meget følelsesbetonet og fik let tårer i øjnene, når litteraturen indbød til det. En skavank havde han dog; han var tunghør og af den grund blevet noget mistroisk, og så skældte han helt urimeligt ud – det er jeg også blevet engang – helt uretfærdigt, men det generede nu ikke – den fejl tilgav man ham gerne. Han kunne sådan fortælle om oldnordisk og dansk litteratur, jeg skal helt frem til Vilhelm Andersen, hvor jeg oplevede det samme i den store stil. »Du skulle købe H. Bæk: »Danske Digtere«, sagde han til mig. Det gjorde jeg selvfølgelig og fortrød det ikke. Endelig havde han evnen til at

komme med sidebemærkninger om verdenslitteraturen, der ikke hørte til det obligatoriske stof, og fremkaldte derved en yderst frugtbar nysgerrighedstrang. Skriftlig dansk begyndte vi med på en højst mærkelig måde – i virkeligheden helt ved siden af. Vi skulle skrive en diktat, og dertil havde han valgt indledningen af Egede Schacks roman, Phantasterne fra 1857, og diktaten skulle skrives med den tids retskrivning! Stavefejl talte dobbelt, og forkert komma var en hel fejl. På den måde opnåede jeg at præstere 78 fejl! og jeg var ikke den dårligste. Men jeg holdt meget af dansk stil, og det gik mig som langt de fleste sønderjyder, der kom i dansk skole (højskole osv.), at i løbet af et par måneder skrev de lige så godt dansk som de »kongerigske« elever. Jeg husker en stil, jeg skrev om Sønderjyllands danskhed. Den har nok været godt sentimental, men det har næppe generet lektor Nissen. Nedenunder skrev han mg + – trods »venskab«. Sagen var den, at jeg i ordet venskab havde husket et d for meget efter n'et. Da jeg rejste fra Kolding, var jeg inde på hans kontor for at sige farvel og tak, og han var meget bevæget, da han sagde tak, fordi jeg i hans timer havde hørt så godt efter.

Med vemod forlod jeg Kolding, men var glad for igen at komme til Sønderjylland. Man må næsten gå ud fra, at den kommende genforening ikke interesserede Bruun synderligt, hvis man skal dømme efter hans holdning til afstemningsdagen den 10. februar. Vi var seks sønderjyder på skolen, og det var kun rimeligt, at vi fik lov til at rejse hjem for at opleve den store dag; det syntes rektor dog ikke. For at få lov forlangte han, at vore forældre skulle skrive til ham, at de ønskede os hjem. Han kom ind i klassen med alle breve, som han et for et trak frem – dog læste han dem ikke op! og i en syrlig tone gav han hver enkelt allernådigst til-

komme med sidebemærkninger om verdenslitteraturen, der ikke hørte til det obligatoriske stof, og fremkaldte derved en yderst frugtbar nysgerrighedstrang. Skriftlig dansk begyndte vi med på en højst mærkelig måde – i virkeligheden helt ved siden af. Vi skulle skrive en diktat, og dertil havde han valgt indledningen af Egede Schacks roman, Phantasterne fra 1857, og diktaten skulle skrives med den tids retskrivning! Stavefejl talte dobbelt, og forkert komma var en hel fejl. På den måde opnåede jeg at præstere 78 fejl! og jeg var ikke den dårligste. Men jeg holdt meget af dansk stil, og det gik mig som langt de fleste sønderjyder, der kom i dansk skole (højskole osv.), at i løbet af et par måneder skrev de lige så godt dansk som de »kongerigske« elever. Jeg husker en stil, jeg skrev om Sønderjyllands danskhed. Den har nok været godt sentimental, men det har næppe generet lektor Nissen. Nedenunder skrev han mg + – trods »venskab«. Sagen var den, at jeg i ordet venskab havde husket et d for meget efter n'et. Da jeg rejste fra Kolding, var jeg inde på hans kontor for at sige farvel og tak, og han var meget bevæget, da han sagde tak, fordi jeg i hans timer havde hørt så godt efter.

Med vemod forlod jeg Kolding, men var glad for igen at komme til Sønderjylland. Man må næsten gå ud fra, at den kommende genforening ikke interesserede Bruun synderligt, hvis man skal dømme efter hans holdning til afstemningsdagen den 10. februar. Vi var seks sønderjyder på skolen, og det var kun rimeligt, at vi fik lov til at rejse hjem for at opleve den store dag; det syntes rektor dog ikke. For at få lov forlangte han, at vore forældre skulle skrive til ham, at de ønskede os hjem. Han kom ind i klassen med alle breve, som han et for et trak frem – dog læste han dem ikke op! og i en syrlig tone gav han hver enkelt allernådigst til-

ladelse til at rejse. Min fars brev var det sidste, han trak frem, og på Cæsars vis indledte han henvendelsen til mig med såret og sørgmodigt at sige: Også du, Peter . . .

Da jeg var i Kolding i den bevægede tid mellem krigens afslutning i november 1918 og genforeningen 1920, har jeg næsten ingen erindringer fra Nordslesvig. Afstemningsdagen husker jeg selvfølgelig godt, dog var jeg godt en måned for ung til selv at kunne stemme. Rejsen fra Kolding til Sundeved giver et godt indtryk af den tids trafikforhold. Efter skoletid rejste jeg sammen med to skolekammerater til Christiansfeld; så var jeg med toget til Haderslev, hvor jeg måtte overnatte. Næste morgen skulle jeg urimeligt tidligt op for at komme med et tog til Rødekro. Toget var uopvarmet, der var dårlig belysning, og folk sad morgengnavne med tæpper om sig uden at mæle et ord. I bælgravende mørke stod jeg på Rødekro station, og der var kun én ting at gøre: at gå den lange vej hjem med kufferten i hånd – ca. 30 km. Jeg nåede hjem hen på eftermiddagen. Det var den 9. februar, hvor vejret var nogenlunde; det var det som bekendt ikke dagen efter. Der var afstemning hele dagen.

Der var en del tilrejsende, både fra syd og nord, bl. a. min morbror, der havde en gård ved Humlebæk. Han havde besøgt os i al hemmelighed vel en gang om året, men under hele krigen havde vi ikke set ham og hans familie. Sydfra kom der ganske ukendte mennesker, der ikke havde andet at gøre med Ullerup, end at de var født der; den mærkeligste gæst var Ludendorffs svigersøn. I al stilfærdighed kom de og forsvandt lige så stille igen.

Om aftenen var der stort møde i Kyds kro (lignende møder fandt sted i Avnbøl og Blans); det var Johan Andresen, der havde arrangeret festen; talerne var hans

ladelse til at rejse. Min fars brev var det sidste, han trak frem, og på Cæsars vis indledte han henvendelsen til mig med såret og sørgmodigt at sige: Også du, Peter . . .

Da jeg var i Kolding i den bevægede tid mellem krigens afslutning i november 1918 og genforeningen 1920, har jeg næsten ingen erindringer fra Nordslesvig. Afstemningsdagen husker jeg selvfølgelig godt, dog var jeg godt en måned for ung til selv at kunne stemme. Rejsen fra Kolding til Sundeved giver et godt indtryk af den tids trafikforhold. Efter skoletid rejste jeg sammen med to skolekammerater til Christiansfeld; så var jeg med toget til Haderslev, hvor jeg måtte overnatte. Næste morgen skulle jeg urimeligt tidligt op for at komme med et tog til Rødekro. Toget var uopvarmet, der var dårlig belysning, og folk sad morgengnavne med tæpper om sig uden at mæle et ord. I bælgravende mørke stod jeg på Rødekro station, og der var kun én ting at gøre: at gå den lange vej hjem med kufferten i hånd – ca. 30 km. Jeg nåede hjem hen på eftermiddagen. Det var den 9. februar, hvor vejret var nogenlunde; det var det som bekendt ikke dagen efter. Der var afstemning hele dagen.

Der var en del tilrejsende, både fra syd og nord, bl. a. min morbror, der havde en gård ved Humlebæk. Han havde besøgt os i al hemmelighed vel en gang om året, men under hele krigen havde vi ikke set ham og hans familie. Sydfra kom der ganske ukendte mennesker, der ikke havde andet at gøre med Ullerup, end at de var født der; den mærkeligste gæst var Ludendorffs svigersøn. I al stilfærdighed kom de og forsvandt lige så stille igen.

Om aftenen var der stort møde i Kyds kro (lignende møder fandt sted i Avnbøl og Blans); det var Johan Andresen, der havde arrangeret festen; talerne var hans

bror højskoleforstander Peter Andresen på Vinding Højskole, og pastor Moos, der senere blev præst i Kliplev; han var fra Peter Højs gård, der ligger ind til Johan Andresens.

Talerne, som var det mindst vigtige, har jeg glemt. Det mest spændende var selvfølgelig, da resultatet af afstemningen i sognet blev bekendtgjort; i alt 91 % stemte for Danmark. Meget interessant var det også, at alle, der kom nordfra, skulle rejse sig op og præsentere sig. Såvidt jeg husker, havde alle tilrejsende bekendte i sognet. Selvfølgelig mindedes man alle de faldne, og da var der mange, der græd. Denne mærkelige blanding af gråd og glæde, at man kunne skifte så brat fra det ene til det andet, er det mest uforglemmelige. Det var sangene, der formidlede bratte overgange. Dette fortsatte endnu et par år, når der blev afholdt nationale møder.

På tilbageturen til Kolding kunne jeg benytte »æ Kleinbahn« fra Bovrup til Hovslund – på strækningen Åbenrå til Rødekro gik der nemlig ingen tog.

Da der i 1920 kom mange danske embedsmænd til Sønderjylland, var det naturligt for sønderjyderne at prøve på at tale rigsmål, og det lykkedes ikke altid. I en manufakturhandels udstillingsvindue i Sønderborg kunne man på et prisskilt læse »Prisværdige Benklæder«. Da en elev på statsskolen en morgen kom for at opsøge en skolekammerat, kunne dette ikke lade sig gøre, for – som pigen sagde – Peter er ikke opstanden endnu. På sønderjysk betyder opstanden med betoning på »op« at stå op om morgenen, men pigen ville tale »rigsmål« og betonedede anden stavelse. Engang fik far, der var sognerådsformand, et brev fra amtet med anmodning om at »oversætte« denne sætning: »Hand

bror højskoleforstander Peter Andresen på Vinding Højskole, og pastor Moos, der senere blev præst i Kliplev; han var fra Peter Højs gård, der ligger ind til Johan Andresens.

Talerne, som var det mindst vigtige, har jeg glemt. Det mest spændende var selvfølgelig, da resultatet af afstemningen i sognet blev bekendtgjort; i alt 91 % stemte for Danmark. Meget interessant var det også, at alle, der kom nordfra, skulle rejse sig op og præsentere sig. Såvidt jeg husker, havde alle tilrejsende bekendte i sognet. Selvfølgelig mindedes man alle de faldne, og da var der mange, der græd. Denne mærkelige blanding af gråd og glæde, at man kunne skifte så brat fra det ene til det andet, er det mest uforglemmelige. Det var sangene, der formidlede bratte overgange. Dette fortsatte endnu et par år, når der blev afholdt nationale møder.

På tilbageturen til Kolding kunne jeg benytte »æ Kleinbahn« fra Bovrup til Hovslund – på strækningen Åbenrå til Rødekro gik der nemlig ingen tog.

Da der i 1920 kom mange danske embedsmænd til Sønderjylland, var det naturligt for sønderjyderne at prøve på at tale rigsmål, og det lykkedes ikke altid. I en manufakturhandels udstillingsvindue i Sønderborg kunne man på et prisskilt læse »Prisværdige Benklæder«. Da en elev på statsskolen en morgen kom for at opsøge en skolekammerat, kunne dette ikke lade sig gøre, for – som pigen sagde – Peter er ikke opstanden endnu. På sønderjysk betyder opstanden med betoning på »op« at stå op om morgenen, men pigen ville tale »rigsmål« og betonedede anden stavelse. Engang fik far, der var sognerådsformand, et brev fra amtet med anmodning om at »oversætte« denne sætning: »Hand

kajt Faareluft,« der skal tydes: Han kan ikke få æ luft (luften) (Han har svært ved at trække vejret).

Men for mig var overgangen fra Kolding til Sønderborg Statsskole selvfølgelig let og smertefri, og først nu ved at bo hjemme lærte man danske embedsmænd og dansk administration rigtig at kende.

I Ullerup fik vi en udmærket førstelærer i Anders Knudsen, en meget ejendommelig mand, der i begyndelsen også var kirkesanger, hvad han ikke egnede sig til – hans kraftige røst ville ikke rigtig blive til sang. Han var en god lærer i dansk, kunne gennemgå dansk litteratur og fortalte spændende om danske digtere. Mens han var i Ullerup, udgav han et meget brugt læsebogs-system for skoler på landet med korte biografier af danske digtere.

Den store frugthave, som Peter Franzen havde fået plantet, var naturligvis blevet forsømt under krigen. Lærer Knudsen, der var nybegynder på frugtavlens område, satte sig grundigt ind i »Dansk Frugtavls« oplysningsarbejde med så godt resultat, at det store grossererfirma Kirkeby købte al hans frugt. En sådan bedrift skabte respekt blandt sogneboerne.

Og så fik Ullerup sogn i 1920 en ganske fortrinlig præst i provst Lars Frederik Andersen. Han var født på Sjælland, men kom til Ullerup fra Grejs ved Vejle. Han var grundtvigianer og en ypperlig prædikant. Under salmesangen gik han frem og tilbage på kirkegulvet og sang for – og lagde mærke til, hvem der var i kirke. En af hans yndlings-salmer var »Denne er dagen, som Herren har gjort,« og han kunne ordentlig hæve stemmen, når han sang den sidste linie: »Kristne har kronede dage.« I sine prædikener holdt han sig ikke altid til teksten, noget som pastor Jepsen straks havde lagt mærke til, da provst Andersen holdt sin prøveprædiken før genforeningen. Han var under gudstjenesten i den

kajt Faareluft,« der skal tydes: Han kan ikke få æ luft (luften) (Han har svært ved at trække vejret).

Men for mig var overgangen fra Kolding til Sønderborg Statsskole selvfølgelig let og smertefri, og først nu ved at bo hjemme lærte man danske embedsmænd og dansk administration rigtig at kende.

I Ullerup fik vi en udmærket førstelærer i Anders Knudsen, en meget ejendommelig mand, der i begyndelsen også var kirkesanger, hvad han ikke egnede sig til – hans kraftige røst ville ikke rigtig blive til sang. Han var en god lærer i dansk, kunne gennemgå dansk litteratur og fortalte spændende om danske digtere. Mens han var i Ullerup, udgav han et meget brugt læsebogs-system for skoler på landet med korte biografier af danske digtere.

Den store frugthave, som Peter Franzen havde fået plantet, var naturligvis blevet forsømt under krigen. Lærer Knudsen, der var nybegynder på frugtavlens område, satte sig grundigt ind i »Dansk Frugtavls« oplysningsarbejde med så godt resultat, at det store grossererfirma Kirkeby købte al hans frugt. En sådan bedrift skabte respekt blandt sogneboerne.

Og så fik Ullerup sogn i 1920 en ganske fortrinlig præst i provst Lars Frederik Andersen. Han var født på Sjælland, men kom til Ullerup fra Grejs ved Vejle. Han var grundtvigianer og en ypperlig prædikant. Under salmesangen gik han frem og tilbage på kirkegulvet og sang for – og lagde mærke til, hvem der var i kirke. En af hans yndlings-salmer var »Denne er dagen, som Herren har gjort,« og han kunne ordentlig hæve stemmen, når han sang den sidste linie: »Kristne har kronede dage.« I sine prædikener holdt han sig ikke altid til teksten, noget som pastor Jepsen straks havde lagt mærke til, da provst Andersen holdt sin prøveprædiken før genforeningen. Han var under gudstjenesten i den

næsten altid fyldte kirke stærkt følelsesbetonet, og hele tiden brød den ægte glade grundtvigianisme igennem. Engang var provst Andersen dog uheldig i en prædiken, idet han kaldte Sønderjylland et forsømt land; det kunne folk med god grund ikke lide; den lutherske kirkekultur kan også nok måle sig med den grundtvigske. Hans kone – kaldet provstinden – var en helt anden type. Hun kunne i og for sig godt tale med folk, men var alligevel fornem – ikke for intet var hun født Paludan og tilhørte derved en gammel dansk kulturslægt. Hun var altid smagfuldt klædt, men noget prætentios eller fordringsfuld i sin optræden. Provsten, bondesønnen, beundrede hende; men der var slet ingen grund til for ham at have mindreværdskomplekser, da han i begavelse var hende overlegen. Desværre var de dårlige økonomer, og det har ganske givet skaffet ham mange bitre timer. Deres fire børn, der alle havde Paludan som mellemnavn, faldt ikke til i det landsbymiljø, de var i; de blandede sig ikke med byens ungdom, ja, hilste ikke på andre unge i sognet. Den ældste søn, Otto Paludan Andersen blev student året efter mig, og vi kunne udmærket tale sammen.

Provsten var en tid formand for foredragsforeningen og skaffede udmærkede talere til sognet, således den kendte censor P. A. Rosenberg og de underkuede folks store fortalere Åge Meyer Benedictsen, vel tidens største foredragsholder. Provsten var en god mand for sognet. Ofte så man ham cykle til Sønderborg sygehus, ca. 25 km i alt; her havde en bil været på sin plads, men det fik han aldrig råd til. Når en ældre havde fødselsdag, kunne han besøge denne med en stor kurv æbler bag på cyklen, forpustet og overanstrengt. 1933 døde han af et hjerteslag og blev begravet på Ullerup Kirkegård. Han har efterladt sig et smukt minde i sognet.

næsten altid fyldte kirke stærkt følelsesbetonet, og hele tiden brød den ægte glade grundtvigianisme igennem. Engang var provst Andersen dog uheldig i en prædiken, idet han kaldte Sønderjylland et forsømt land; det kunne folk med god grund ikke lide; den lutherske kirkekultur kan også nok måle sig med den grundtvigske. Hans kone – kaldet provstinden – var en helt anden type. Hun kunne i og for sig godt tale med folk, men var alligevel fornem – ikke for intet var hun født Paludan og tilhørte derved en gammel dansk kulturslægt. Hun var altid smagfuldt klædt, men noget prætentios eller fordringsfuld i sin optræden. Provsten, bondesønnen, beundrede hende; men der var slet ingen grund til for ham at have mindreværdskomplekser, da han i begavelse var hende overlegen. Desværre var de dårlige økonomer, og det har ganske givet skaffet ham mange bitre timer. Deres fire børn, der alle havde Paludan som mellemnavn, faldt ikke til i det landsbymiljø, de var i; de blandede sig ikke med byens ungdom, ja, hilste ikke på andre unge i sognet. Den ældste søn, Otto Paludan Andersen blev student året efter mig, og vi kunne udmærket tale sammen.

Provsten var en tid formand for foredragsforeningen og skaffede udmærkede talere til sognet, således den kendte censor P. A. Rosenberg og de underkuede folks store fortalere Åge Meyer Benedictsen, vel tidens største foredragsholder. Provsten var en god mand for sognet. Ofte så man ham cykle til Sønderborg sygehus, ca. 25 km i alt; her havde en bil været på sin plads, men det fik han aldrig råd til. Når en ældre havde fødselsdag, kunne han besøge denne med en stor kurv æbler bag på cyklen, forpustet og overanstrengt. 1933 døde han af et hjerteslag og blev begravet på Ullerup Kirkegård. Han har efterladt sig et smukt minde i sognet.

På den nyoprettede Sønderborg Statsskole mødte vi et par gange før den egentlige åbningsdag for at indøve nogle salmer og sange; det var sanglærer Thomsen, der ordnede dette. Vi skulle bl. a. indøve »Det lyder som et Eventyr«, og Thomsen rettede på det sidste ords udtale af det første e! Eventyr skulle udtales med et langt æ og ikke med et lukket e. Selve åbningshøjtideligheden husker jeg ikke. II G blev fast stationeret i et smalt forværelse til rektors kontor, og de tre eneste elever i III G i selve kontoret på vej ind i rektors privatlejlighed. Som et særligt privilegium måtte II og III G holde til på grønsværet foran skolen i frikvartererne!

Den betydeligste lærer – mener jeg – var rektor Hertz selv, som vi havde i oldtidskundskab, altså kun én time om ugen. Disciplinen var streng, men ikke trykkende som hos hans tyske forgænger. Jeg har på fornemmelsen, at lærerne befandt sig godt på skolen, vel nok med et par undtagelser. Hertz var lille og tynd og gik altid i skødefrakke. I sin fremtoning kunne han minde noget om generalsuperintendent Kaftan. Hertz påtalte straks alle uregelmæssigheder på skolen; gik han forbi garderoben og så, at en overfrakke ikke var hængt ordentlig hen, blev ejermanden hentet ud af klassen for på stedet at rette fejlen! Nu har jeg kun haft ham i de to sidste gymnasieklasser, men jeg tror nok, at de mindre elever var bange for ham.

Han var udpræget københavner og forstod derfor bedst eleverne fra dette miljø. Langt senere – efter den anden verdenskrig – sagde han i et selskab, at han savnede evnen til at være virkelig folkelig, og det havde han tit været ked af. Derfor forstod han ikke så godt os »bondegymnasiaster«; når han f. eks. i timerne kom ind på noget mere privat, var han langt mere i kontakt med eleverne fra sit eget miljø.

I gymnasiet er oldtidskundskab altid blevet henreg-

På den nyoprettede Sønderborg Statsskole mødte vi et par gange før den egentlige åbningsdag for at indøve nogle salmer og sange; det var sanglærer Thomsen, der ordnede dette. Vi skulle bl. a. indøve »Det lyder som et Eventyr«, og Thomsen rettede på det sidste ords udtale af det første e! Eventyr skulle udtales med et langt æ og ikke med et lukket e. Selve åbningshøjtideligheden husker jeg ikke. II G blev fast stationeret i et smalt forværelse til rektors kontor, og de tre eneste elever i III G i selve kontoret på vej ind i rektors privatlejlighed. Som et særligt privilegium måtte II og III G holde til på grønsværet foran skolen i frikvartererne!

Den betydeligste lærer – mener jeg – var rektor Hertz selv, som vi havde i oldtidskundskab, altså kun én time om ugen. Disciplinen var streng, men ikke trykkende som hos hans tyske forgænger. Jeg har på fornemmelsen, at lærerne befandt sig godt på skolen, vel nok med et par undtagelser. Hertz var lille og tynd og gik altid i skødefrakke. I sin fremtoning kunne han minde noget om generalsuperintendent Kaftan. Hertz påtalte straks alle uregelmæssigheder på skolen; gik han forbi garderoben og så, at en overfrakke ikke var hængt ordentlig hen, blev ejermanden hentet ud af klassen for på stedet at rette fejlen! Nu har jeg kun haft ham i de to sidste gymnasieklasser, men jeg tror nok, at de mindre elever var bange for ham.

Han var udpræget københavner og forstod derfor bedst eleverne fra dette miljø. Langt senere – efter den anden verdenskrig – sagde han i et selskab, at han savnede evnen til at være virkelig folkelig, og det havde han tit været ked af. Derfor forstod han ikke så godt os »bondegymnasiaster«; når han f. eks. i timerne kom ind på noget mere privat, var han langt mere i kontakt med eleverne fra sit eget miljø.

I gymnasiet er oldtidskundskab altid blevet henreg-

net, til de lette fag, hvor mange fik store karakterer. Men egentlig er det ret svært, da græsk litteratur og kunst ligger os temmelig fjernt. Hertz forstod på mange punkter at gøre faget nærværende – for eksempel når han sammenlignede Sokrates' tanker med kristendommens. Hans gennemgang af de tre store tragikere Aischylos, Sofokles og Euripides var fremragende, så forskellen på de tre tydeligt kom frem. – Euripides sammenlignede han med Henrik Ibsen, da han skrev problemdramaer. Mest indtryk på mig gjorde dog hans gennemgang af græsk arkitektur og billedhuggerkunst – måske fordi jeg første gang fik undervisning i denne kunstart. I historiebøgerne var den slags trykt med små typer og blev sprunget over!

At rektor Hertz beherskede skolen disciplinært, viste sig tydeligt ved den udmærkede morgensang, han holdt. Når han var steget op på talerstolen og yderligere op på en særlig skammel på grund af sin ringe højde, bankede han med sin ring mod blækluslåget, og øjeblikkelig var der musestille i den store forsamling. Først sang vi en salme, så bad han fadervor, og endelig til sidst sang vi en fædrelandssang. Mange af os glædede sig til denne morgenandagt.

I dansk og latin havde jeg lektor Gudme, som man ikke kunne andet end holde af, da han var godheden selv. Han var ugift og boede sammen med to søstre, af hvilke den ene var lærerinde. Desuden havde de i huset en søstersøn, Peter Jepsen, som var min klassekammerat og 1922 tog studentereksamen. Man kan vist ikke sige, at Gudme var en fremragende lærer. Når han kom ind i klassen og straks satte sig mageligt til rette i den store polstrede lænestol, forvandlede den til et hyggeligt og afslappet komsammen. Vi bestilte noget hele tiden, men den sidste lille nødvendige dosis af energisk pædagogik manglede. Hans krav til eleverne

var ikke store – han holdt sig til det nødvendige i latin og det sproglige dansk, der dengang bestod af oldnordisk og dansk sproghistorie til og med reformations-tiden. Hans kommentarer til en elevs præstation var altid de samme: »Det var ypperligt« eller »gode N.N., det var kummerligt.« »Gode« blev udtalt med et meget langt og inderligt o. I dansk litteratur var undervisningen helt anderledes. Her ville han gerne fortælle, og alt krydredes med en mængde anekdoter. På et område var han fremragende, nemlig til at læse op, blandt andet Hostrups komedier, og så læste han en komedie af Oehlenschläger, som sikkert meget få kender, nemlig Freyas Alter, som jeg syntes var ustyrlig morsom. Hans oplæsning var i al stilfærdighed meget nuanceret og klar. I mange år generedes han af tiltagende tung-hørhed. I en mellemskoleklasse havde man engang sat et vækkeur til at ringe, noget før timen var forbi, men Gudme hørte det slet ikke, og det er det floveste, der kunne ske for arrangørerne.

Efter endt embedseksamen 1928 var jeg tre måneder vikar på skolen for frk. Roed-Müller, og da der var en stilling efter sommerferien på Tarm Studenterkursus, som dengang var et meget tvivlsomt foretagende – borgmester Kaper kaldte det gymnasiernes Ebberød-Bank – spurgte jeg Gudme til råds. Som en god ven satte han sig ind i forholdene og sagde til sidst: Hvis det var mig, ville jeg søge det. Lidet anede jeg, at jeg skulle blive der til 1943 og opleve dette kursus forvandles til et gymnasium i lighed med alle andre i landet.

I fransk havde jeg lektor Mehl. Undervisningen var der ikke noget i vejen med, men lektor Mehls styrke er det litterære, og jeg er klar over, at hvis jeg havde haft ham i dansk litteratur, og han bl. a. havde gennemgået halvfemsernes lyrikere (Johs. Jørgensen og So-

var ikke store – han holdt sig til det nødvendige i latin og det sproglige dansk, der dengang bestod af oldnordisk og dansk sproghistorie til og med reformations-tiden. Hans kommentarer til en elevs præstation var altid de samme: »Det var ypperligt« eller »gode N.N., det var kummerligt.« »Gode« blev udtalt med et meget langt og inderligt o. I dansk litteratur var undervisningen helt anderledes. Her ville han gerne fortælle, og alt krydredes med en mængde anekdoter. På et område var han fremragende, nemlig til at læse op, blandt andet Hostrups komedier, og så læste han en komedie af Oehlschläger, som sikkert meget få kender, nemlig Freyas Alter, som jeg syntes var ustyrlig morsom. Hans oplæsning var i al stilfærdighed meget nuanceret og klar. I mange år generedes han af tiltagende tung-hørhed. I en mellemskoleklasse havde man engang sat et vækkeur til at ringe, noget før timen var forbi, men Gudme hørte det slet ikke, og det er det floveste, der kunne ske for arrangørerne.

Efter endt embedseksamen 1928 var jeg tre måneder vikar på skolen for frk. Roed-Müller, og da der var en stilling efter sommerferien på Tarm Studenterkursus, som dengang var et meget tvivlsomt foretagende – borgmester Kaper kaldte det gymnasiernes Ebberød-Bank – spurgte jeg Gudme til råds. Som en god ven satte han sig ind i forholdene og sagde til sidst: Hvis det var mig, ville jeg søge det. Lidet anede jeg, at jeg skulle blive der til 1943 og opleve dette kursus forvandles til et gymnasium i lighed med alle andre i landet.

I fransk havde jeg lektor Mehl. Undervisningen var der ikke noget i vejen med, men lektor Mehls styrke er det litterære, og jeg er klar over, at hvis jeg havde haft ham i dansk litteratur, og han bl. a. havde gennemgået halvfemsernes lyrikere (Johs. Jørgensen og So-

phus Claussen), ville man være blevet en stor litterær oplevelse rigere. Hele hans undervisning var gennemsyret af en morsom lavmælt ironi, der kunne være så godt skjult, så man var i tvivl om meningen.

Tysk litteratur brød han sig nok ikke om. I en time roste en af os Goethes Faust, hvortil Mehl svarede: »Ja-ah, jah-ah Goethes Faust,« sagt i en ironisk tone; så hvad Mehl mente om Faust forblev en gåde. Efter anden verdenskrig har jeg nu og da besøgt ham, og det har været overordentlig morsomt at høre ham fortælle. I sin høje alder følger han forbavsende godt med i, hvad der sker, og med tydelig ironi kan han gengive nutidens mange svære kunstord, som åbenbart er nødvendige for at fremme forståelsen (eller rettere kommunikationen) mellem alle folk!

I engelsk havde jeg H. M. Jensen, der senere blev rektor i Hillerød. Han var en yderst behagelig lærer, hvis store styrke var det rent sproglige. Det litterære holdt han sig fra, men det gjorde nu ikke så meget – de fortrinlige litterære tekster kunne klare sig uden hjælp. Vi læste nemlig Shakespeares Købmanden i Venedig, Byrons, Shelleys, Keats og Brownings digte og et morsomt udvalg af Dickens. Det var i engelsk, jeg første gang blev klar over, hvad et essay var. Lektor Jensen glemte aldrig det sproglige. Da en mus engang løb over gulvet i klassen, fik vi endnu engang indprentet, at det ord på engelsk var uregelmæssigt i flertal. H. M. Jensen var stærkt påvirket af Otto Jespersens indlæring af fremmedsprog; han var utrættelig med at indøve den rigtige udtale og de mange udtryk og vendinger, som er nødvendige for at kunne engelsk bare nogenlunde, og han brugte meget flittigt tavlen. Engang stjal en sig til at se efter i gloserne, en anden så drømmende ud ad vinduet; det påtalte han på en højst effektiv måde; han skældte ikke ud – det har jeg al-

drig hørt ham gøre – men han lærte os, hvad at se ud ad vinduet eller se efter i gloserne hed på engelsk! og fortrak ikke en mine i den anledning! H. M. Jensen var en dygtig fonetiker og har udgivet en omhyggelig beskrivelse af sin hjemegns dialekt på Fyn: Brenderup-målet (1919–26).

En lærer, der var lidt svær at gennemskue, var pastor Andersen, som underviste i religion. Mange år senere fortalte rektor Hertz, at han var bange for ham, da Andersen efter Hertz' mening modarbejdede ham – det mærkede vi ikke noget til. Pastor Andersen gav os en fortrinlig gennemgang af Søren Kierkegaard og læste en del op, såvidt jeg husker i originaludgaver, der allerede dengang var dyre. Hans gennemgang af reformationstiden og Grundtvig var mindre interessant.

Inspektør inden døre var lektor Randrup, der kunne blive rasende, når en eller anden, der ikke netop var ordensduks, snød sig til at blive i klassen i frikvarteret. I den første III G var der kun én matematiker, Hansen hed han, som var den fødte komiker. Han kunne altid klare sig over for Randrup, da han påstod uafbrudt at være ordensduks. Jeg tror nok, at mange syntes, at Randrups historietimer var kedelige. Vi fik 6 sider for ad gangen i den snusfornuftige P. Munch's Verdenshistorie, og dem blev vi hørt i; Randrup gav aldrig eller sjældent supplerende oplysninger, så man fik det indtryk, at han ikke vidste mere end det, der stod i bogen.

Som rektor i Tønder blev han meget afholdt, og efter den anden verdenskrig lærte jeg ham grundigt at kende, da vi begge rettede studentereksamensstile; desuden har jeg været censor hos ham i Tønder. Nu var han langt mere venlig og inspirerende, meget forstående og human i sin bedømmelse af danske stile. Jeg kom til at holde af ham (og jeg tror, det var gensidigt). Han *må* nu have udviklet sig i gunstig retning; måske

lå faget dansk bedre for ham end historie – mærkeligt var det at træffe ham igen så forandret. De andre lærere, jeg senere mødte, forblev de samme.

En ejendommelig fremtoning var gymnastiklæreren Adler Lund, en impulsiv og velbegavet mand, hvis gymnastiktimer ofte endte i kaos; men de, der havde ham i historie, var glade for ham, da han kunne virke meget inspirerende.

Den sidste lærer, jeg vil omtale, er islændingen S. Sigtryggsson, som jeg havde i tysk, og dette fag beherskede han til fuldkommenhed, både sprogligt og litterært. Selv om vi var flere sønderjyder i klassen, der kunne mere tysk end normalt, må det dog siges at være et kunststykke, at vi i II G læste Maria Stuart af Schiller, indgående med kommentar osv., samt ikke mindre end 6–7 andre dramaer af ham. Vi fik en akt for ad gangen og diskuterede det læste i timen. Desuden læste vi mange digte af Schiller. Da jeg senere ved universitetet fik en skriftlig opgave i Schiller til embedseksamen, skrev jeg fortrinsvis det ned, jeg kunne huske fra gymnasiet og fik derfor en god karakter. Vor gennemgang af Goethes Faust I i III G var nærmest universitetsundervisning. Men vi læste meget mere af Goethe. En novelle af Svejts' store digter Gottfried Keller gjorde, at jeg senere læste hans samlede værker. Et skuespil, jeg var meget optaget af, var Lessings Nathan der Weise, samt denne digters kunstteori i Laokoon, som Sigtryggsson fortalte noget om. I det hele taget havde han en evne til meget kortfattet at udkrystallisere det væsentlige i et litteraturværk, en evne rektor Hertz også havde. Undervisningen hos disse to var en god forberedelse til studierne ved universitetet.

I 1922 var vi ni, der blev studenter. Af dem er der grund til at nævne to, der gennem deres virksomhed er blevet landskendt.

Den ene er Johan Paulsen fra Varnæs. Han blev cand. polit. i 1927 og fik hurtigt sit virke i Tønder. Allerede 1930 blev han direktør for Tønder Landmandsbank. Fra 1939 til 1970 var han byens borgmester. Desuden har han været formand for Dansk Landbrugs Reallånefond. I det hele taget har han været medlem i utroligt mange bestyrelser. Engang da vort studenterhold mødtes i Odense, og Paulsen hurtigt var blevet færdig med maden, spurgte jeg ham, om han tænkte på at gå i kloster. Hertil svarede en anden: »Så kommer han straks ind i bestyrelsen!« Kort tid efter læste vi, at han *var* kommet ind i nye bestyrelser! Johan Paulsen har betydet overordentlig meget for den økonomiske udvikling i Sønderjylland. En gammel dame har fortalt mig om de vanskeligheder, der var, da hun skulle afhænde sin gård, men Paulsen hjalp hende på bedste måde. Der er mange, der har gjort den erfaring.

Den anden er Maria Madsen fra Blans. Hun uddannede sig til sygeplejerske og blev valgt til formand for Dansk Sygeplejeråd 1941 og beholdt denne krævende stilling til 1968, altså i 27 år. I sin formandstid har hun p. gr. af sin store forhandlingsevne opnået, at der er sket store fremskridt på sygeplejens område: bedre uddannelse og en nogenlunde anstændig løn. Endnu i trediverne kunne man opleve, at formanden for sygeplejeforeningen i Ullerup sogn om en fortrinlig hjemmesygeplejerske sagde, at hun ikke behøvede noget videre i løn, da hun jo kunne »bo gratis hjemme«! Som formand har Maria Madsen været til kongresser jorden rundt og overalt fået mange venner – ejendommeligt var det således engang at høre hendes blansingermål i amerikansk radio. Hendes hobby har været at samle antikviteter, og det er blevet til 265 par kopper – deraf mange med nationalt motiv – og rariteter som H. C.

Ørsteds barometer og Schleppegrells mahogniseng. Efter sin afgang som formand rejser hun land og rige rundt for at holde foredrag om sine mange rejser og om danske dronninger, som hun ved alt om.

Uanfægtet af udviklingen giver hun udtryk for sit kristne livssyn, glæden over Genforeningen, sit sønderjyske mål og kærlighed til Danmark i ord og vendinger, som vi brugte i 1920, krydret med befriende humor.

I 1922 forlod jeg Sønderjylland og vendte først tilbage i 1943, da jeg blev ansat som lektor ved Åbenrå Statsskole. Det østlige Sønderjyllands natur med de mange historiske minder og de mange mennesker, jeg levede sammen med i mine 22 første leveår, og ikke mindst den sønderjyske dialekt gør, at kun der har jeg følt, jeg rigtig var hjemme.

Epilog 1973

Der er en brønd, som rinder
og rinder nat og dag –
den risler lutter minder
som dybe hjerteslag.

Johannes Jørgensen

Foran kirken Sa. Chiara i Assisi sidder min kone og jeg og ser ud over den store umbriske slette. Solen skinner stærkt som for 70 år siden, da jeg sad med min hammer på den store sten derhjemme og troede, jeg gjorde nytte. Lindetræerne blomstrer som dem på kirkepladsen foran Ullerup kirke, men duften er stærkere. Assisis store klokker høres i hele byen, kraftigere end Ullerup Kirkes gamle klokker.

Begge har vi haft en bror, der døde som ung, og det erkendes, som den gamle, fromme digter skrev:

Den sjæl, som sent du kalder,
er ej så værdig mer.

Men vi er i den hellige Frans af Assisis by, og et kvarters gang herfra digtede han som blind i en lille have ved et kloster sin Solsang, hvori han takker for de helt centrale ting i tilværelsen, dem man har størst evne til at opleve som lille. Senere i livet sættes denne evne noget over styr og fortrænges af tusinder af mindre ting, men i alderdommen vender lidt af barnets opfattelsesevne tilbage. I blindhedens mørke takker Frans for solen, der stråler med stor glans, et billede på den

Højeste selv, han takker for månens og stjernernes lys, for den friske vind, for al slags vejr, for det rene vand, for ilden og til sidst selve Moder Jord for alle de frugter, den kan frembringe, de mange farvede blomster og det friske grønne græs.

En svensk digter, Erik Gustaf Geijer, har i sin alderdom udtrykt lignende tanker:

Grønnende jord, tag min hilsen!
Blånende hav, dig elsker jeg!
Livgivende lys i dal og på bjerg,
Himmelske sol! Du er min glæde –
Men mere end jordens skønneste krans,
Og mere end blå bølgers dans
Og mere end selve solens glans,
Elsker, elsker jeg –
Det himmelske lys' gryende trøst
I et bævende menneskebryst.

Efterskrift

Disse erindringer fra 1902 til 22 er nedskrevet 1972–73. Jeg er født den 22. marts 1900 på gården Junkershof i Ullerup. Jeg er søn af gårdejer Peter Christiansen Beck, født 1859 i Broager, død på Junkershof 1941, og hustru Eline Christiansen, født på Junkershof 1862, død sammesteds 1940.

Jeg gik i Ullerup Skole 1906 til 1915, var på Oberrealschule i Sønderborg og senere i Flensborg fra 1915 til november 1918. 1919 til 20 var jeg i første gymnasieklasse i Kolding Højere Almenskole. 1920 begyndte jeg i anden gymnasieklasse i den nyoprettede Sønderborg Statsskole og sluttede skolegangen med studentereksamen 1922. Fra 1922 til 28 studerede jeg i København og blev cand. mag. med dansk som hovedfag. Fra 1929 til 1943 var jeg lærer ved Vestjysk Gymnasium i Tarm. I 1934 blev jeg gift med Margrethe Thomsen, datter af gårdejer Christian Thomsen på Brobølgård. Fra 1943–70 var jeg lektor ved Åbenrå Statsskole og fortsatte sammesteds som timelærer til 1973.

Når man skriver erindringer, kan man ikke undgå at skrive om sig selv og nærmeste familie. Her har rettesnoren været kun at fortælle træk, som kan have almen interesse, men jeg er klar over ikke altid at have kunnet følge denne regel. Det allermoste er nedskrevet efter hukommelsen. Mine jævnaldrende ullerupper vil nok finde, at noget er husket forkert, og de kan udmærket have ret.

Åbenrå, juni 1973.

Personregister

- Adler Lund, Th. 159
Andersen, C 158
– Lars Frederik 152
– Luise 42, 153
Andresen, Johan og Marie 38,
43–44, 47, 145, 150
– Kresten 43
– Peter 44, 54, 151
August Svensker 63
- Bartram, Andreas 54–58, 119,
127
Beck, Eline 70, 72, 105, 133
– Peter Christiansen 10, 13,
18, 20, 36, 38, 40, 43, 68,
72, 94, 116, 120, 127, 129,
151
– Jørgen 121–127
– Jørgen (sen.) 126
Bendixen, L 46
Bertram, P. 18, 22
Bjørnson, Karoline 77
Bladt, C. 145
Bodenhagen 95, 110, 112
Brunn, Ernst 136f.
Bruun, Georg 145f., 149f.
Bøggild, Oluf 147
- Callesen, N. og Henny 45–46
Carlsen, Hans Peter 62
Christensen, Christen 8
– Christian 51
Christiansen, Mathias og Anna
44
– Peter (Blåkrog) 100–01
- Christiansen Peter (Humblebæk)
89, 150
Clausen Christian 50–51, 63,
84, 97, 127
Clausen, Hans Christian
(rebslager) 49
– Hans Christian 15, 42, 43
– Nis 42
Cummerow, Bernhard 42, 74,
89, 95, 110, 119, 129
- Dall, Peter 63
Dau 83
Deiss 115
- Eriksen, Jørgen 74, 86
- Faurholm, Jørgen 129
Feilberg, N. L. 78–80
Flensborg Avis 117
Frahm, Friedrich 136, 139
Franzen, Karl 136f.
– Peter 44, 71, 105, 109, 111,
112, 113, 114,
Frederik 7. 76–77
Frölich, Christian 53
- Godbersen 114, 116f.
Gudme, Henry 155f.
- Hansen, Hans Peter 62
– Peter (præst i Dybbøl) 90
– Peter (Dybbøl Langbro) 44
Hanssen, Dorothea 130
Hanssen, Peter Chr. 42

- Hertz, J. M. 154
- Iversen Johan og Stinne 42, 43,
52, 95
– Peter 45
- Jebsen, Gustaf og Wilhelmine
13, 15, 42, 86–87, 91–92,
96, 130, 131, 141, 152
- Jensen (degn) 115
– Anna 59–61, 82
– H. M. 157
– Mathias 59–60
– Peter (Pedragun) 64
– Peter 51–52, 90
- Jessen, Jørgen 49
- Johansen, Jørgen 49
- Johansen, Chr. (Krogh) 100
- Juhl, Nis 62
- Jørgensen, Jakob (Ballegård)
141
– Jakob 45, 97
– Jørgen (sen.) 48
– Martin 120
- Kaftan, Theodor 89, 108
- Kjørboe, E. 147
- Kjær, Peter 99–100
- Knudsen, Anders 152
- Kuntz, Nis 77
- Kyd, Jens Peter 40, 42, 43, 46,
72
- Lampe, Johan 83
- Lange, Eichbaum Wilhelm
80–82
- Lassen, August 53
- Laut, Peter og Marie 54
- Lorenzen, Christine 48
– Mathilde 47–48, 76
- Madsen, Andreas 90
– Maria 90, 160
- Mahler, M. Th. 44, 89–90
- Mehl, Joseph 156f.
- Meyer, Traugott 139
- Mikkelsen, Peter 89
- Mildenstein, Paul 139
- Moos, P. H. 151
- Moth, Fr. 147
- Muuss, Rudolf 141
- Naumann, Jens 19, 23, 24, 25,
70, 109
- Nissen, H. H. 145, 148–49
– Peter 129
- Norn, Jørgen (grisehandler) 20
- Paulsen, Johan 160
- Pein (gendarm) 119
- Petersen, Jes 61f.
– Johan 86
- Philipsen (Ullerup Mark) 85
- Poulsen, Peter 52, 71
– Stinnå 66
- Pæ Sille 82
- Ramm, Rudi 142, 143
- Randrup, Jakob 158
- Schlunn 142
- Schmidt (degn) 115
- Sigtryggsson, S. 159
- Tang Petersen, Parmo 147
- Thoisen, Nikolay og Jørgen 66
(e gammel gåne)
- Thomsen Chr. 75, 130
– Johan 78
– L., 154
- Timofé (krigsfange) 127
- Tombe Frederik 80
- Tonnesen, Hans 91
- Wilamowitz-Moellendorff
101–02
- Woite, Hans 138

SKRIFTER, UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. 2. udg. revideret og udgivet af Hans H. Worsøe. Indb. kr. 9,25 (16,00).
10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. Red. af Claus Eskildsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 11,50 (20,00).
11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur*, 2. udg. m. tillæg: Manuskripter vedrørende sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet, Åbenrå, ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 11,50 (20,00).
16. A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I uds., II kr. 11,50 (20,00), III kr. 17,25 (30,00).
20. Knud Kretzschmer: *Den sønderjydske fond*. Kr. 11,50 (20,00).
21. H. V. Gregersen: *Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier*. Kr. 11,50 (20,00).
22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: *Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550-1848*. Indb. kr. 11,50 (20,00).
23. G. Japsen: *Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850*. Indb. kr. 17,25 (30,00).
25. *Åbenrå bys historie*. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Bd. I kr. 19,00 (33,00), i skindbind kr. 36,00 (62,00). Bd. II kr. 29,00 (50,00), i skindbind kr. 44,00 (76,00). Bd. III udsendes foråret 1974.
26. Harald Jørgensen: *To ungdomsvener. H. P. Hanssen, H. V. Clausen*. Indb. kr. 17,25 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: *Sønderjysk psalmesang 1717-1740*. Indb. kr. 25,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: *Den lüneburgske saltoktroi*. Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig. Indb. kr. 19,50 (34,00).
30. *Tønder seminarie-stat 1788-1963*. Udarb. af Jens Lampe under medvirken af Asger Nyholm og Erik Larsen. Indb. kr. 29,00 (50,00).
32. *Jacob Fabricius d. Yngres optegnelser*. Udgivet ved A. Andersen. Indb. kr. 34,50 (60,00).
33. H. V. Gregersen: *Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København*. C. F. Allen. H. N. Clausen. Orla Lehmann. J. W. Marckmann. Carl Ploug. Indb. kr. 34,50 (60,00).
34. *Johannes Oldendorphs selvbiografi*. Udgivet ved A. Andersen. Indb. kr. 11,50 (20,00).
35. L. S. Ravn: *Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre*. Indb. kr. 17,25 (30,00).

37. Jens Engberg: *Det slesvigske spørgsmål 1850–1853*. Indb. kr. 34,50 (57,50).
38. Mourits Mørk Hansen: *Livs-erindringer*. Udgivet ved H. V. Gregersen. Indb. kr. 29,00 (49,50).
39. Peter Kier: *Min rejse gennem jordelivet*. Udgivet ved Jens Holdt og Hans Hejselbjerg Paulsen. Indb. kr. 29,00 (49,50).
40. G. Japsen: *Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814*. Indb. kr. 34,50 (57,50).
41. G. Japsen: *De nordslesvigske sparekassers historie*. Indb. kr. 36,00 (60,00).
42. H. V. Gregersen: *Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland, 2 halvbind*. Indb. kr. 60,00 (90,00).
43. Harald Jørgensen: *Genforeningens statspolitiske baggrund*. Indb. kr. 36,00 (60,00).

*

Sønderjyske levnedsløb

- Hans Hansen: *Fra tidlig vår til efterår*. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Kr. 6,00 (10,00).
- Th. Kaufmann: *Minder og tanker*. Erindringer fra grænselandet. Indb. kr. 9,25 (16,00).
- H. Gjessing: *Drengår og manddomsvirke i Tønder*. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 12,50 (22,00).
- I. J. I. Bergholt: *Pligtens vej. En sønderjyde i 1. Verdenskrig*. Indb. kr. 12,50 (22,00).
- J. N. H. Skrumsager: *Ane Marie Skrumsager*. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb. kr. 12,00 (21,00).
- Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb. kr. 15,00 (25,00).
- Hanne Poulsen: *Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå*. Indb. kr. 18,00 (31,00).
- Peter Beck: *Dansk dreng i Sundeved*. Indb. kr. 20,00 (35,00).

*

- Sønderjylland. Historisk Billedbog*. Tiden indtil 1864 ved Jørgen Paulsen og Poul Kürstein. 3. oplag. Indb. kr. 31,00 (54,00).
- Nordslesvig 1920–70. Historisk Billedbog* ved Ole Bech og Eskild Bram. Indb. kr. 36,00 (70,00).
- Nicolai Svendsen *I genforeningens tjeneste. Sønderjysk Skæbne III*. Kr. 20,00 (36,00).
- Quatuor centuriæ epistolarum*. Provst Johannes Pistorius' brevsamling 1541–1605 (1614), udg. ved A. Andersen. Indb. kr. 60,00 (ikke i boghandelen).
- Sønderjylland 1970*. Taler i jubilæumsåret. Indb. kr. 10,00 (15,00).

*

Udsolgte bøger er ikke medtagne.

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition, Landsarkivet, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Alle priser er incl. moms. Normalprisen er angivet i parentes.